

PUBLIC NETWORKS AND COMMUNICATIONS

1 – 2024

Редакційна політика

«Public networks and communications» – навчальний, науковий, науково-популярний журнал, присвячений дослідженням у сферах публічного управління та адміністрування, соціальних комунікацій. Тематика поданих статей має відповідати актуальним проблемам публічного управління на державному, регіональному та місцевому рівні в Україні та за кордоном, особливостям соціально-комунікаційних технологій, медіа, журналістики, зв'язків з громадськістю.

Журнал «Public networks and communications» №1, 2024 р. публікується за рішенням Вченої Ради Донецького національного університету імені Василя Стуса. Протокол № 21 від 29.06.2024 р.

Редакційна колегія:

- Чальцева О. М.**, д. політ. н., професор,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (*головний редактор*)
- Стеблина Н. О.**, д. політ. н., професор,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (*заступник головного редактора*)
- Дубель М. В.**, д. філос. з м.е.в.,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (*відповідальний секретар*)
- Прямухіна Н. В.**, д. екон. н., професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса
- Єманов В. В.**, д. держ. упр., старший науковий співробітник, Академія з навчальної та методичної роботи Національної академії Національної гвардії України
- Торічний В. О.**, д. держ. упр., професор, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
- Пшенична Л. В.**, к. держ. упр., професор, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
- Самойленко Л. Я.**, к. держ. упр., доцент, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
- Матвєєва О. Ю.**, к. держ. упр., доцент, Навчально-науковий інститут державного управління і місцевого самоврядування НТУ «Дніпровська політехніка»
- Чорнодон М. І.**, к. соц. ком., доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса
- Василенко В. Ю.**, к. соц. ком., доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса
- Захарченко А. П.**, к. соц. ком., доцент, Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- Почапська О. І.**, к. соц. ком., доцент, Кам'янець-Подільський Університет імені Івана Огієнка
- Семотюк О. Л.**, к. політ. н., доцент, Міжрегіональна Академія Управління персоналом
- Синоруб Г. П.**, к. соц. ком., доцент, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
- Ковальова Т. В.**, к. соц. ком., доцент, Сумський державний університет
- Мельникова-Курганова О. С.**, к. соц. ком., доцент, Національний авіаційний університет
- Florentina Armaselu**, PhD in Comparative Literature, Luxembourg Centre for Contemporary and Digital History University of Luxembourg (Luxembourg)
- Szostek Joanna**, Senior Lecturer at School of Social & Political Sciences, University of Glazgo (Scotland)
- Akkaraca Kose M.**, PhD MSCA IF researcher at Instituto Cultura y Sociedad, Universidad de Navarra (Spain)
- Keshelashvili Ana**, Ph.D. in Mass Communications, Professor of Communication Studies, Georgian Institute of Public Affairs (Georgia)
- Jaroslav Dvorak**, Dr., Professor of Public Administration, Klaipeda University (Lithuania)

Ідентифікатор медіа R30-02568 зареєстровано рішенням Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення №136 від 18.01.2024

З М І С Т

ВСТУПНЕ СЛОВО	4
---------------------	---

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

<i>Чальцева О. М.</i> ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ АКТОРІВ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ. УКРАЇНСЬКИЙ KEYС	5
--	---

<i>Прямухіна Н. В., Самойленко Л. Я.</i> АДАПТАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ДО УМОВ ВІЙНИ	12
---	----

<i>Yagunov D.</i> DEVIANT STATE IN THE CONTEXT OF THE ANTI-TORTURE POLICY	19
---	----

<i>Дубель М. В.</i> ІНДИКАТИВНЕ ПЛАНУВАННЯ ПІВДЕННОЇ КОРЕЇ ЯК ПРИКЛАД ЕФЕКТИВНОЇ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ.....	27
--	----

ЖУРНАЛІСТИКА ТА СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

<i>Стеблина Н. О.</i> ВІЙНА, КОНФЛІКТ ЧИ ВТОРГНЕННЯ? ЖУРНАЛІСТСЬКІ ВИЗНАЧЕННЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ У БРИТАНСЬКІЙ ГАЗЕТІ THE GUARDIAN.....	34
--	----

<i>Rochapska O.</i> FRAMING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN POLISH MEDIA: SHAPING PUBLIC OPINION.....	42
--	----

<i>Родигін К.М., Сивак Р.І.</i> ВИСВІТЛЕННЯ ІНТЕРНЕТ-МЕМІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У РЕГІОНАЛЬНИХ ТА ВСЕУКРАЇНСЬКИХ МЕДІА (НА ПРИКЛАДІ МЕМІВ ПРО «ЛІТАКОПАД» ЗС РФ)	48
---	----

<i>Чорнодон М.І., Цвіра А.В.</i> ПРОЯВИ ГЕНДЕРНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ У РЕКЛАМІ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ	56
---	----

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ	62
--	----

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні читачі, колеги, майбутні автори, ласкаво просимо до нашого спеціалізованого видання, присвяченого політико-управлінським мережам та комунікації. У сучасному світі, де інформація поширюється зі швидкістю світла, а взаємозв'язки між суб'єктами публічного процесу стають все більш складними, розуміння мережевих зв'язків і комунікаційних стратегій набуває особливої актуальності для всіх політичних систем в тому числі і для України.

У цей складний і трагічний час для нашої країни, коли війна впливає на всі аспекти життя, розвиток нашого журналу набуває особливої значущості. В умовах війни комунікація та управлінські мережі стають ключовими інструментами для збереження соціальної стабільності, ефективного управління ресурсами та підтримки національної безпеки.

Мета нашого видання – стати провідною полідисциплінарною платформою для обміну знаннями та досвідом у галузі управлінських мереж і комунікації.

Ми прагнемо надати нашим читачам глибокі і різнобічні знання про те, як формуються політико-управлінські мережеві зв'язки, як вони функціонують і впливають на процеси прийняття рішень.

Ми розглядатимемо комунікацію не лише як процес обміну інформацією, але як складний механізм впливу та маніпуляції, що формує сучасний політичний ландшафт.

У кожному випуску ми будемо публікувати дослідження провідних науковців, аналіз практичних кейсів, експертні та інші матеріали, що висвітлюють різноманітні аспекти політико-управлінських мереж і комунікації як в Україні, так і за її межами. Наші автори – це фахівці з різних куточків світу, які діляться своїми інсайтами та досвідом, надаючи вам можливість зрозуміти глобальні тенденції та локальні особливості.

Запрошуємо вас ділитися своїми дослідженнями, аналізом кейсів, теоретичними розробками та практичними рекомендаціями. Ваша робота допоможе нашим читачам глибше зрозуміти, як ефективно використовувати управлінські мережі для досягнення стратегічних цілей, як покращити комунікацію всередині організацій та між ними, а також як адаптуватися до динамічного середовища.

*З повагою,
Головний редактор*

Олена Чальцева

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

УДК 321.017

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3922-7619>

Чальцева О. М., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ АКТОРІВ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.
УКРАЇНСЬКИЙ КЕЙС

У кризові періоди особливе значення для функціонування державних систем має якість інститутів, які є базовим конструктом політики. Саме від них залежить стійкість та емерджентність політичної системи, спроможність протистояти зовнішнім і внутрішнім викликам, забезпечення функціонування держави в конкретних режимних умовах. Інституційна невизначеність є результатом деформації політико-управлінських практик викликаних внутрішніми і зовнішніми факторами і передбачає ситуації, коли актори не мають стійкої інституційної структури та традиції поведінки, не знаходять компромісу щодо політичних і поведінкових процедур. В статті була здійснена спроба виявити загальні причини інституційної невизначеності в залежності від режимних характеристик політичних систем і на прикладі України проаналізувати чинники, які забезпечили збереження її суверенітету та функціонування в умовах зовнішньої агресії. У різних політичних системах інститути мають різні можливості доступу до влади і впливу на прийняття державних рішень. Якість інститутів є важливим показником політичної системи. Режимні характеристики можуть посилювати або нівелювати наслідки різних факторів, що викликають інституційну невизначеність. Українська держава перед повномасштабним вторгненням російської федерації у 2022 р. демонструвала нерівномірну якість інститутів: від низьких регулятивних показників та корупції до позитивних змін, пов'язаних із реформами і розвитком громадянського суспільства. Ці зміни дозволили зберегти функціонування системи в умовах війни і протистояти зовнішнім викликам. Проте, інституційні "пастки", які є результатом внутрішньої діяльності системи і наслідком минулих традицій досі впливають на якість інститутів та рівень ефективності моделі публічної політики. Ці пастки включають спонтанність і непослідовність створення нового управлінського каркасу, що перешкоджає продовженню руху до повноцінної демократії. Війна в Україні внесла нові виклики, зокрема обмеження публічності політичних процесів і діяльності акторів, що може призвести до обмеженої демократії в майбутньому.

Ключові слова: держава, актори, інституціональний дизайн, інституціональні пастки, невизначеність, політичні інститути, політична система, політичні трансформації, публічна політика, публічне управління

Вступ. Базовою характеристикою сучасної держави дослідники вважають якість інститутів управління, які є каркасом політичної системи і впливають на ефективність її функціонування та здатність адаптуватися до зовнішніх і внутрішніх викликів. В умовах політичних трансформацій у тих державах, де існують неефективні інститути, політична система буде нездатна адекватно реагувати на кризові ситуації, що може призвести до її дестабілізації. Одним із показників неефективності інститутів дослідники різних наукових напрямків називають таку характерну ознаку як невизначеність. Особливо актуальною проблема невизначеності інститутів має для сучасної України, яка перебуваючи в умовах військової агресії з боку російської федерації потребує свого пояснення й осмислення з урахуванням попереднього досвіду розвитку інститутів. Український кейс в цьому сенсі є унікальним і несхожим на системи, які теж знаходяться в умовах трансформації і мають проблему невизначеності інститутів, але не мають фактору війни.

Метою статті є виявити загальні причини, які викликають інституціональну невизначеність в залежності від режимних характеристик політичних систем, та на прикладі українського кейсу

проаналізувати чинники, які гальмують публічну політику, а також ті, які унеможливили знищення політичної системи та забезпечили її функціонування в умовах зовнішньої воєнної агресії російської федерації.

Аналіз публікацій за темою дослідження. Інституціональна невизначеність як наукова категорія ще не в повній мірі відрефлексована і тому не має точного визначення і теоретичного обґрунтування в дослідженнях. Змістовна характеристика даного терміну спирається на наукові положення Д. Норта, Х. Арендт, Ю. Хабермаса, Е. Гідденса, Г. Петтерса, Ф. Рігса, Е. Пайка та ін. згідно з якими під інституційною невизначеністю розуміють ситуації, коли актори не мають стійкої інституціональної структури і традицій поведінки (в умовах трансформації системи) і не знаходять компромісу щодо політичних і поведінкових процедур і правил. Інституціональна невизначеність наражає систему на ризик, впливає на ефективність її функціонування та спричиняє появу неформальних правил і домінування сильнішого суб'єкта в боротьбі з іншими суб'єктами за нав'язування своїх правил і практик поведінки [1]. Можна припустити, що тільки сильні й стабільні інститути здатні втримати систему до будь-яких політичних та економічних змін, максимально знизивши ризики.

Результати дослідження. У різних за режимом типах політичних систем інститути мають нерівні можливості доступу до влади й процесу прийняття рішень, свою історію виникнення, еволюцію існування, рівень організаційної самостійності та легітимації в суспільстві. Якість інститутів є одним із важливих показників політичної системи. Режимні характеристики суттєво впливають на ефект невизначеності інститутів і можуть як посилювати, так, і навпаки, нівелювати наслідки різних факторів, що викликають цей феномен.

Отже, змістовна характеристика державної політики залежить від того наскільки політичний режим надає ресурсну можливість суб'єктам політичного процесу виражати свої інтереси і впливати на прийняття загальнозначущих рішень.

В умовах авторитарного режиму ресурсні можливості акторів політичного процесу суттєво обмежені, відбувається контроль над більшістю сфер життя суспільства. Невизначеність інститутів, на думку Андреаса Шедлера в авторитарних системах виникає зі структурної невпевненості режимів [2]. Під невпевненістю він мав на увазі невідповідність формального і реального функціоналу інститутів.

В умовах демократичного режиму публічна політика має свої сутнісні характеристики інституціонального дизайну, але головною особливістю є субсидіарний, консенсусний і діалоговий характер взаємодії акторів, консолідує роль інститутів і опора на ліберально-демократичну ідею. Інституційна невизначеність у стабільних демократичних системах, це скоріше виключення і проявляється, як правило, в умовах економічних і політичних криз, проте в них достатньо ефективно вирішують проблеми інститутів за допомогою усталених регуляторних практик і довготривалих традицій державного управління.

Кожна демократична система має свій набір національних складових владних відносин, інститутів, особливостей формування стратегії розвитку і політико-ідеологічних цінностей. Проте, загальною обставиною для всіх демократичних держав є зв'язок між режимом політичної системи і характером публічної політики. Політична система з притаманним їй режимом визначає характер і направленість публічної політики, а остання змушує проводити модифікацію структурних компонентів системи, що запобігає стану невизначеності інститутів. Спрямованість правлячого режиму є синонімом державних стратегій і розвитку держави. Тому кожний суспільно-політичний актор, який намагається впливати на їх зміст, повинен як мінімум:

а) мати в своєму розпорядженні вагомий для даного режиму ресурси, які неможливо ігнорувати і які, з цієї ж причини здатні змінити цільові і ціннісно-орієнтаційні установки обслуговуючих режим елітарних груп;

б) володіти технологічними можливостями чинення тиску на правлячу коаліцію (маючи необхідні для цього «ходи», «канали» входження у владу). При цьому важливо пам'ятати, що навіть маючи ресурси, але не володіючи «засобами доставки» своїх інтересів, соціальні групи не зможуть зробити впливу на стратегічні цілі центральних виконавчих органів, що підтримують хоча і постійні, але вибіркові контакти і з іншими державними інститутами (включеними в процес розподілу ресурсів) і з певними громадськими структурами [1].

У перехідних системах причин інституціональної невизначеності акторів публічної політики набагато більше. Це пов'язано з тим, що ці системи динамічні і нестабільні. Усі перехідні системи

вирішують одночасно проблеми модернізації і демократизації держави, формування нових інститутів, реформування управління та переформатування соціально-політичних відносин в залежності від економічних, політичних, історичних, інституціональних, соціально-культурних і зовнішньополітичних обставин. У результаті цих перетворень країни формують особливий національний варіант публічного простору. Зрозуміти, який він буде в підсумку, яка перспектива та які актори політичного процесу будуть грати в ньому визначальну роль, можна, проаналізувавши стан і співвідношення різних сфер політичного простору, які розкривають особливості взаємин держави й суспільства, характер організації влади та специфіку реального позиціонування базових управлінських інститутів в конкретних національних системах [1].

В умовах трансформації політичних систем невизначеність об'єктивно є результатом зміни всіх структурно-функціональних якостей інститутів, формальних і неформальних правил. На думку переважної кількості дослідників історія провалів і успіхів трансформаційного періоду в державі постає аж ніяк не як історія послідовних (успішних) і непослідовних реформ. Головне – збереження дієздатних і створення нових ефективних інститутів. Інституціональний розвиток, як і технологічний, включає дві компоненти – інноваційну, що передбачає появу інститутів в результаті природного відбору або конструювання, і трансплантацію інститутів із більш передових інституціональних систем [3]. Органічне поєднання традиції та інновації надає можливість інституціональним публічним акторам розширювати поле можливостей і долати ситуації невизначеності та лімінальності в нових обставинах. Природно такий варіант можливий лише за умови поступальної еволюційної демократизації системи, де всім суб'єктам будуть надані (на законодавчому рівні) та гарантовані рівні можливості здійснювати публічну діяльність і брати відкриту участь в ухваленні політичних рішень. Хоча й це ще не є гарантією успішного оформлення нового інституціонального дизайну відповідно до нормативної моделі публічної політики. У цьому випадку система стикається з наступними проблемами. Перша – це об'єктивна неготовність самої системи інсталювати нові інститути, яка пов'язана насамперед з тим, що необхідні формальні і технологічні умови ще не були створені. Наприклад, впровадження інституту електронної демократії не може бути повноцінно здійснене, якщо країна має низький рівень інформаційно-комунікативних технологій.

Друга проблема – це виникнення в результаті помилкової діяльності державної політики так званих інституціональних «пасток» – неефективних стійких інститутів (норм), що перешкоджають нормальному розвитку соціально-політичних процесів і гальмують суспільні процеси в державі [1]. Як наслідок, інституціональні «пастки» не тільки перешкоджають реалізації суспільством історично накопиченого в ньому потенціалу розвитку, але запускають у дію механізм його незворотної деградації й дегенерації соціальних структур та інститутів.

Інституціональна невизначеність, пов'язана з можливими змінами в державній політиці, впливає на поведінку публічних акторів у формуванні стратегії розвитку системи та ефективність її функціонування [4]. У зв'язку із цим, слід виокремити наступну проблему, яка пов'язана з неготовністю акторів політичного процесу до нових діяльнісних ролей в новій ціннісній системі координат. Переважно ця проблема пов'язана із політичною культурою суспільства в перехідних умовах і неможливістю швидко адаптуватись до нових ціннісних установок і сформувати нові моделі поведінки. Процес соціалізації населення не відбувається швидко, навіть в умовах інтенсифікації комунікативних можливостей. Відсутність демократичних орієнтацій і досвіду поведінки суб'єктів в нових інститутах призводить до зниження їх якісних показників і гальмування процесів публічного процесу. Слід відзначити, що ця проблема стосується як суспільства в цілому, так і стратегії поведінки політичної еліти, яка приймає політичні рішення в системі. Політичні еліти формують інституційне середовище, в якому працюють публічні актори, встановлюють правила гри, регулюють економічну, політичну, соціальну, культурну, комунікативну сфери.

Попередня проблема породжує наступну, яка пов'язана з появою в перехідних системах акторів імітаторів. Різноманітні форми перехідних держав народжують таке ж розмаїття національних представницьких практик, яке важко піддається типологізації в силу множинності неусталених критеріїв цього феномена, а також з причини динамічності й постійної мінливості структурних компонентів систем.

Можливість акторів повноцінно брати участь у публічному полі прямо пропорційна режимним та інституціональним можливостям системи. Якщо національна модель публічної політики характеризується: обмеженим інформаційно-дискурсивним простором, інституціональною слабкістю держави й громадянського суспільства, неповноцінністю інституціонального комплексу каналів політичної участі в системі публічного управління, деформованою системою політичного

представництва, нездатністю акторів формувати й реалізовувати порядок денний, контрольованим характером публічності, – то вона буде носити імітаційний (фальшивий) характер. Відповідно, в такому варіанті публічної політики актори не зможуть виконувати свої функції й гратимуть роль імітаторів у формуванні позагромадянської публічності.

Нерозвинені інститути й суб'єкти-імітатори політики нездатні забезпечити діалог і досягти консенсусу між владою, громадянським суспільством і бізнес-структурами із соціально значущих питань, формуючи неповноцінний і спотворений варіант публічної політики, небезпечний тим, що з великою ймовірністю призведе до підвищення соціальної напруженості та конфліктності в державі. Відповідно, система може увійти у стан турбулентності й невизначеності, при цьому одночасно можуть посилюватися тенденції монополізації влади державними і / або кланово-олігархічними структурами, розвинути корупція, посилюється контроль над громадським середовищем. У ситуації виключаючого або обмеженого представництва громадяни можуть перейти до пошуку нових неінституціоналізованих каналів впливу на владу й нових форм представництва та реалізації своїх інтересів, від електоральної рутинної квазіполітичної участі до реальної політичної дії (протестні форми участі).

Отже, вищезначені проблеми в конкретному режимному національному контексті є основним джерелом інституціональної невизначеності. Ця невизначеність зумовлюється як зовнішніми, так і внутрішніми факторами. Зовнішніми такими як необхідність відповідності концептуальним управлінським моделям New Public Management (NPM), Good Governance (GG), Collaborative Governance (CG), інклюзивної держави, сервісної держави, електронної демократії, а також внутрішні виклики, включаючи недосконалість публічного адміністрування, корупцію та слабку взаємодію між органами влади та громадянським суспільством. Інституціональна невизначеність, в свою чергу, ускладнює процес реформ, сповільнює економічний розвиток і підриває довіру громадян до державних інститутів, що робить подолання цих проблем пріоритетним завданням для держави.

В умовах воєнного стану в Україні спроможність інститутів забезпечити збереження національної суверенності базуються на міжнародних демократичних стандартах регулювання в цій сфері, своєчасної імплементації і практичної реалізації європейських правових норм, продовження реформ публічного адміністрування на всіх рівнях, покращення взаємодії органів влади і інститутів громадянського суспільства.

Можна погодитись з думкою українського дослідника М. Їжи, що інституційна природа таких чинників дає можливість розглядати їх як характерні ознаки державної моделі, що склалася в Україні внаслідок усього попереднього періоду суспільних змін [1].

Стан публічних інститутів в Україні напередодні повномасштабного вторгнення російської федерації, на думку багатьох експертів і науковців, демонстрував нерівномірну якість. З одного боку це низький рівень регулятивних показників та неефективність управлінських функцій, незавершеність реформ, корупція, а з іншого боку, певні успіхи, які унеможливили знищення політичної системи і забезпечили її функціонування в умовах зовнішньої агресії. Позитивні зміни були пов'язані із розпочатими інституційними реформами (децентралізації, самоврядування, діджиталізації, державної служби та ін.), адаптацією законодавства у сфері державного управління до європейських стандартів.

Також слід звернути увагу на розвиток інституту громадянського суспільства, який демонстрував поступову інституціоналізацію форм і каналів взаємодії з державою.

Особливо розвинувся після 2014 р. волонтерський сектор. Схожої думки дотримуються фахівці Національного інституту стратегічних досліджень, які на підставі комплексного емпіричного дослідження виокремили наступні системні чинники, які забезпечили ефективну опірність країни на першому етапі війни та надалі стали основою її стійкості в умовах триваючих бойових дій:

- розвинене підприємництво – підприємницька ініціатива, мережева взаємодія, відсутність ієрархічного централізованого управління процесами перерозподілу суспільних ресурсів дозволили оперативно реагувати на виклики воєнного часу;

- розвинені комунікації – гнучка система транспортних, торговельних, інформаційних, телекомунікаційних зав'язків зберегла «зв'язність» країни, пом'якшила гуманітарну кризу, сприяла координації дій державних та громадських інститутів;

- децентралізація – широкі повноваження дієздатних громад надали можливість посилити оборонну спроможність держави;

- розвинене громадянське суспільство – волонтерський рух та високий рівень самоорганізації

суспільства стали основою стійкості базових соціальних систем;

– високий рівень відкритості держави – усталені за попередні роки економічні, політичні, громадянські комунікації із зарубіжними партнерами дозволили в критичній ситуації війни швидко залучити допомогу міжнародної спільноти в фінансовій (гранти та кредити), господарській (матеріальна допомога), гуманітарній (гуманітарні вантажі, програми підтримки біженців, лікування військовослужбовців), військовій (надання зброї, боєприпасів, амуніції, підготовка військовослужбовців тощо) сферах;

– діджиталізація – досягнутий до початку повномасштабної війни рівень цифровізації сфер державного управління уможливив дієвість органів публічної влади та виконання життєво важливих для функціонування країни обов'язків [4].

Однак, незважаючи на певні успіхи, Україна в умовах воєнного стану стикається з інституційними «пастками», які негативно впливають на якість інститутів, показники ефективності системи і зумовлюють проблему невизначеності. Слід зауважити, що частина із них існувала і до повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, а деякі з'явилися як результат війни.

Хронологічно першою інституційною «пасткою» можна назвати спонтанність і непослідовність створення після отримання незалежності у 1991р. управлінського каркасу політичної системи. Цей вид пастки політологи ще називають «стежкою залежності», коли старі інститути перестали існувати, а нові не були ефективними і не могли адекватно реагувати на економічні і політичні виклики в поки що недемократичних умовах.

Наступною інституційною «пасткою» було намагання у частини еліти, яка перейшла із радянського періоду, на початку незалежності України зберегти стару архаїчну систему управління без урахування сучасних на той час вимог. Вони підтримували стару модель адміністративно-командного управління, імітаційну систему самоврядування, неконкурентність ЗМІ та ін.

В умовах зміни режимності в Україні виник на думку Т. Карозерса «безформний плюралізм», що характеризується високим рівнем фрагментації еліт, частою змінюваністю кабінетів міністрів, високим рівнем конфліктності в системі влади [2]. Протягом всього періоду незалежності з боку пануючої еліти, представлені політико-економічними регіональними структурами і діючих відповідно до логіки «картельних угод», було систематичне втручання в систему управління відповідно до своїх інтересів. В цілому можна це визначити як «пастку» «картельних угод».

«Пастка» «подвійної інституціоналізації» логічно витікає із попередніх. Дослідники інституціональної моделі української держави Н. Паніна та Є. Головаха стверджують, що її особливість полягає в існуванні подвійної інституціональної системи, яка передбачає інституціональний простір, у межах якого діють і старі, і нові інститути. Така амбівалентність проявилася в масовій згоді жити в такому інституціональному просторі, де легальність забезпечується самим фактом узаконеного існування нових інститутів, а легітимність - збереженням мімікрованих старих інститутів, які зберігають традиційну регулятивну функцію і спираються на збережені елементи соціальної інфраструктури [1].

Історичними причинами інституціональної подвійності є свідченням того, що українська держава з моменту незалежності перебувала в умовах інституціональної невизначеності і системної ліміальності, потрапивши в «інституціональну пастку», що неминуче призводить до наростання соціальної напруженості в державі, періодично до масштабних громадських протестів (2004 р., 2013-2014 рр.) і в цілому до нестабільності системи.

Ще одна інституційна «пастка» - постійна змінюваність «правил гри в момент самої гри». Формальний інституціональний каркас України знаходиться в постійній правовій змінюваності, піддаючись корекції і реформуванню відповідно до об'єктивних зовнішніх обставин, а також інтересів зацікавлених груп. Проте реформування інститутів має бути послідовним і стратегічно і тактично прорахованим.

Традиційною для України є така «пастка», яка притаманна всім державним інституціям протягом всього періоду незалежного існування держави це - корупція. Реальна боротьба із корупцією є обов'язковою умовою для держави, яка прямує до демократії і інтеграції в європейський політичний простір.

Таким чином, уповільнений і нерівномірний розвиток процесу інституціоналізації в Україні з моменту її незалежності вплинув на стійку невизначеність інститутів в умовах зміни політичного режиму, збереження високого конфліктного потенціалу в системі, неефективність політики, розвиток кризи легітимності політичної влади. В якості підтвердження останнього ми можемо спостерігати стабільно низькі показники кредиту довіри до ключових інститутів політичної системи за весь період

незалежного існування України.

У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, в Україні введено воєнний стан з 24 лютого 2022 року [5]. З цього моменту можна вважати, що інститути держави знаходяться в умовах, які суттєво впливають на їх функціональні можливості в процесі управління і прийняття рішень. Об'єктивно інститути з одного боку повинні забезпечувати національну суверенність і безпеку держави, а з іншого обмежують публічність всіх суб'єктів політичного процесу, як державних, так і недержавних.

Згідно закону про воєнний стан зміни торкнулись усіх гілок влади. Так, суттєво розширились повноваження інституту президента, що дало можливість з одного боку швидко приймати рішення, але з іншого відбувається управління в ручному режимі, що суттєво звужує простір публічності і знижує рівень довіри до влади.

Також спостерігається звуження парламентаризму через прийняті норми щодо діяльності інституту Верховної Ради України (ВРУ) в умовах воєнного стану. Аналіз норм чинного законодавства та внесені до нього зміни, дозволив виявити нововведення у різних сферах діяльності ВРУ: передача парламенту повноважень щодо визначення особливостей діяльності військових адміністрацій, обрання та звільнення посадових осіб; забезпечення права на інформацію щодо розміщення на офіційному веб-сайті законопроектів, прийнятих законів України; встановлення нових форматів роботи фракцій; спроби впровадження онлайн формату для проведення сесій та голосування; організація діяльності Ради та введення обліку робочого часу народних депутатів України та ін.

Така «пастка» може привести в перспективі до того, що деструктивні інституційні зміни порівняно з конструктивними змінами та процесами у сфері інституцій у суспільстві можуть скоротити публічне поле політики в Україні і привести до обмеженої демократії в майбутньому.

Проте, з початком повномасштабної війни у лютому 2022 р. процес реформування публічного управління в Україні не зупинився, хоча і мав об'єктивне сповільнення і ресурсне обмеження. Але, на думку українських дослідників, модернізація публічного управління в Україні має проводитись і у воєнний, і у міжвоєнний, і в повоєнний часи, вирішуючи відповідні завдання з вишукуванням під них доступних як внутрішніх, так і зовнішніх ресурсів. В умовах війни продовжується реформа публічного управління, яка імплемтується у нормативно-правову основу державного управління в Україні в період воєнного часу в таких сферах: державної служби, адміністративного управління, боротьби з корупцією, громадського сектору, комунікації.

Українські дослідники Н. Гончарук і А. Чередніченко вважають, що імплементація в українське законодавство і практичну площину публічної сфери принципів Good Governance вже набуло певних позитивних результатів у сфері взаємодії між органами державної влади, керівництвом територіальних громад та представниками громадських і волонтерських організацій. Це дозволило уникнути різних криз в процесі забезпечення життєдіяльності громад навіть в умовах воєнного стану. Не в останню чергу така ситуація можлива завдяки проведенню в 2014–2021 рр. реформи децентралізації влади в Україні, що дозволила перемістити фокус прийняття рішень на місцевий рівень, а також спрямувати значну кількість повноважень та ресурсів [6].

Таким чином, для сучасної України необхідно забезпечувати ефективне функціонування інститутів, щоб уникнути негативних наслідків інституційної невизначеності і підтримувати розвиток держави навіть в умовах війни.

Висновки дослідження й перспективи подальших розвідок. Отже, феномен інституційної невизначеності є результатом режимних характеристик системи і безпосередньо впливає на якість управлінської моделі держави і здатність адаптуватися до зовнішніх і внутрішніх викликів. Саме від режимності системи буде залежати наявність в системі інституційних «пасток» від подолання яких залежить ефективність державного управління, спроможність забезпечувати стабільний розвиток держави за встановленими «правилами гри», прозорість і підзвітність влади перед громадянами. Подолання інституційних «пасток» сприятиме інсталяції і зміцненню принципів Good Governance, підвищенню довіри громадян до державних інституцій

Дослідження на прикладі українського кейсу за весь час її незалежності і в умовах воєнного стану доводить необхідність поширювати сферу впливу інститутів, у яких чинником координації та соціальної інтеграції дій стає досягнуте взаєморозуміння, що посідає своє місце у відтворенні структури та підтримці систем і формування патернів управління. Подолання інституційної

невизначеності, яке посилюється в умовах війни є однією з важливих проблем, яку має вирішувати політична еліта України поступово продовжуючи реформування системи державного управління.

Бібліографічний список:

1. Чальцева О.М. Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика. Монографія. Вінниця.2017. 336 с.
2. Schedler Andreas. The Politics of Uncertainty: Sustaining and Subverting Electoral Authoritarianism. Oxford University Press, 2013.
3. Marina Riem Does political uncertainty influence firm owners' business perceptions? October 2016. URL: www.cesifo-group.de. <https://www.ifo.de/DocDL/wp-2016-226-riem-political-uncertainty-business-perceptions.pdf>
4. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки» / редкол. : В. П. Горбулін, О. С. Власюк, О. В. Литовченко ; Національний інститут стратегічних досліджень. Київ : НІСД, 2014. 148 с.
5. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>;
6. Гончарук Н., Чередніченко А. Модернізація публічного управління в Україні в умовах війни та в поствоєнний період у контексті європейських цінностей. *Аспекти публічного управління*. 2022. №2. С.46-54.

References:

1. Chaltseva O.M. (2017). Publichna polityka: teoretychnyi vymir i suchasna praktyka. Monohrafiia. Vinnytsia, 336 s.
2. Schedler Andreas. (2013). *The Politics of Uncertainty: Sustaining and Subverting Electoral Authoritarianism*. Oxford University Press.
3. Marina Riem Does political uncertainty influence firm owners' business perceptions? October 2016 URL: <https://www.ifo.de/DocDL/wp-2016-226-riem-political-uncertainty-business-perceptions.pdf>
4. Analitichna dopovid Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen do pozacherhovoho Poslannia Prezydenta Ukraïny do Verkhovnoï Rady Ukraïny «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshe Ukraïny u sferi natsionalnoï bezpeky» (2014). / redkol. : V. P. Horbulin, O. S. Vlasiuk, O. V. Lytovchenko ; Natsionalnyï instytut stratehichnykh doslidzhen. Kyïv : NISD, 148 s.
5. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku № 64/2022 «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>; Zakon Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku № 2102-IX
6. Honcharuk N., Cherednichenko A. (2022). Modernizatsiia publichnoho upravlinnia v Ukraini v umovakh viiny ta v postvoiennyi period u konteksti yevropeiskykh tsinnosti. *Aspekty publichnoho upravlinnia*. №2. S.46-54.

Chaltseva O. Institutional uncertainty of public policy actors. The Ukrainian case.

In times of crisis, the quality of institutions, which are the basic construct of politics, is of particular importance for the functioning of state systems. They determine the sustainability and emergence of the political system, its ability to withstand external and internal challenges, and ensure the functioning of the state in specific regime conditions. Institutional uncertainty is the result of deformation of political and managerial practices caused by internal and external factors and implies situations where actors do not have a stable institutional structure and traditions of behavior, and do not find a compromise on political and behavioral procedures. The article attempts to identify the common causes of institutional uncertainty depending on the regime characteristics of political systems and, using Ukraine as an example, to analyze the factors that ensured the preservation of its sovereignty and functioning in the face of external aggression. In different political systems, institutions have different opportunities for access to power and influence on government decision-making. The quality of institutions is an important indicator of a political system. Regime characteristics can amplify or offset the effects of various factors that cause institutional uncertainty. The Ukrainian political system before the invasion of the Russian Federation demonstrated uneven quality of institutions: from low regulatory performance and corruption to positive changes related to reforms and the development of civil society. These changes allowed the system to remain functioning during the war and withstand external challenges. However, institutional "traps" that result from the system's internal operations and past traditions still affect the quality of institutions and the level of efficiency of the public policy model. These traps include the spontaneity and inconsistency of creating a new governance framework, which impedes the continuation of the movement towards full-fledged democracy. The war in Ukraine has introduced new challenges, including restrictions on the publicity of political processes and actors, which may lead to limited democracy in the future.

Keywords: state, actors, institutional design, institutional traps, uncertainty, political institutions, political system, political transformations, public policy, public administration

УДК 336.131

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0788-7399>

Прямухіна Н. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0335-3077>

Самойленко Л. Я., Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

АДАПТАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ДО УМОВ ВІЙНИ

Війна, що триває в Україні з 2014 року, створила безпрецедентні виклики для державних фінансів країни. Зміна політичної ситуації, нові виклики вимагають змін в підході до перерозподілу коштів бюджетів всіх рівнів метою яких є зменшення негативного впливу на економічне, соціальне життя в країні. Ефективне управління бюджетом в умовах війни стало однією з ключових задач уряду, адже забезпечення обороноздатності держави та підтримка стабільності економіки вимагають значних фінансових ресурсів. Вимушене збільшення витрат Державного бюджету на оборону симулювало перегляд пріоритетів фінансування таких статей, як витрати на освіту, охорону здоров'я, соціальне забезпечення та фінансування загальнодержавних функцій, включаючи витрати на обслуговування державного боргу. У статті йдеться про те, що за умов війни недостатність фінансування війни наша держава змушена покривати за рахунок інших статей видатків; вимушене збільшення витрат Державного бюджету на оборону симулює перегляд пріоритетів фінансування таких статей, як витрати на освіту, охорону здоров'я, соціальне забезпечення та фінансування загальнодержавних функцій, включаючи витрати на обслуговування державного боргу. Окремо зазначено про витрати Державного бюджету на створення умов для формування економічної складової життя українського суспільства, підвищення конкурентоспроможної економіки, створенні нових підприємств та умов для розвитку малого і середнього бізнесу. Державний бюджет, як центральний елемент економічної політики будь-якої країни, передбачає застосування системного підходу до створення адаптивних технологій управління. Розглянуто особливості формування бюджетів розвинених країн, зокрема, у частині обороноздатності. Окрема увага у статті зосереджена на обґрунтуванні пріоритетних векторів формування Державного бюджету під час війни в Україні.

Ключові слова: *Державний бюджет, управління формуванням державного бюджету, адаптація до умов війни, наповнення Державного бюджету, видатки Державного бюджету, ефективне управління бюджетом в умовах війни*

Актуальність теми. Воєнні дії на території будь-якої країни завжди є першопричиною криз, дисбалансів, втрати інвестиційного потенціалу, занепаду ринків, загрози дефолту тощо та створюють низку нових емерджентних викликів, що вимагають від урядів цих країн непопулярних управлінських рішень, спрямованих на мобілізацію всіх наявних ресурсів, засобів та воєнних спроможностей. Початок агресії РФ проти України в 2014 р. спричинив необхідність перегляду пріоритетів витрат Державного бюджету на користь потреб оборони. Зросли витрати держави на забезпечення ЗСУ зброєю, обладнанням, обмундируванням, навчання військових спеціалістів тощо. Якщо до 2013 р. витрати на оборону за всіма статтями оборонного бюджету не перевищували 2,9% від обсягу видатків зведеного бюджету [1], то вже у 2021 р. частка витрат на оборону склала 7,4%. Повномасштабне вторгнення РФ у лютому 2022 р. призвело до необхідності збільшення витрат зведеного бюджету. На потреби оборони у 2023 р. спрямовано 52,2% витрат від обсягу зведеного бюджету [2]. Тому трансформація політики формування Державного бюджету обумовлена усвідомленням необхідності збереження наявного економічного потенціалу та створення умов для повоєнного відновлення нашої держави.

Актуальність адаптації Державного бюджету України до військових умов обґрунтована необхідністю пошуку коштів для фінансування потреб армії, служби безпеки, рятувальних служб, медицини, соціального захисту постраждалого внаслідок агресії РФ населення, відновлення економічного потенціалу звільнених регіонів та інших невідкладних потреб з метою досягнення перемоги. Важливо віднайти і реалізувати способи наповнення бюджету країни та забезпечити найменш болючий перерозподіл витрат бюджету між статтями видатків.

Метою статті є обґрунтування напрямів адаптації Державного бюджету до умов війни з метою досягнення оптимального перерозподілу видатків Державного бюджету, який має не тільки забезпечити повноцінне фінансування потреб оборони, а й створити передумови для швидкого і ефективного повоєнного відновлення економічної, соціальної, екологічної тощо систем країни.

Огляд наявних досліджень і публікацій. Дослідженням питання формування бюджетів різних рівнів в умовах воєнного стану присвячені праці багатьох вітчизняних науковців в галузі економіки та державного управління, зокрема Н. Костишиної, Т. Яковець І. Чугунова, М. Пасічного, Ю. Радіонова [3], Н. Антипенко, С. Супруненко, В. Задорожного [4]. Корисні ідеї щодо формування бюджету в умовах зовнішніх криз висували зарубіжні науковці серед яких варто згадати Томаса Саржента в питанні подолання дефіциту бюджету [5], Ричарда Масгрейва в питаннях зміни структури видаткової частини бюджету країни в кризових ситуаціях [6].

Більшість науковців питання адаптації Державного бюджету до умов війни розглядають в контексті аспекту підвищення ефективності податкової системи, що дозволить збільшити видатки на оборону. Зокрема такої думки притримується Н. Костишина та Т. Яковець [7]. В роботах Н. Антипенко, С. Супруненко акцентується увага на збільшення дохідної частини Державного бюджету України за рахунок диверсифікації джерел фінансування, збереження резервів та імпліmentaції стратегій фінансового захисту, зокрема підвищення вимог до прозорості та антикорупційних заходів [8]. В. Задорожний наголошує на необхідності удосконалення механізму управління державним боргом (реструктуризація державного боргу, регламентація механізму надання державних гарантій із урахуванням ризиків, тощо) – як шлях до зменшення витратної частини Державного бюджету України [4]. В працях багатьох економістів, науковців, управлінців, зокрема Ю. Радіонова, С. Юрія, наголос робиться на посиленні ефективності фінансового контролю в системі забезпечення ефективності бюджетних видатків, як одного з дієвих інструментів адаптації Державного бюджету до умов воєнного конфлікту [9].

Проблема адаптації Державного бюджету до умов війни багатогранна і потребує розробки комплексного науково-методичного підходу до її вирішення як в частині реформування процесу наповнення бюджету, так і оптимізації витрат бюджету з урахуванням специфіки воєнного часу.

Виклад основного матеріалу. Дослідження динаміки номінального ВВП України, як основного індикатора тенденцій економічного розвитку, свідчить про загальне зростання економічної потужності держави (рис. 1).

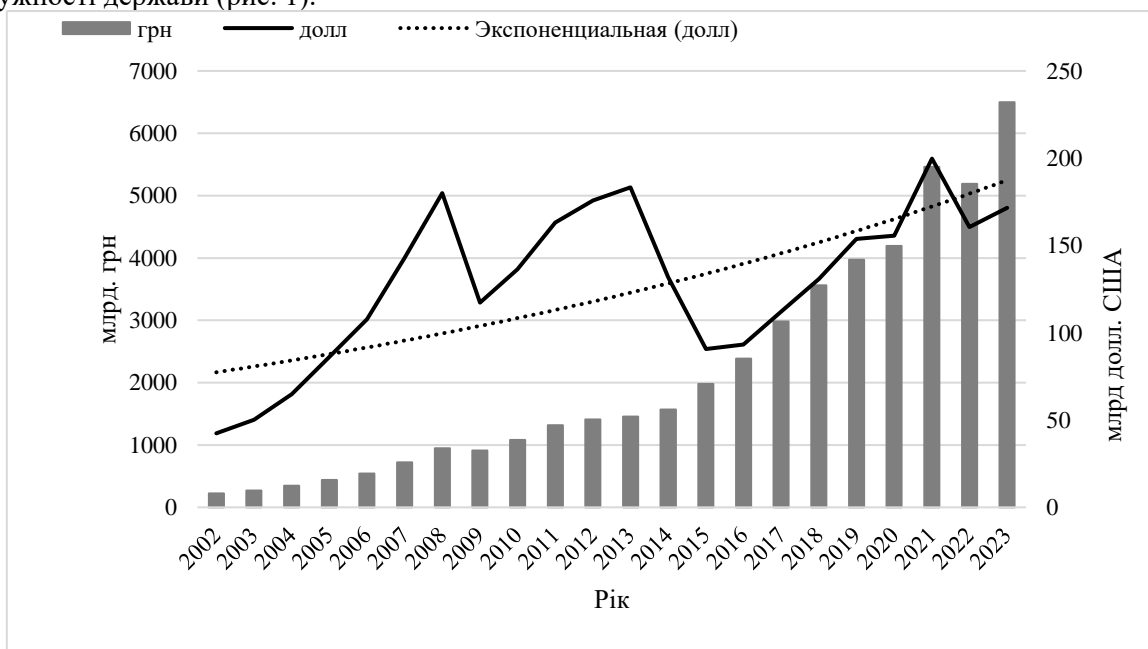

Рисунок 1 - Динаміка номінального ВВП України у 2002-2023 рр.

Джерело: побудовано на основі [10; 11]

Процес цей складний і залежить від великої кількості факторів, серед яких не останню роль відіграє економічна ситуація в світі, політична ситуація в країні та вектори управлінських підходів до розвитку тих чи інших економічних процесів. Так, значне падіння темпів розвитку економіки України спостерігалось на фоні глобальної фінансової кризи 2008 р. Зростання кількості та обсягів корупційних правопорушень за часів правління В. Януковича та політична криза 2012-2013 рр. призвела до падіння темпів розвитку економіки до рівня 2005-2006 рр., який досяг свого мінімуму з початком гібридної війни з рф.

Економічна політика, що проводилась урядами за часів президентства П. Порошенко та, в подальшому, В. Зеленського, призвела до певного зростання економіки країни. Не зважаючи на ведення воєнних дій на сході України, в 2021 р. номінальний ВВП України досяг свого максимуму у 2002-2023 рр. (в доларовому еквіваленті). Початок повномасштабного вторгнення рф знову різко погіршив економічну ситуацію в Україні.

Початок широкомасштабного наступу рф на Україну викликав необхідність мобілізації всіх резервів держави з метою забезпечення її обороноздатності. До 2014 р. до Державного бюджету мобілізувалось у вигляді податків, зборів, міжнародних трансфертів і т. ін. до 23-24% ВВП країни. Повзуча агресія 2014 р. примусила державу збільшувати дохідну частину Державного бюджету і протягом 2015-2021 рр. обсяг бюджетних надходжень становив 25-26% ВВП. Початок широкомасштабної війни активізував процес залучення фінансових ресурсів до бюджету країни і у 2022 р. вдалось забезпечити надходження в сумі 1,8 трлн грн, а у 2023 р. – 2,7 трлн грн, що склало 34,4 та 40,8% ВВП України за відповідний період.

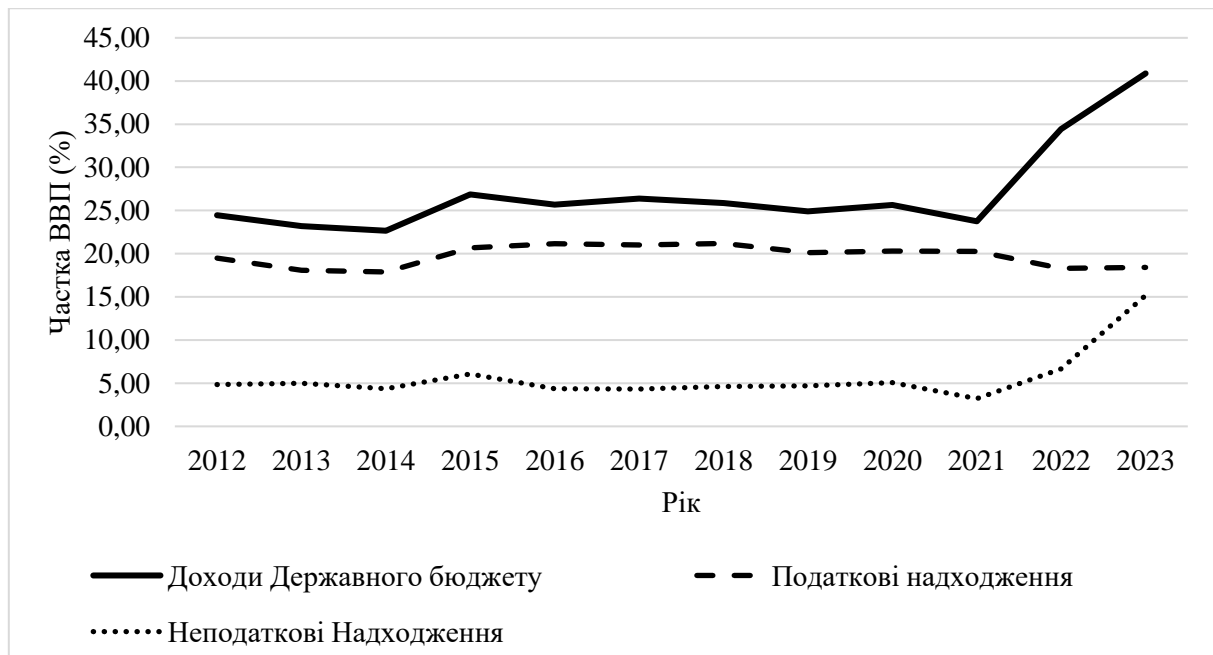
Збільшення дохідної частини Державного бюджету відбулось за рахунок неподаткових надходжень, обсяг яких зріс з майже 4% ВВП у 2012-2021 рр. до 15% ВВП у 2023 р. В основному це збільшення забезпечили надходження від власних доходів бюджетних установ, обсяги яких зросли з 1-1,5% ВВП (у довоєнний період) до 12,4% номінального ВВП (у 2023 р). Другим за обсягами джерелом наповнення Державного бюджету стала допомога міжнародних партнерів. Обсяги офіційних трансфертів від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ у 2022 р. становили 4,5% ВВП України, а у 2023 р. – 6,6%. Слід зауважити, що ця допомога в попередні роки не сягала більше 0,4% ВВП України.

За показником податкових надходжень у валовому внутрішньому продукті країни можна розподілити на три групи: перша група – це країни, в яких частка податкових надходжень у ВВП становить менше 30% (Канада – 26,7%, США – 24,3%, Польща – 20,1%, Китай – 19,4%, Японія – 18,0%); друга група – країни, де середня частка податкових надходжень у ВВП коливається від 30 до 40% (Німеччина – 37,6%, Чехія – 35,5%, Франція – 35,3%, Великобританія – 35,2%, Італія – 34,4%); третя група – країни, де висока частка податкових надходжень у валовому внутрішньому продукті – більше 40% (Данія – 48,0%, Швеція – 44,3%, Фінляндія – 44,1%, Норвегія – 42,2%) [10, с. 66]. Україна за цим показником належить до першої групи. Податкові надходження до Державного бюджету у довоєнні роки та під час війни становили від 18 до 20% ВВП.

Щодо податкових джерел фінансування Державного бюджету спостерігалось зниження обсягів надходжень від податків на доходи, податків на прибуток, на збільшення ринкової вартості та податку на додану вартість вироблених в Україні товарів як основного джерела доходів Державного бюджету. Обсяг надходжень з цього джерела зменшився у 2022-2023 рр. до 18% ВВП проти 21-22% ВВП за попередні роки. Незначне збільшення доходів від акцизів на власні та імпортовані товари не можуть врятувати ситуацію.

Під час активних бойових дій в країні на наповнення бюджету мав би впливати військовий збір, натомість, обсяги надходжень від військового збору протягом 2014-2023 рр. практично не змінювався і становив лише 0,5% номінального ВВП.

Динаміку надходжень до Державного бюджету України відображено на рис. 2.

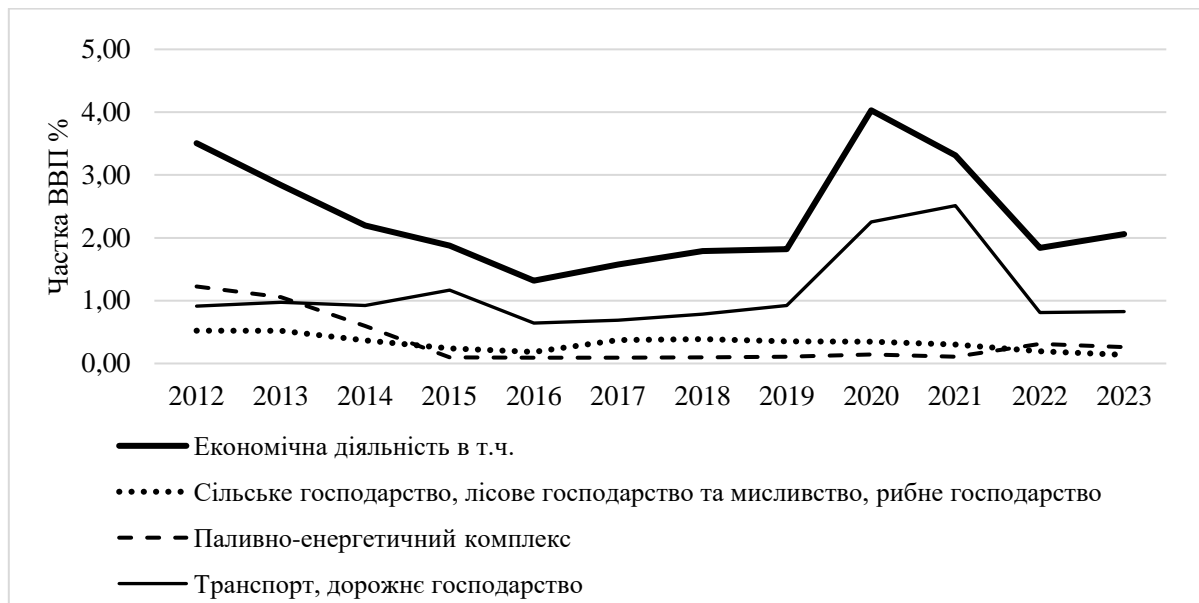
Рисунок 2 - Динаміка надходжень до Державного бюджету України у 2012-2023 рр.
Джерело: сформовано на основі [12; 13; 14]

Зміна політичної ситуації, нові виклики вимагають змін в підході до перерозподілу коштів бюджетів всіх рівнів метою яких є зменшення негативного впливу на економічне, соціальне життя в країні. Так антидержавна політика уряду Януковича в питаннях посилення обороноздатності країни призвела до зменшення витрат Державного бюджету на оборону до 1% від номінального ВВП України. Події 2014 року змусили Верховну Раду України збільшити витрати на оборону до 2,5% ВВП. Як показали подальші події, цього було явно недостатньо, оскільки держава після 2021 р. мусила збільшити витрати за цією статтею на порядок – у 2022 р. до 22%, а у 2023 р. до 32% ВВП країни. Це майже 52 % всіх доходів зведеного бюджету України.

В країнах з розвинутою економікою більша частина, а саме 50-70% видатків бюджету направляється на створення умов для розвитку економіки, 30-40% спрямовується на соціальні цілі. Видатки забезпечення виконання загальнодержавних функцій становлять 4-5% видатків бюджету. Видатки Державного бюджету відповідно створеній в Європейському Союзі моделі «держави добробуту» спрямовані на вирішення гуманітарних проблем, зокрема освіту, медицину, соціальний захист, на що в цих країнах витрачається до 52% Державного бюджету країни. В Україні ж, на ці потреби в період до 2022 р. спрямовувалось до 30% бюджетних коштів, під час повномасштабного вторгнення їх обсяг зменшився до 24% видаткової частини державного бюджету у 2022 р. і у 2023 р. спостерігалось зменшення до 17%. Поряд з цим, видатки на здійснення загальнодержавних функцій коливались в Україні від 17 до 13% з 2014 по 2022 р. і лише з 2023 р. зменшились до 7%.

Очевидно, що недостатність фінансування війни наша держава змушена покривати, зокрема, за рахунок інших статей видатків. Вимушене збільшення витрат Державного бюджету на оборону симулювало перегляд пріоритетів фінансування таких статей, як витрати на освіту, охорону здоров'я, соціальне забезпечення та фінансування загальнодержавних функцій, включаючи витрати на обслуговування державного боргу. Так, у 2022 році частка витрат Державного бюджету на освіту та охорону здоров'я зменшилась у порівнянні з 2021 роком на 2,1% та 8,6% відповідно, у 2023 р. падіння продовжувалось і на потреби цих сфер соціального життя було виділено лише 1,5% видатків Державного бюджету на освіту та 4,5% на охорону здоров'я. Значно зменшилась частка витрат Державного бюджету на обслуговування державного боргу, якщо на ці потреби витрачалось у 2021 р. 10,4% Державного бюджету, то у 2022-2023 рр. витрати за цією статтею зменшились до 6% від обсягу його видаткової частини. Аналогічних змін зазнали витрати на соціальне забезпечення, частка яких у витратній частині бюджету зменшилась у 2022-23 рр. до 11% проти 19-25% у попередні роки.

Окремо слід зупинитись на витратах Державного бюджету на створенні умов для формування економічної складової життя українського суспільства, підвищення конкурентоспроможної економіки, створенні нових підприємств та умов для розвитку малого і середнього бізнесу (рис. 3).

Рисунок 3 - Динаміка видатків Державного бюджету України на економічну діяльність у 2012-2023 рр.

Джерело: сформовано на основі [12; 13; 14]

Витрати Державного бюджету на економічну діяльність в довоєнний період коливались від 3,5% номінального ВВП у 2010-2012 р. до 2,8% у 2013 р. З початку агресії витрати за цією статтею зменшувались до 2019 р., коли показник впав до 1,8% ВВП. Прийняття державної програми «Велике будівництво», фінансування якої здійснювалось за рахунок Державного бюджету, стимулювало зростання витрат на економічну діяльність до 4% ВВП. На будівництво доріг та дорожньої інфраструктури витрачено 56% від обсягу всіх витрат Державного бюджету на економічну діяльність – у 2020 р., у 2021 р. – 75%. У 2022-2023 рр. витрати за цією статтею склали близько 2% номінального ВВП країни. З початком повномасштабної війни програма «Велике будівництво» призупинена і витрати на транспорт та дорожнє будівництво опустились на довоєнний рівень.

Ведення бойових дій вимагає адаптації Державного бюджету України до існуючих реалій. Дякуючи іноземним партнерам Україна змогла дещо стабілізувати процес наповнення Державного бюджету, питома вага допомоги та фінансування яких в його дохідній частині зросла з 0,08% у 2021 році до 21,9% у 2022 році. У 2023 році частка цих надходжень до бюджету зменшилась до 14%, що є свідченням нестабільності такого джерела та його залежності від великої кількості як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів різної природи, зокрема політичних. Тому технології державного управління у частині формування Державного бюджету мають орієнтуватись на розвиток власних джерел його наповнення, насамперед, найбільш лабільної групи суб'єктів економічної діяльності – підприємства малого і середнього бізнесу. Свідченням необхідності такої переорієнтації є той факт, що у 2021 році суб'єкти малого та середнього бізнесу забезпечували близько 40% від обсягу податкових надходжень до зведеного Державного бюджету створюючи 60% ВВП країни [16], а сьогодні ці показники складають 44% відповідно, на відміну від великого бізнесу, який зменшив ці показники до 34% з початку повномасштабного вторгнення РФ [17], очевидно, що малий і середній бізнес продовжує бути опорою для економіки та бюджету.

Висновки. Пріоритетні вектори формування Державного бюджету під час війни в Україні:

перегляд фіскальної політики держави через спрямування зусиль на стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу, як основного джерела наповнення Державного бюджету;

перегляд і перерозподіл пріоритетів формування дохідної частини Державного бюджету, що дозволить зменшити негативний вплив відтоку коштів на вирішення питань,

пов'язаних з воєнними зусиллями та дозволить збільшити витрати на програми відновлення системи охорони здоров'я, освіту, гуманітарні допомогу, акумулювання коштів на повоєнне відновлення;

зміна фінансових пріоритетів видаткової частини Державного бюджету, зокрема, зменшення витрат на утримання державного апарату, що дозволить вивільнити орієнтовно до 150 млрд грн.).

Бібліографічний список:

1. Карп Є.В. Структурні зміни видатків Державного бюджету України на оборону. *Економіка і суспільство*. №14. 2018. С. 804-810. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/14_ukr/115.pdf
2. Звіт про виконання бюджету. Міністерство фінансів України..URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582
3. Родіонов Ю. Формування і виконання Державного та місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Економіка і суспільство*. №53. 2023. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2669>
4. Задорожний В.П. Удосконалення механізму управління державним боргом України. *Інвестиції: практика та досвід*. №23.2015. с. 23-26.
5. Thomas Sargent. The Fundamental Surplus Strikes Again Lars Ljungqvist. *Economics monetary economics and fluctuations*. 27 APR. 2021. URL: http://www.tomsargent.com/research/CET_note.pdf
6. Коваленко Д.І., Венгер В.В. Фінанси, гроші та кредит: теорія та практика. Київ: Центр учбової літератури. 2021. 578 с.
7. Костишина Н., Яковець Т. Обліково-податкова система в умовах воєнного стану: як діяти та, які наслідки. *Вісник економіки*. № 2. 2022. С. 100-110.
8. Антипенко Н., Супруненко С., Гавран В. Український досвід адаптації державних фінансів та менеджменту до умов воєнного стану. *Академічні візії*. Вип. 25. 2023. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/741/658>
9. Радіонов Ю.Д. Формування видатків бюджету: монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 616 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjIxNw==/81c68db00274ebc1628abeb4d3c5eee2.pdf>
10. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>
11. Самойлок М., Левченко Є. Економіка України у 2023 році: головне. Центр економічної стратегії.. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-2023-tracker-overview/>
12. Статистичний збірник: «Бюджет України 2019». Статистичний збірник. Київ. 2020. С. 298. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2019_\(for_website\)%20\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2019_(for_website)%20(1).pdf)
13. Видатки. Ціна держави. URL: <http://old.cost.ua/budget/expenditure/>
14. Видатки зведеного бюджету 2023. Ціна держави.. URL: <https://cost.ua/byudzhet-ukrayiny/expenditure/main/>
15. Проблеми та потреби українських підприємств малого та середнього бізнесу в умовах війни. Аналітичний звіт проекту Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://tpr.org.ua/news/problemu-ta-potreby-ukrainskykh-pidpriemstv-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-umovakh-viyny/>
16. Показники діяльності підприємств. Укрстат. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm

References:

1. Karp Ye.V. (2018). Strukturni zminy vydatkiv Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy na obronu. *Ekonomika i suspilstvo*. №14. S. 804-810. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/14_ukr/115.pdf
2. Zvit pro vykonannya biudzhetu. Ministerstvo finansiv Ukrainy..URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582
3. Rodionov Yu. (2023). Formuvannya i vykonannya Derzhavnoho ta mistsevykh biudzhety v umovakh voiennoho stanu. *Ekonomika i suspilstvo*. №53. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2669>
4. Zadorozhnyi V.P. (2015). Udoskonalennia mekhanizmu upravlinnia derzhavnym borhom Ukrainy. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. №23. s. 23-26.
5. Thomas Sargent. The Fundamental Surplus Strikes Again Lars Ljungqvist. *Economics monetary economics and fluctuations*. 27 APR. 2021. URL: http://www.tomsargent.com/research/CET_note.pdf
6. Kovalenko D.I., Venher V.V. (2021). Finansy, hroshi ta kredyt: teoriia ta praktyka. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 578 s.
7. Kostyshyna N., Yakovets T. (2022). Oblikovo-podatкова systema v umovakh voiennoho stanu: yak diiaty ta, yakii naslidky. *Visnyk ekonomiky*. № 2. S. 100-110.
8. Antypenko N., Suprunenko S., Havran V. (2023). Ukrainyskyi dosvid adaptatsii derzhavnykh finansiv ta menedzhmentu do umov voiennoho stanu. *Akademichni vizii*. Vyp. 25. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/741/658>

9. Radionov Yu.D. (2019). Formuvannia vydatkiv biudzhetu: monohrafiia. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t. 616 s. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjIxNw==/81c68db00274ebc1628abeb4d3c5eee2.pdf>
10. Valovyi vnutrishnii produkt (VVP) v Ukraini. Minfin. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>
11. Samoiliuk, M., Levchenko Ye. Ekonomika Ukrainy u 2023 rotsi: holovne. Tsentr ekonomichnoi stratehii.. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-2023-tracker-overview/>
12. Statystychnyi zbirnyk: «Biudzhets Ukrainy 2019». (2020). Statystychnyi zbirnyk. Kyiv. S. 298. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2019_\(for_website\)%20\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2019_(for_website)%20(1).pdf)
13. Vydatky. Tsina derzhavy. URL: <http://old.cost.ua/budget/expenditure/>
14. Vydatky zvedenoho biudzhetu 2023. Tsina derzhavy.. URL: <https://cost.ua/byudzhets-ukrayiny/expenditure/main/>
15. Problemy ta potreby ukrainskykh pidpriemstv maloho ta serednoho biznesu v umovakh viiny. Analitychnyi zvit projektu Fondu «Demokratychni initsiatyvy» im. Ilka Kucheriva. URL: <https://rpr.org.ua/news/problemy-ta-potreby-ukrainskykh-pidpriemstv-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-umovakh-viiny/>
16. Pokaznyky diialnosti pidpriemstv. Ukrstat. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm

Priamukhina N., Samoilenko L. Adaptation of the state budget of Ukraine to the conditions of war

The war that has been going on in Ukraine since 2014 has created unprecedented challenges for the country's public finances. Changes in the political situation and new challenges require changes in the approach to the redistribution of funds from budgets of all levels to reduce the negative impact on economic and social life in the country. Effective budget management in times of war has become one of the key tasks of the government, as ensuring the state's defense capability and maintaining economic stability require significant financial resources. The forced increase in the State Budget expenditures on defense simulated a revision of the priorities for financing such items as education, healthcare, social security and financing of general government functions, including public debt service. The article states that in times of war, our state is forced to cover the lack of funding for the war at the expense of other items of expenditure; the forced increase in the State Budget expenditures on defense simulates a revision of the priorities for funding such items as education, healthcare, social security and financing of general government functions, including public debt service. Separate mention is made of the state budget expenditures for creating conditions for the formation of the economic component of Ukrainian society, enhancing the competitive economy, creating new enterprises and conditions for the development of small and medium-sized businesses. The State budget, as a central element of the economic policy of any country, involves the application of a systematic approach to the creation of adaptive management technologies. The article considers the peculiarities of budgeting in developed countries, in particular, in terms of defense capability. Special attention in the article is focused on the substantiation of the priority vectors of the State Budget formation during the war in Ukraine.

Keywords: *State budget, management of the state budget formation, adaptation to the conditions of war, filling the state budget, state budget expenditures, effective budget management in times of war*

УДК 323.22:343.82

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2822-2268>**Yagunov D., Vasyl Stus Donetsk National University, Eberhard Karls University of Tübingen (Germany)****DEVIANT STATE IN THE CONTEXT OF THE ANTI-TORTURE POLICY**

The paper is focused on the scope, limits, and consequences of contemporary anti-torture policies, shaped and implemented at both national and international levels. This research put a new critical view on the agenda, a view about the future of anti-torture policy in Europe, where the State deals as a deviant. The author tries to shape his view of the future of torture prevention and highlight the challenges that are already on the agenda of the national governments. The author argues that the economic problems of the State cannot in any case justify inhuman conditions of detention. It is stressed that the State must be the only actor responsible for any acts of torture and other forms of ill-treatment in places of detention, even those committed by private individuals. The author stresses that the prohibition of torture and other forms of ill-treatment is absolute. However, the author distinguishes absolutisation of the scope of the prohibition of torture from absolutisation of the means of the prohibition of torture. The author applies the Foucault's concept concerning the real preconditions of the abolition of torture as a tool of criminal investigation and form of punishment. Contemporary States should be evaluated in the system of coordinates of the mixture of the following open and hidden policies: 1) a policy of stigmatising of every violent act as "torture" or "ill-treatment"; 2) a policy of maximal spreading of anti-torture restrictions; 3) a policy of permanent hidden (sometimes – open) use of torture and ill-treatment; 4) a policy of supporting of spreading of torture (for example, the existence of prison violence and especially prison gangs in contemporary prisons). In the paper, the author identifies the problem of conceptual contradiction between Article 3 and Article 6 of the ECHR. In the author's opinion, a danger exists that the presumption of innocence, under several circumstances, is in danger of being transformed into the hidden tool of the release of the State from its responsibility for torture committed both by its agents or private individuals in the places of detention. The author argues about a circle of incarceration and, in fact, planned victimisation of citizens in the context of the anti-torture policy. More demands for "security" mean more inmates and other individuals under punitive and semi-punitive control of the State. More inmates mean less prison beds, less food, and less resources per a prisoner. More inmates mean more corruption in closed institutions, more institutional subculture, informal institutional hierarchies, and violence. More inmates mean more ill-treatment in places of detention. At the same time, more inmates mean planned victimisation of the State in the context of its anti-torture policy. In other words, deviantisation of citizens leads to the deviantisation of the State in the context of its anti-torture policy. In the paper, the author identifies the problem of absolutisation of the scope of the prohibition of torture, while the States failed to deal with even lesser "volumes" of torture and other forms of ill-treatment in closed establishments and even in a free society. In parallel, attempts by the State to shape a 'safer and securer society' stimulate a bigger incarceration, which, in turn, leads to not obeying the standards of ill-treatment prevention by the States, even on the minimal level. Finally, the author also presents and analyses a definition of auto-deviantisation. The author argues about auto-deviantisation of the state in the context of the declared anti-torture policy.

Keywords: *torture, ill-treatment, the European Court of Human Rights, the European Convention of Human Rights, the European Committee for the Prevention of Torture, ECHR, the ECtHR, the CPT, deviant state, mass incarceration, criminal law of freedom, criminal law of security, deviantisation, auto-deviantisation*

This paper is about the scope, limits, and consequences of contemporary anti-torture policies, shaped and implemented at both national and international levels. This research aims at putting a new critical view on the agenda, a view about the future of anti-torture policy in Europe, where the State deals as a *deviant*.

Why should we define the contemporary State as a *deviant* one in the context of the national anti-torture policy? This issue is discussed in this paper, where the author tries to shape his view of the future of torture prevention and highlight the challenges that are already on the agenda of the national governments.

The first and main brick in this political and legal construction is of an *economic nature*. It is concerned with the well-known thesis that *only the State is responsible* for the proper management and protection of human rights in prisons and other places of detention on its territory. This idea is clearly reflected in numerous judgments of the European Court of Human Rights (hereafter – the ECtHR) as well as in the reports of the European Committee for the Prevention of Torture (hereafter – the CPT).

The ECtHR states that the economic problems of the State cannot in any case justify certain conditions of detention that are incompatible with the requirements of Article 3 of the European Convention on Human Rights (*Aliev v. Ukraine, Para 151*). The lack of prison staff does not relieve the State of its obligation to take care of the welfare of inmates in prisons (*Rodic and Others v. Bosnia and Herzegovina, Paras 17, 31, 71*). High crime rates, a lack of resources, or other structural problems are not circumstances that exclude or diminish the responsibility of the State for inadequate conditions of detention. The State has the obligation to manage its prison system in such a way that the functioning of the prison system does not lead to such conditions, regardless of financial or technical difficulties (*Neshkov and Others v. Bulgaria, Para 229; Muršić v. Croatia [GC], Para 99*).

The same idea is reflected in more specific cases of the ECtHR that are focused, for example, on the food supply issues. As the ECtHR rules, a failure to provide dietary food to a prisoner considering his health condition cannot be justified by the economic difficulties of the national authorities (*Ebedin Abi v. Turkey, Paras 31-54*).

In light of the Mediterranean migration crisis, the ECtHR stated that the States whose territories form the external borders of the European Union were experiencing significant difficulties in dealing with the growing influx of migrants and asylum seekers. The burden and pressure that this situation imposes on the States concerned should not be underestimated, and it is even more difficult in the current economic crisis. The ECtHR is more than aware of the difficulties associated with the phenomenon of migration by sea, which further complicates the border management of states in Southern Europe. However, given the absolute nature of the rights guaranteed by Article 3 of the European Convention on Human Rights (hereafter – the ECHR), this does not relieve the State of its obligations under this provision (*Hirsi Jamaa and Others v. Italy, Para 122*).

The same approach was developed by the CPT, which declares that it is aware that in periods of economic difficulties – such as those encountered today in many countries – sacrifices must be made, including in places of detention. However, regardless of the difficulties faced at any given time, the act of depriving a person of his liberty always entails a duty of care, which calls for effective methods of prevention, screening, and treatment. Compliance with this duty by public authorities is even more important when it is a question of care required to treat life-threatening diseases (*11th General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 2000, 3 September 2001, Para 31*).

Therefore, the above principle is correct and legitimate: the State must be the only actor responsible for any acts of torture and other forms of ill-treatment in places of detention, even those committed by private individuals.

It is a well-known statement that the prohibition of torture and other forms of ill-treatment is absolute. In light of the well-established ECtHR case law, Article 3 of the ECHR constitutes one of the fundamental values of a democratic society. It categorically prohibits – without any exceptions – torture, inhuman or degrading treatment or punishment, regardless of the circumstances or behavior of the victim (*Bekos and Koutropoulos v. Greece, Para 45; Buglov v. Ukraine, Para 68; Chember v. Russia, Para 48; Cobzaru v. Romania, Para 60; Davydov and Others v. Ukraine, Para 262; Đorđević v. Croatia, Para 137; Dybeku v. Albania, Para 35; Egmez v. Cyprus, Para 77; Enea v. Italy [GC], Para 55; Feilazoo v. Malta, Para 80; Gorbatenko v. Ukraine, Para 105; Hristozov and Others v. Bulgaria, Para 110; Idalov v. Russia [GC], Para 91; Iwańczuk v. Poland, Para 49; Jalloh v. Germany [GC], Para 99; Kapustyak v. Ukraine, Para 58; Karabet and Others v. Ukraine, Para 297; Khachaturov v. Armenia, Para 81; Khokhlich v. Ukraine, Para 162; Kobets v. Ukraine, Para 40; Korobov v. Ukraine, Para 63; Kozinets v. Ukraine, Para 51; Krastanov v. Bulgaria, Para 51; Kucheruk v. Ukraine, Para 131; Kudła v. Poland [GC], Para 90; Labita v. Italy [GC], Para 119; Lorse and Others v. the Netherlands, Para 58; Lunev v. Ukraine, Para 90; Lutsenko v. Ukraine (№ 2), Para 115; Marguš v. Croatia [GC], Para 124; Mehmet Eren v. Turkey, Para 33; Melnik v. Ukraine, Para 92; Mocanu and Others v. Romania [GC], Para 315; Moiseyev v. Russia, Para 121; Muršić v. Croatia, Para 48; Naumenko v. Ukraine, Para 108; Nazarenko v. Ukraine, Para 124*).

Having observed these fundamental statements from the ECtHR case law, we can crystallise the main idea, which is the idea of absolutisation of the scope of the prohibition of torture.

Additionally, the second part of the Article 1 of the UN Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (hereafter – the UN Convention) contains a critical provision that relates to the mentioned above *absolutisation of the scope*: “This article is without prejudice to any international instrument or national legislation that does or may contain provisions of *wider application*”. In fact, the UN Convention calls for a wider absolutisation of the prohibition of torture, putting an *additional burden* on the States around the absolutisation.

At the same time, the ECtHR case law contains a message on *absolutisation of the means* of the prohibition of torture: the object and purpose of the ECHR as an instrument for the protection of individuals requires that its provisions be interpreted and applied in such a way that its guarantees are practical and effective (*Marguš v. Croatia [GC], Para 127*).

Here, we come to one of the main issues in our paper, which is concerned with the question, “*What is torture?*”, and why it creates an atmosphere of *deviancy* for the State.

At the first glance, the first question and the answer to this question seem too simple. Indeed, there are corresponding definitions in international arts and national criminal codes. Moreover, the question about *the State’s deviancy* seems to lie behind the rational limits.

However, the UN Convention and national criminal codes rely on the *most brutal and terrible examples* of ill-treatment: “For the purposes of this Convention, the term “*torture*” means any act by which severe pain or suffering, whether physical or mental, is intentionally inflicted on a person for such purposes as obtaining from him or third-person information or a confession, punishing him for an act he or a third person has committed or is suspected of having committed, or intimidating or coercing him or a third person, or for any reason based on discrimination of any kind, when such pain or suffering is inflicted by or at the instigation of or with the consent or acquiescence of a public official or other person acting in an official capacity”.

At the same time, Article 3 of the ECHR is limited to a laconic statement that “*no one shall be subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment*”. Nevertheless, such brevity in terminology does not lead to brevity in application. Moreover, the European concept of torture and other forms of ill-treatment has faced profound transformations in the last decades, aimed at absolutisation of both the *scope* and *means* of the prohibition of torture.

In many papers, scholars try to shape a classification of different forms of torture and ill-treatment. However, in our opinion, it would be impossible to count all possible manifestations of ill-treatment and, consequently, to shape an “*anti-torture criminal code*”. First, such an approach restricts the State’s actions against those acts that have the nature of torture and other forms of ill-treatment. Second, such an approach would deepen the *permanent deviant status* of the State. Third, the nature of human behaviour as well as social and technological development leave no chance for a ‘closed’ list of the forms of torture and other forms of ill-treatment.

However, shaping its case law, the ECtHR tried to draw a difference between torture and other forms of ill-treatment. Maybe one of the brightest examples could be the discussion within the *Irish Case*, where the ECtHR put on the agenda a question: to determine whether these five methods should also be qualified as torture, the Court considered the distinction between the *concept of torture* and *the concept of inhuman or degrading treatment* laid down in Article 3 of the Convention. This difference mainly stems from the difference in the severity of the suffering caused (*Ireland v. the UK, Para 167*).

According to the Court, torture constitutes an *aggravated and intentional form* of cruel, inhuman, or degrading treatment or punishment (*Ireland v. the UK, Para 167*). Torture is inhuman treatment inflicted intentionally and causing a very serious and severe suffering (*Ireland v. the UK, Para 167*). Inhuman treatment or punishment involves the infliction of severe physical or mental suffering (*Ireland v. the UK, Para 167*).

In the *Irish Case*, although the “*five methods*” used in combination undoubtedly amounted to inhuman and degrading treatment, although their purpose was to extract confessions, names of others, and/or information, and although they were applied systematically, they did not cause suffering from the severity and cruelty that is included in this understanding of the word “*torture*” (*Ireland v. the UK, Para 167*). Consequently, the use of the “*five methods*” amounted to inhumane and degrading treatment in violation of Article 3 of the ECHR (*Ireland v. the UK, Para 167*).

The same conclusions were drawn in other ECtHR cases where the Court was stated that the distinction between “*torture*” and “*inhuman or degrading treatment*” was implemented to denote a particular level of cruelty of intentional inhuman treatment resulting in severe and deep suffering (*El-Masri v. the FYRM [GC], Para 197; Batı and Others v. Turkey, Para 116; Kozinets v. Ukraine, Para 51; Kobets v. Ukraine, Para 40*). Torture was defined as intentional inhuman treatment causing a very serious and inhuman suffering (*Egmez*

v. Cyprus, Paras 76-79).

In some cases, the ECtHR relies on the UN Convention: “In addition to the severity of the treatment, the purpose of such treatment is also a *sign of torture*, as set out in the UN Convention. Thus, Article 1 of this Convention defines torture as the intentional infliction of severe pain or suffering to obtain information, punish or intimidate, among other things” (*El-Masri v. the FYRM [GC]*, Para 197; *Aleksakhin v. Ukraine*, Para 50; *Akkoç v. Turkey*, Para 115).

Moreover, there are cases in the ECtHR case law where the treatment could only be defined as torture (*Bati and Others v. Turkey*, Para 121; *Selmouni v. France [GC]*, Para 105; *Dikme v. Turkey*, Paras 94-96; *Aydın v. Turkey [GC]*, Paras 83-86; *Aksoy v. Turkey*, Para 64).

The Court found a violation of Article 3 of the Convention in the following cases: repeated caning (*A. v. the UK*, Para 21); severe neglect and ill-treatment over several years (*Z. and Others v. the UK [GC]*, Paras 11-36, 40, 74; beatings with wooden boards, which caused multiple fractures of the ribs (*Šečić v. Croatia*, Paras 8, 11, 51); an anal fissure caused by an attack by several persons in very horrific circumstances (*Nikolay Dimitrov v. Bulgaria*, Paras 9, 70).

The application of electric shock to a person is a severe form of ill-treatment capable of causing severe pain and unbearable suffering and therefore should be considered torture, even if it does not lead to any long-term health problems (*Polonskiy v. Russia*, Paras 7, 9, 103, 110, 122, 124; *Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine*, Paras 157, 159; *Buzilov v. Moldova*, Para 32; *Zhyzitskiy v. Ukraine*, Para 43; *Badalyan v. Azerbaijan*, Para 7).

Questioning of the prisoner of war with the use of severe physical violence, beating, and noise impact for the aims of obtaining the information that led to serious mental disorder also constituted a form of torture (*Badalyan v. Azerbaijan*, Para 7).

As far as sexual violence is concerned, all accidents of rape, as the ECtHR stated, always constitute torture (*Yuriy Illarionovich Shchokin v. Ukraine*, Para 51). In *Aydın* Case, the totality of the acts of physical and mental violence inflicted on the applicant, and in particular the brutal rape to which she was subjected, amounted to torture in breach of Article 3 of the ECHR. The ECtHR would have reached such a conclusion on any of these grounds taken separately (*Aydın v. Turkey*, Para 86). Correspondingly, torture is also systematic sexual violence over a long period of time (*D.P. and J.C. v. the UK*, Paras 66-74), or severe sexual and physical violence over a prolonged period (*E. and Others v. the UK*, Paras 43, 89), or a repeated rape (*M.C. v. Bulgaria*, Paras 16-21, 30, 153).

So, in the cases of rape, sexual violence, electric shock and *falaka*, it is obvious that such and/or similar violent practices constitute a form of *torture*, not simple ill-treatment. However, the ECtHR case law tends to widen its evaluation of different acts of physical and psychological violence.

For example, discrimination on the grounds of race may constitute degrading treatment within the meaning of Article 3 of the ECHR (*Burlya and Others v. Ukraine*, Para 121; *East African Asians v. the UK*, Para 207).

Failure to adequately protect children and other socially vulnerable groups from ill-treatment of which the authorities knew or should have known constitutes a form of ill-treatment (*O’Keeffe v. Ireland [GC]*, Para 144; *Z. and Others v. the UK*, Para 73; *E. and Others v. the UK*).

Failure to effectively investigate alleged death threats against a victim of sexual violence also constitutes a form of ill-treatment (*J.I. v. Croatia*).

The stay of a disabled person in a room without proper equipment constitutes a form of ill-treatment (*Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania [GC]*, Para 131; *Price v. the UK*, Para 30).

An enforced disappearance of a person or the neglecting attitude of the investigating authorities toward the family members of the disappeared person may raise the question of a violation of Article 3 of the ECHR in relation to the close relatives of the disappeared person (*Zhebrailova and Others v. Russia*, Para 63; *Babusheva and Others v. Russia*, Para 108; *Karimov and Others v. Russia*, Para 124; *Bazorkina v. Russia*, Para 139; *Orhan v. Turkey*, Para 358; *Gongadze v. Ukraine*, Para 186; *Takhayeva and Others v. Russia*, Para 103).

Desecration of corpses may constitute a violation of Article 3 of the ECHR (*Akpınar and Altun v. Turkey*, Para 83; *Kanlıbaş v. Turkey*; *Cangöz and Others v. Turkey*, Paras 158-168). The same can be said about the impossibility of burying relatives (*Khadzhiyev and Others v. Russia*, Para 121) and about the removal of organs from the deceased without the consent of relatives (*Elberte v. Latvia*, Paras 141-143).

The destruction of the victim’s house or property by agents of the state during a police operation

constitutes inhumane treatment (*Dulaş v. Turkey, Paras 54-56; Selçuk and Asker v. Turkey, Paras 77-78*).

Even an imposition of excessively harsh punishment and grossly disproportionate sentence may be qualified as ill-treatment at the time of its imposition (*Steven Willcox and Scott Hurford v. the UK (dec.)*, Para 74).

The case of *Bouyid v. Belgium [GC]* could also reflect the problem. In the light of this important Great Chamber's judgment, for the purposes of torture prevention, it is not enough for the police officer to be a law-abiding and professional one. He/she must be patient. He/she must not only avoid causing pain. Furthermore, he/she must bear the pain of the brutal or immoral behaviour of the detained suspect. Otherwise, he/she is at risk of "giving" ill-treatment to a detained person under his/her control.

It is not even discussed that the prohibition of torture and other forms of ill-treatment is *absolute*. At the same time, the trend of *absolutisation of the absolute prohibition* of torture and other forms of ill-treatment can play an *ironical* role in the protection of human rights in places of detention.

Here, we should mention those actors who make the State evolve in – in line with the academic terminology of this paper – the "deviant" way.

The paper is of a *universal* nature. However, the main emphasis is on the European states and the corresponding European system of torture prevention established within the Council of Europe.

The CPT demonstrates the important positive trend of increasing *the scope* of its standards for the places of detention. Since it was established, it has undergone a profound transformation. Now, it is a unique mechanism of human rights protection and prevention of torture and other forms of ill-treatment in Europe committed by the States' agents and – to a little extent – private individuals.

On the other hand, both the CPT and the ECtHR demonstrate a trend to apply Article 3 of the ECHR to cases of torture and ill-treatment committed by *non-governmental actors* and *private individuals* (here, one of the brightest examples could be the problem of prison violence and the informal prison hierarchies in prisons). All their activities are permanently increasing the burden put on States in the area of torture prevention.

In line with Article 1 of the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, the CPT acts as a purely *preventive* body aimed at highlighting the preconditions, facts, and consequences of inadequate public policies for the management of places of detention. As the CPT stated, unlike the ECtHR, the CPT is not a judicial body authorised to resolve legal disputes regarding alleged breaches of contractual obligations (i.e., to resolve complaints *ex post facto*). The CPT is primarily a mechanism designed to *prevent* ill-treatment, although in special cases it may also intervene after a certain event has occurred. Thus, if the ECtHR activities aimed at "*conflict resolution*" at the legal level, the CPT activities aimed at "*conflict avoidance*" at the practical level (*Report of the CPT on the visit to Cyprus carried out by the CPT from 2 to 9 November 1992, Preface, P. 6.*).

However, having analysed the CPT reports, one can conclude that, by placing *individual* cases in the reports and demanding national authorities provide detailed information on *individual* investigations, the CPT occupies a special place as *an instrument of stimulation* of pre-trial anti-torture investigations on the national level.

Therefore, the statement about the unique role of the CPT is *not* a declaration. It represents a big piece of activity and attempts by all interested actors to develop a permanent "*watchdog*" – for someone sometimes bureaucratic, sometimes inflexible – but with no *doubt* – effective, perspective, and oriented for the future. For several decades, the CPT has established an effective system for preventing ill-treatment.

However, by taking this progress for granted, the CPT also established another side of its prominent success. Here, we must stress that this side is *not* negative. It is just *another* side that is hidden from the public agenda.

The attempts of the members of the Council of Europe and European Union to eliminate torture in their places of detention should be widely supported. On the other hand, for example, the problem of violence in prisons and other places of detention seems to be far from solved, although we must admit that the situation in Europe (Russia is not considered for obvious reasons) is incompatible with prisons, for example, in Latin America, South America and many Asian states. Therefore, the States of Europe are trying to build additional "floors" in the "building" of their anti-torture policies that have an *instable* political foundation.

How can we predict the evolution of the anti-torture policy of contemporary deviant States from a long-standing perspective?

There will be no clear answers, at least not right now. The problem is too complex and complicated. The complexity of the problem is concerned with the *re-emergence* of the *policy of torture*, which takes open forms. Let us recall the cases of "*enhanced interrogation methods*" in the USA after September 11, or maybe

the extreme case – intentional and sanctioned “*from above*” torture of the suspects in the Crocus City Mall case in Russia.

Moreover, the Russian military aggression against Ukraine put on the agenda an issue of torture as an *officially approved public policy*. The UN Special Rapporteur stated that all acts of torture by Russian military staff were *not* merely isolated or *ad hoc* incidents. The methods, purposes and targets were consistent and the mirroring of the same practices across different regions further reflects the State war policy. The torture is neither random nor aberrant behaviour. Torture and other ill-treatment or punishment were carried out in an *organised and systematic* manner, within the framework of a higher order policy requiring coordination, planning and organisation, as well as the direct authorization, deliberate policy, or official tolerance from superior State authorities (*Visit to Ukraine – Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, A/HRC/55/52/Add.1*).

Here, we should apply the Foucault's concept concerning the real preconditions of abolition of torture as a tool of criminal investigation and form of punishment. Officially approved public policies and practices of torture disappeared in Europe not because of the humanistic views of reformers but because of mainly *economic reasons*. In the same way, the restoration of torture in the XXI century as legally approved practices and – what is more important – as a public policy – cannot be explained just by humanism or its absence. In the light of the mentioned above, we can conclude that contemporary states should be described in the system of coordinates of the mixture of the following open and hidden policies: 1) a policy of stigmatising of every violent act as “torture” or “ill-treatment”; 2) a policy of maximal spreading of anti-torture restrictions; 3) a policy of permanent hidden (sometimes – open) use of torture; 4) a policy of supporting of spreading of torture (for example, existence of prison violence and especially prison gangs in contemporary prisons).

Coming back to the issue of the “*anti-torture criminal code*”, we must point out the problem which is a blurring of borders between “torture” and “other forms of ill-treatment”. Also, it is a process of a permanent increase in actions that are considered as “ill-treatment”. Consequently, the process of increasing of an flexible list of “*the State's torture crimes*” shapes a structural problem in the following system of coordinates: 1) the obligations according to the ECHR and the ECtHR case law; 2) increasing scope of the CPT standards; 3) limited resources of States for the places of detention.

A long way to establishing a set of standards of the CPT and the ECtHR has led to additional obligations put on the States, where such obligations have risen the level of protection of persons provided and – consequently – demanded by the CPT and the ECtHR. On the other hand, the real situation in many European prisons is far from the requirements shaped in the international legal instruments and standards. As a result, the European states have already transformed or are in risk of being transformed into *deviant actors* which have a permanent *stigma* of violators of the legal instruments and standards of in the prevention of ill-treatment.

One of the aspects of the practical reflection of the problem that analysed in this paper is a *conceptual contradiction* between Article 3 and Article 6 of the ECHR. A danger exists that the presumption of innocence, under several circumstances, is in danger of being transformed into the hidden tool of the release of the State from its responsibility for torture committed both by its agents or private individuals in places of detention.

Here, we would like to highlight the case from the ECtHR case law, which, in our opinion, can be an example of the issue discussed in this paper. The case that describes the problem, which reflects one side of the State's deviancy in the context of its anti-torture policy, is the case of *Kardišauskas v. Lithuania* (*application № 62304/12, judgment 07 July 2015*).

On 25 May 2003 the applicant was found beaten up and unconscious in the prison after being attacked by other prisoners. A pre-trial investigation into the incident was opened the same day. The authorities questioned 28 witnesses, including prisoners, operational investigation measures were ordered, medical examinations were carried out and photographs of possible suspects were shown to the applicant and witnesses. In July 2003, the authorities granted the applicant victim status. Photos of potential suspects were shown to the applicant and the witnesses (Para 70). However, no relevant information had been obtained. The pre-trial investigation has lasted for nearly 12 years, but the perpetrators are yet to be identified.

The ECtHR reiterates that an official investigation procedure must satisfy certain minimum standards as to its effectiveness (Para 64). At the same time, the Court has also held that an obligation to investigate is not *an obligation of result*, but of means: not every investigation should necessarily be successful or come to a conclusion which coincides with the claimant's account of events. However, it should in principle be capable of leading to the establishment of the facts of the case and, if the allegations are true, to the identification and

punishment of those responsible (Para 65).

The ECtHR also reiterated its constant position that the obligation on the State to conduct an effective investigation is one of means, not of result (Para 79). Having regard to the facts of this case and in the absence of tangible omissions for the investigators, the ECtHR did not find that the Lithuanian authorities were unwilling to bring to justice the person or persons who injured the applicant whenever the available evidence so warranted. The ECtHR held that there had been *no violation* of the procedural aspect of Article 3 of the ECHR (Para 76).

Additionally, it could be stressed that the number of criminal cases (proceedings) on torture and ill-treatment in different jurisdictions could also be used as an indicator of the deviantisation of the State in the context of its anti-torture policy. As usual, the number of opened criminal proceedings is minimal, and the number of indictments is much smaller.

Another aspect of the problem of the State's deviancy is the problem of *mass incarceration*.

In the light of *a society of security and control*, the State has taken steps away from classic criminal justice towards a preventive one, where the latter is based on the "*pericolosità*" concept. The *criminal law of freedom* has been replaced by the criminal law of security. Transforming free citizens into potential criminals, or at least "dangerous persons", is also the result of the policy that led to mass incarceration, even when the number of prisoners was reduced insignificantly.

Here, we can argue about a *circle of incarceration* and, in fact, *planned victimisation* of citizens in the context of the anti-torture policy. More demands for "*security*" mean more prisoners and other individuals under punitive and semi-punitive control of the State. More prisoners mean less prison beds and less resources per a prisoner. More prisoners mean more corruption in prisons, more prison subculture, informal prison hierarchies and violence. More prisoners mean more ill-treatment in closed establishments. In fact, more prisoners mean *planned victimisation of the State* in the context of its anti-torture policy. In other words, *deviantisation of individuals* leads to the deviantisation of the State in the context of its anti-torture policy.

Finally, we can argue about auto-deviantisation of the State in the context of the declared anti-torture policy.

Auto-deviantisation of the State is closely linked to mass incarceration. Further incarceration of the society leads to a complex dualistic process where the State has a status both as a victim and a perpetrator. There is a closed circle which should be broken, and solving of the problem should start from the basics – from the criminal and sentencing policies of the State. As we have mentioned before, we argue that the spreading of torture and other forms of ill-treatment is closely linked to the attempts of the state to increase the level of "*security*" in the society.

It should be stated that the CPT and other international actors stress on the need to further reduce in prison populations, even considering relatively low incarceration rates on the national level. The policy of permanent and regular reminding to the national governments about the need to increase the number of prison staff, the number of prison beds and decrease in the number of inmates aims not only in the CPT standards but has far-reaching consequences helpful both for citizens and the State.

Making some concluding remarks, we would like to point out the following statements and thoughts:

1. We have grounds to identify the problem of *absolutisation of the scope* of the prohibition of torture, while the contemporary States failed to deal with even lesser "volumes" of torture and other forms of ill-treatment in closed establishments, and even in a free society.

2. In parallel, attempts by the State to shape a '*safer and securer society*' stimulate a bigger incarceration, which, in turn, leads to not obeying the standards of ill-treatment prevention by States, even on the minimal level.

3. On one hand, the State receives *wider obligations* to prevent and investigate acts of torture and other forms of ill-treatment. On the other one, the state has limited resources. At least, the States tend to declare they have limited resources. Having this *economic imperative*, the State has two choices – to decrease the prison population and corresponding expenditures, or to find additional resources for places of detention. Very often, the State rejects both opportunities, tending to incarcerate more citizens, even being severely criticised by international actors. As a result, the State turns on the mechanism of *auto-deviantisation*, obtaining the status of a persistent violator of both the national and international anti-torture policies.

Ягунов Д. В. Девіантність держави у контексті політики запобігання катуванням

У статті розглядаються масштаби, межі та наслідки сучасної політики протидії катуванням, сформованої та впровадженої на національному та міжнародному рівнях. Це дослідження має на меті поставити на порядок денний новий критичний погляд на майбутнє

політики запобігання катуванням в Європі, де держава розглядається як девіант. Автор намагається сформулювати свій погляд на майбутнє запобігання катуванням та висвітлити виклики, які стоять на порядку денному національних урядів. Автор підкреслює, що економічні проблеми держави в жодному разі не можуть виправдовувати певні нелюдські умови тримання під вартою. Держава має бути єдиним суб'єктом, відповідальним за будь-які акти катувань та інших форм жорстокого поводження в місцях несвободи, навіть якщо вони вчиняються приватними особами. Автор наголошує, що заборона катувань та інших форм жорстокого поводження є абсолютною, при цьому автор розрізняє абсолютизацію обсягів заборони катувань від абсолютизації засобів заборони катувань. У статтях автор застосовує концепцію Мішеля Фуко щодо реальних передумов скасування катувань як інструменту кримінального розслідування та виду покарання. Автор заявляє, що сучасні держави слід описувати в системі координат суміші наступних відкритих і прихованих політик: 1) політика стигматизації кожного насильницького акту через «катування» або «жорстоке поводження»; 2) політика максимального поширення антикатувальних обмежень; 3) політика перманентного прихованого (іноді – відкритого) застосування катувань; 4) політика підтримки поширення катувань (наприклад, існування тюремного насильства та особливо тюремних банд у сучасних в'язницях). Автор визначає проблему, яка аналізується в цій роботі, як концептуальну суперечність між статтями 3 та 6 ЄКПЛ. Як на думку автора, існує небезпека, що презумпція невинуватості за певних обставин може бути перетворена на прихований інструмент звільнення держави від відповідальності за катування, вчинені як її представниками, так і приватними особами у місцях несвободи. Автор стверджує про цикл інкарцерації та по суті сплановану віктимізацію громадян в контексті політики запобігання катуванням. Більше вимог до «безпеки» означає більше ув'язнених та інших громадян, які перебувають під каральним і напівкаральним контролем держави. Більше ув'язнених означає менше тюремних місць, менше їжі та менше ресурсів на одного ув'язненого. Більше ув'язнених означає більше корупції в тюрмах, більше тюремної субкультури, неформальної тюремної ієрархії та насильства. Більше ув'язнених означає більше жорстокого поводження в закритих установах. Більше ув'язнених означає сплановану віктимізацію держави в контексті її політики протидії катуванням. Іншими словами, девіантність громадян призводить до девіантності держави в контексті її політики запобігання катуванням. Автор ідентифікує проблему абсолютизації сфери заборони катувань, в той час як держави не змогли впоратися з ще меншими «обсягами» катувань та інших форм жорстокого поводження у закритих установах та навіть у вільному суспільстві. Паралельно з цим спроби держави сформулювати «більш безпечне та захищене суспільство» стимулюють збільшення кількості ув'язнених, що, в свою чергу, призводить до недотримання державами стандартів запобігання жорстокому поводженню навіть на мінімальному рівні. Нарешті, автор стверджує про автодевіантність держави в контексті задекларованої політики протидії катуванням. Відповідно, автор представляє та аналізує нове визначення автодевіантності.

Ключові слова: катування, неналежне поводження, Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція прав людини, Європейський комітет з питань запобігання катуванням, ЄСПЛ, ЄКЗК, девіантна держава, девіантність, автодевіантність, масове ув'язнення, кримінальне право свободи, кримінальне право безпеки

УДК 354:338.2

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2229-0419>*Дубель М. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса*

ІНДИКАТИВНЕ ПЛАНУВАННЯ ПІВДЕННОЇ КОРЕЇ ЯК ПРИКЛАД ЕФЕКТИВНОЇ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Стаття присвячена розгляду особливостей реалізації індикативного планування Південною Кореєю з метою визначення ключових аспектів ефективної побудови державою національної економіки. У дослідженні наводиться результат реалізації семи П'ятирічних планів економічного розвитку, з урахуванням аспекту, що, починаючи з П'ятого періоду, плани стали також мати у назві слово соціальний, тому що вектор набув більш соціального спрямування. Аналізується зміна головних завдань П'ятирічних планів. Якщо першим П'ятирічним планом було притаманне початок індустріалізації та подолання бідності, то завдяки успіхам індикативного планування стала можливою реалізація інструкційних реформ вже у П'ятому плані. На основі досягнутих результатів індикативного планування стало можливим змінити механізм реалізації у більш демократичному руслі. П'ятирічні плани економічного розвитку чітко демонструють характеристики того, наскільки ефективно уряд впроваджував політику шляхом постійного пристосування до змін зовнішнього та внутрішнього середовища, координації розподілу ресурсів та сприяння участі всіх зацікавлених сторін із сильним політичним лідерством. Сильна прихильність керівництва була одним з найважливіших неекономічних факторів, що сприяла успіху П'ятирічних планів економічного розвитку. Сильне політичне керівництво, яке мало підтримку добре функціонуючою інституцією та ефективним бюрократичним апаратом, допомогло досягти розвитку під керівництвом держави шляхом чіткого впровадження планів. Висувається думка, що для нашої держави буде корисним досвід розвитку дорадчих органів, які б могли у собі поєднати державних управлінців зі сторони держави та представників приватного сектору, що готові були б ставити за пріоритет не отримання надприбутку, а допомогу у побудові ефективної економіки. Важливо розуміти, що реалізація повної копії досвіду індикативного планування Південної Кореї у випадку використання Україною неможливо, проте, деякі аспекти державного регулювання економіки були б ефективними в умовах повоєнної відбудови.

Ключові слова: індикативне планування, повоєнна відбудова, Південна Корея, державне регулювання економіки, експортна орієнтація

Постановка проблеми. Питання післявоєнної відбудови є актуальним для нашої держави вже зараз, не зважаючи на те, що війна ще триває. Саме тому доцільним буде розглянути світовий досвід. Проте, варто зазначити, що далеко не кожна держава буде підходити для проведення аналогії та розробки подальших заходів з цього питання. Наприклад, використання досвіду післявоєнного економічного відновлення Німеччини чи Франції, навіть попри те, що держави теж знаходяться в Європі, як і Україна, не підходить, бо ці країни до руйнування під час війни були провідними акторами політичної карти світу, крім того вони мали провідні показники соціально-економічного розвитку. Повоєнне відновлення Японії тим паче не підходить для розглядання та проведення аналізу, бо доволі тривалий час до війни ця держава була імперією, що мала агресивну зовнішню політику. Саме тому для прикладу було обрано Південну Корею – країну, що до післявоєнної відбудови була далеко не провідною державою ані по соціально-економічним, а ні по політичним показникам. Крім того, Україну та Південну Корею поєднує також прагнення побороти негативні наслідки колоніального минулого у складі імперій-загарбників (СРСР та Японії відповідно), витримати не вигідне сусідство з ідеологічно протилежними державами (Росія та КНДР відповідно). Через поєднання не вигідних факторів, що були описані вище, уряд Південної Кореї був змушений шукати ефективні інструменти для трансформації економіки, та, як наслідок, суттєвого покращення соціально-економічного стану суспільства. Одним з найбільш результативних заходів стало впровадження індикативного планування. Слід зазначити, що індикативне планування не є

універсальним методом, який потрібно використовувати постійно (як і будь-який метод управління державною економікою), проте, у якості антикризової стратегії воно проявило себе з кращої сторони як у корейському, так і світовому досвіді (вже згадані вище Японія та Франція також використовували його для відбудови у післявоєнний час). Слід зазначити, що існують дуже суперечливі аспекти, що притаманні південнокорейській системі планування, вони можуть викликати негативне сприйняття у свідомості нашого суспільства, наприклад, п'ятиріччя. Саме тому пропонується розглянути специфіку досвіду південнокорейського досвіду державного регулювання економіки з урахуванням особливостей ситуації нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню південнокорейського досвіду післявоєнної відбудови присвячено дослідження Я. С. Чекригіної, І. О. Федоріва, Г. О. Ковбатюка, С. М. Петька, І.А. Малюти, А.О. Салухи. Проте, слід зазначити, що в основі наведених досліджень феномену зростання Південної Кореї у другій половині двадцятого століття лежить скоріше аналіз економічних факторів, тому буде доцільно також розглянути з аспекту державного управління шляхом використання інструменту індикативного планування.

Мета статті – розгляд особливості реалізації індикативного планування Південною Кореєю з метою визначення ключових аспектів ефективної побудови державою національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Перш за все слід визначити умови, у яких почалося використання індикативного планування у Республіці Корея. Південна Корея виходила з позиції фундаментальної економічної нерівноваги, і державні втручання в економічні процеси почалися з 1960-х років та були спрямовані на виправлення цієї ситуації.

Початковий стан Кореї не був сприятливим для економічного підйому з невеликою промисловою базою, відсутністю природних ресурсів і невеликим накопиченням капіталу та технологій. Економіка Кореї значно відставала, на початку 1960-х років її ВВП на душу населення становив 87 доларів США. У 1962 році на видобувну та обробну промисловість припадало 16,4 відсотка ВВП, а внутрішні заощадження становили близько 3 відсотків. Рівень соціального розвитку, включаючи освіту, охорону здоров'я та соціальний захист, був дуже низьким, це поєднувалося з поганою інфраструктурою, що мала країна на початку 1960-х років. Проте, коли на початку 1990-х років завершився 6-й п'ятирічний план, Корея зазнала надзвичайного розвитку як з точки зору економіки, так і суспільства. У 1992 році ВВП на душу населення перевищив 10 000 доларів США, а добувна і обробна промисловість становили понад 30 відсотків ВВП. Соціальний розвиток також супроводжувався економічним зростанням [1].

У 1962 році уряд Кореї запустив Перший П'ятирічний план економічного розвитку, а загальна кількість подібних планів дорівнювала семи, оскільки індикативне планування втратило своє значення в 1990-х роках. П'ятирічні плани економічного розвитку надавали людям чіткі картини та надихали їх брати активну участь у процесі економічного розвитку протягом понад трьох десятиліть. П'ятирічні плани економічного розвитку Кореї допомогли країні скорегувати свої пріоритети. Усі П'ятирічні плани економічного розвитку мали узгодженість, що наголошувала на зростанні самостійної економіки, тоді як пріоритети були встановлені різними, з огляду на зміну внутрішнього та зовнішнього середовища. У цьому сенсі процес планування був важливим механізмом визначення національних пріоритетів і обміну баченням і цілями, а також мав велике значення для залучення громадської підтримки.

На початку 1960-х років Корея була бідною економікою натурального господарства, де майже 70 відсотків робочих місць створювалося в сільському господарстві. На сільське господарство та інше первинне виробництво припадало близько 40 відсотків валового внутрішнього продукту. Згодом, 1-й і 2-й П'ятирічні плани економічного розвитку наголошували на індустріалізації через сприяння експорту шляхом розвитку трудомісткої легкої промисловості та вибіркового заміщення імпорту з метою досягнення самостійної економіки [2].

Метою 1-го П'ятирічного плану економічного розвитку було «Створення економічної основи для самодостатньої вітчизняної економіки та розрив порочного кола існуючих економічних і соціальних зв'язків», а 2-го — «Модернізація промислової структури та врегулювання самодостатньої економіки». До 1980 року, коли впроваджувався 4-й П'ятирічний план економічного розвитку, частка первинного сектора у ВВП і зайнятості впала до 15 відсотків і 34 відсотків відповідно через швидку економічну індустріалізацію. Диверсифікація промислової структури супроводжувалася швидким переходом під час виконання 3-го та 4-го П'ятирічного плану економічного розвитку [3].

Завдяки орієнтованій на експорт індустріалізації, з 1-го П'ятирічного плану економічного

розвитку експорт збільшився на середньорічну швидкість на 38,8 відсотка. Згодом виробництво було розширено, таким чином, була створена можливість збільшення кількості робочих місць працевлаштування. Грунтуючись на накопиченні капіталу, на початку 1970-х років уряд почав сприяти розвитку важкої та хімічної промисловості, щоб створити вітчизняну оборонну промисловість, уникнути торгових бар'єрів для експортних товарів Кореї та, відповідно, зменшити залежність від японських товарів.

У цьому відношенні 3-й П'ятирічний план економічного розвитку наголошує на просуванні важкої та хімічної промисловості, одночасно намагаючись зменшити розрив у розвитку між міською та сільською місцевістю, який виник в результаті швидкого зростання у 1960-х роках. 3-й П'ятирічний план економічного розвитку окреслив «збалансований підхід до зростання», «створення самодостатньої економіки» та «регіональний розвиток», наголошуючи на розвитку сільської місцевості, розширенні експорту та просуванні важкої та хімічної промисловості. Ці пріоритети були встановлені з огляду на бачення та ситуацію в корейській економіці [3].

Проте зі збільшенням розміру економіки стратегія розвитку, керована урядом, ставала менш ефективною. Природа плану стала більш індикативною та орієнтованою на перспективу, а не залишалася цільовою орієнтацією після 5-го П'ятирічного плану економічного розвитку у тому сенсі, що плани почали зосереджуватися на загальній картині економіки та політичних напрямках для прийняття рішень як у державному, так і в приватному секторах [4]. Процес планування змінився з підходу «зверху вниз» на «знизу вгору», оскільки уряд почав поважати ініціативи та креативність приватного сектору, що впроваджувалися для успішної реалізації раніше запланованого.

Крім того, вимір корейської моделі планування розвитку було розширено від економічного розвитку до загального соціально-економічного прогресу з 4-го П'ятирічного плану економічного розвитку. Починаючи з 5-го плану, назва самого плану розвитку змінилася з П'ятирічного плану економічного розвитку на П'ятирічний план економічного та «соціального» розвитку. Соціальний розвиток було визнано необхідною умовою для сталого розвитку країни в довгостроковій перспективі, а сприяння добробуту було наголошено на відміну від попередньої стратегії розвитку, орієнтованої на інвестиції та виробництво. Плани були зосереджені на соціальних проблемах і нерівності, викликаних індустріалізацією. Однією з основних цілей 5-ого П'ятирічного плану економічного та «соціального» розвитку було «Сприяння добробуту через збалансоване зростання в усіх регіонах і громадянах».

Шостий план зосереджувався на інституційних удосконаленнях і коригуваннях, необхідних для вирішення структурних проблем. Уряд планував спростити системи ліцензування, які без потреби регулюють вільну підприємницьку діяльність приватного сектора, щоб встановити новий ринковий економічний порядок, заснований на автономії, конкуренції та інтернаціоналізації. Сьомий план був розроблений, щоб оцінити результати всіх попередніх планів і знайти та виправити несправедливу практику та систему.

Як вже було сказано, серія П'ятирічних планів економічного розвитку дозволила корейській економіці досягти не лише кількісних цілей, включаючи розширення експорту, створення додаткових робочих місць, підвищення доходів та індустріалізацію, але й якісних аспектів шляхом розширення масштабу планів соціального розвитку.

Спосіб реалізації П'ятирічних планів економічного розвитку також змінився. У попередніх планах уряд, як правило, твердо дотримувався їх під час впровадження, оскільки під контролем уряду знаходилося багато ресурсів. Але в пізніших планах тиск уряду був послаблений. І все ж характеристики П'ятирічних планів економічного розвитку змінювалися з часом відповідно до розвитку корейської економіки. Консультації на стадії формулювання стали процесом обміну баченням у пізніших П'ятирічних планах економічного розвитку, а не одним із питань зі встановлення цілей у попередніх планах.

Незважаючи на те, що кожен із п'ятирічних планів встановлює різні пріоритети щодо різних рівнів розвитку, існують узгоджені та спільні риси корейської моделі планування розвитку від 1-го до 7-го, на які можуть посилається країни, що розвиваються. П'ятирічні плани економічного розвитку чітко демонструють характеристики того, наскільки ефективно уряд впроваджував політику шляхом постійного пристосування до змін зовнішнього та внутрішнього середовища, координації розподілу ресурсів та сприяння участі всіх зацікавлених сторін із сильним політичним лідерством.

Незважаючи на те, що П'ятирічні плани економічного розвитку Кореї були сильним втручанням під керівництвом уряду, уряд зробив великий наголос на створенні широкого механізму консультацій, тобто «Форуму для політичного діалогу» та «Промислових комітетів» щодо процесу планування, з

метою обміну баченням і цілями, і створення більш тісного зв'язку між планом і реалізацією. Це може допомогти залучити національний консенсус і громадську підтримку щодо стратегії розвитку та покращити процес прийняття рішень, а також адміністрування уряду (табл. 1).

Таблиця 1

Основні завдання з 1-го по 7-й П'ятирічні плани економічного розвитку [2]

Період	Головна ціль	Складові цілі
1 П'ятирічний план економічного розвитку (1962-1966)	Самоокупна економіка	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток базової промисловості • Сприяння експорту
2 П'ятирічний план економічного розвитку (1967-1971)	Самоокупна економіка	<ul style="list-style-type: none"> • Самозабезпечення продуктами харчування • Створення хімічної, сталеливарної, машинобудівної промисловості
3 П'ятирічний план економічного розвитку (1972-1976)	Зростання, стабільність і баланс	<ul style="list-style-type: none"> • Сільський розвиток • Просування важкої та хімічної промисловості • Сприяння експорту
4 П'ятирічний план економічного розвитку (1977-1981)	Зростання, капітал і ефективність	<ul style="list-style-type: none"> • Підвищення самозабезпеченості інвестиційними ресурсами • Соціальний розвиток • Розвиток технологій
5 П'ятирічний план економічного та соціального розвитку (1982-1986)	Стабільність економіки	<ul style="list-style-type: none"> • Цінова стабільність • Підвищення ефективності та конкурентоспроможності шляхом інституційних реформ • Сприяння добробуту через збалансоване зростання
6 П'ятирічний план економічного та соціального розвитку (1987-1991)	Розвинена економіка Ефективність і справедливість	<ul style="list-style-type: none"> • Підвищення економічної ефективності • Удосконалення технологій • Перерозподіл доходів • Збалансований регіональний розвиток
7 П'ятирічний план економічного та соціального розвитку (1992-1996)	Соціально-економічне зростання	<ul style="list-style-type: none"> • Реформа освіти • Технологічні інновації • Сприяння МСП • Збалансований розвиток • Прискорення глобалізації

Рада економічного планування спільно з Корейським інститутом розвитку організували публічні форуми, щоб залучити до участі та внеску багатьох експертів, лідерів думок та інших представників приватного сектора. Особливо в процесі планування для 2-ого П'ятирічного плану економічного розвитку вертикальне залучення розширювалося, оскільки галузеві плани готувалися відповідними міністерствами, дослідницькими інститутами, університетами, бізнесменами, інженерами та технічними експертами за допомогою «Форуму політичного діалогу» та «Комітетів» [5].

Низка комітетів відповідала за оцінку існуючої структури виробництва, оцінку майбутніх моделей розвитку та перегляд проектів, запропонованих для їхніх галузей [6]. Експерти з різних галузей розглянули проекти, спрогнозували напрямки розвитку та дослідили відповідні дослідження. Вони служили для поширення інформації та промислових перспектив і отримання зворотного зв'язку, як критика та коментарі один одного.

Починаючи з 5-го плану відповідні міністерства почали безпосередньо керувати бюджетом і очолили «Форум політичного діалогу» замість Рад економічного планування, і таким чином вони могли розширити можливості для роботи над проектом із сильною відповідальністю. Уряд поділився інформацією та процесом прийняття рішень з різними зацікавленими сторонами та громадянським суспільством, підвищивши надійність і надійність плану та зменшивши ризики внутрішніх інвестицій через «державно-приватні консультації». Уряд сподівався досягти національного консенсусу та

громадської підтримки економічної політики, тоді як приватний сектор міг би підвищити передбачуваність шляхом усунення невизначеності щодо напрямків економічної політики.

Щоб впоратися з зовнішніми змінними, дуже потрібна гнучкість у реалізації плану. Під час реалізації кожного П'ятирічного плану економічного розвитку існують відповідні «переглянуті плани», які були розроблені головним чином Радою економічного планування. Переглянутий план демонструє гнучкий підхід корейської моделі планування розвитку шляхом постійного пристосування до ряду змін зовнішніх і внутрішніх умов, а не суворого дотримання початкового плану для того, щоб просто досягти поставлених цілей [2].

Перший П'ятирічний план економічного розвитку було розпочато в 1962 році, але після двох років його реалізації переглянутий план замінив початковий план через нижчі економічні показники, ніж очікувалося, оскільки цілі розвитку були встановлені надто високими, щоб задовольнити людей з політичними цілями [4]. Згодом зміни були зосереджені на підвищенні економічної доцільності впровадження та зниженні цільових економічних показників: темп економічного зростання з 7,1% до 5%; коефіцієнт інвестування з 22,7 відсотка до 16,9 відсотка; коефіцієнт національних заощаджень з 12,9 відсотка до 8,2 відсотка.

У випадку 5-го П'ятирічного плану економічного розвитку його було переглянуто, оскільки цілі початкового плану було досягнуто раніше, і економіка працювала краще, ніж очікувалося. Таким чином, 5-й переглянутий план зосереджувався на інституційних реформах і структурних удосконаленнях, а не на кількісних цілях, і наголошувався на конкуренції та ринковому механізмі.

Починаючи з 2-го плану 1967 року, уряд прийняв методику щорічного «загального бюджету ресурсів». Загальний бюджет ресурсів скидає цільовий план на кожен рік після аналізу поточних економічних умов і тенденцій, а також розробляє конкретні заходи політики. Він забезпечив основний зміст і розмір державного бюджету та галузевих інвестиційних програм і прогнозованих тенденцій у монетарному секторі, річному попиті та пропозиції на основні товари, іноземній валюті, внутрішній ліквідності та іншій діяльності в приватному секторі [1]. Це допомогло сприяти ефективній реалізації плану розвитку, вказавши політику, якої слід дотримуватися протягом року, коригуючи мінливе середовище в країні та за кордоном.

Загальний бюджет ресурсів був замінений на план, що може переглядатися у 1977 року. Оскільки в Кореї діє однорічна бюджетна система, щорічні бюджетні асигнування здійснюються в основному на основі бюджету попереднього року, а довгострокова фінансова перспектива недоступна [1]. Таким чином, під час реалізації середньострокового п'ятирічного плану Бюджетне бюро Загального бюджету ресурсів прийняло поточний план, який змінює та доповнює початковий план, відкладаючи період виконання на один рік після оцінки результатів попереднього року та прогнозування на наступні кілька років.

Таке гнучке ставлення та швидке пристосування до політичного та економічного середовища стали можливими завдяки двом ефективним державним органам – Раді економічного планування та Корейському інституту розвитку. Як зазначали Джонсон і Амсден, раціональна й автономна бюрократія, що займалася розвитком, організувала та очолила феноменальний процес економічного зростання в Кореї [7,8]. Ефективні бюрократи та дослідники допомагають прогнозувати та справлятися з зовнішнім та внутрішнім середовищем.

Гнучкість у реалізації плану необхідна, але занадто велика гнучкість втратила сенс самого плану. Координація важлива, оскільки уряд повинен підтримувати безперервність і підвищувати здійсненність у реалізації проектів з огляду на наявність ресурсів шляхом постійного перегляду фінансового розвитку.

Рада економічного планування, заснована в 1961 році, відіграла важливу роль як суперміністерство для координації політики, внутрішнього та іноземного капіталу, а також ефективно розподіляла їх за пріоритетами. Оскільки активне капіталовкладення національного та іноземного капіталу відіграло важливу роль у економічному розвитку Кореї, мобілізація іноземних ресурсів мала велике значення. У рамках Ради економічного планування Бюро міжнародного співробітництва відповідало за впровадження та мобілізацію іноземного капіталу. Корейські фірми, які хотіли позичити позики в іноземних країнах, повинні були отримати схвалення Радою економічного планування. Рада економічного планування мала обов'язок гарантувати позики, а Міністерство фінансів контролювало діяльність та погашення фірм-позичальників. Крім того, Рада економічного планування контролювала імпорту іноземного капіталу шляхом відбору імпортерів капітальних товарів та імпортерів та надаючи стимули прямим іноземним інвестиціям.

На додаток до координації між зовнішнім і внутрішнім фінансуванням, Рада економічного

планування мала важливу функцію координації між різними міністерствами. Це сприяло реалізації політики, зменшуючи конфлікти між міністерствами. Міністерства та урядові установи встановлювали цілі та розробляли власні стратегії відповідно, тоді як Рада економічного планування координувала плани та створював комплексний план, узгоджений на національному рівні. Головою Ради економічного планування був віце-прем'єр-міністр, який очолював економічні комітети та зустрічі міністрів, Рада економічного планування миг регулювати інтереси всіх зацікавлених сторін, посилювати зв'язок між планом і впровадженням.

Сильна прихильність керівництва є найважливішим неекономічним фактором, який сприяв успіху П'ятирічних планів економічного розвитку. Сильне політичне керівництво, яке мало підтримку добре функціонуючою інституцією та ефективним бюрократичним апаратом, допомогло досягти розвитку під керівництвом держави шляхом чіткого впровадження планів. Через Раду економічного планування політичне керівництво було підтримано шляхом концентрації інформації та повноважень у виконанні П'ятирічних планів економічного розвитку.

Існувало два типи «щомісячних зустрічей», які значною мірою сприяли реалізації політики та демонстрували сильну відданість керівництва. «Щомісячна нарада з питань економічних тенденцій» під головуванням президента Пака розпочалася в 1963 році, щоб спочатку надати військовим чиновникам загальні економічні знання та тенденції. Економічні питання обговорювали учасники, серед яких міністри, високопосадовці, Банк Кореї, приватні фірми та економісти. «Щомісячні зустрічі з питань просування експорту» були проведені з метою просування політики, орієнтованої на експорт, моніторингу показників експорту. Учасники обговорили комплексний захід для просування експорту та виявили та усунули вузькі місця, з якими стикаються експортні компанії. МЕРМ слугували механізмом стимулювання для приватного сектору, зменшуючи невизначеності та отримуючи негайну політичну реакцію. Із загальної кількості Щомісячних зустрічей з питань просування експорту (152), що відбулися з лютого 1965 року до кінця 1979 року, Президент Пак не відвідав їх лише 5, а зі 147 Щомісячних нарад з питань економічних тенденцій лише одну [2]. Сильна відданість політичного керівництва дозволила впроваджувати політику на правильному шляху, дисциплінувати та контролювати державних чиновників, а також мінімізувати поведінку, спрямовану на пошук ренти. Завдяки сильній політичній волі та повній причетності до процесу розвитку Корея зберегла чудову послідовність у впровадженні серії П'ятирічних планів економічного розвитку.

Після розгляду південнокорейського досвіду, слід проаналізувати перспективи впровадження подібного інструменту повоєнного відновлення як індикативного планування. Перш за все слід констатувати факт, що відправна точка в Україні все ж таки суттєво відрізняється від Південної Кореї – азіяська країна стартувала майже з напівфеодального стану, тоді як наша держава, потрібно визнати, отримала у спадок від СРСР промисловість, особливо тяжку металургію, машинобудування та хімічну промисловість. У той ж час, нажаль, більшість промисловості потрапила у ситуацію майже повного припинення виробництва або вже під час повномасштабної російської агресії на території нашої держави, або ще починаючи з 2014 року, коли почалася окупація території нашої держави російськими загарбниками. Отже, виникає справедлива пропозиція запозичення досвіду Південної Кореї починаючи приблизно з аналогічного п'ятого П'ятирічного плану економічного та соціального розвитку з урахуванням деяких особливостей української економіки – наприклад, важливості у експорті сільськогосподарської продукції.

Проте, варто і зазначити, що цілком вірогідні потенціальні загрози ефективному впровадженню індикативного планування в Україні з метою повоєнного відновлення. Перш за все, потрібно відмітити, що саме слово «п'ятирічка» є доволі неприємним для свідомості співвітчизників через тісний когнітивний зв'язок з радянським минулим. Це, звісно, можна відрегулювати за допомогою навіть банальної зміни кількості років у періоді. Гірша ситуація може бути пов'язана з тим, що індикативне планування у південнокорейському досвіді ґрунтується на використанні так званого «м'якого авторитаризму», що дещо контрастує з демократичними цінностями, до яких Україна має вектор у процесі євроінтеграції. В той ж час, слід вказати, що південнокорейський досвід, так саме як і досвід інших держав, що використовували індикативне планування, вказує, що сильні інститути потребують певних жертв для прихильників індивідуалізму, особливо на перших стадіях. Проте, слід зазначити, що індикативне планування розглядається у рамках дослідження як тимчасовий захід, що має потенціал відновлення економіки України, а після проходження «шокового стану» держави, від цього інструменту потрібно буде відмовитися на користь вільного ринку.

Висновки. . Отже, можна зробити припущення, що після завершення війни, Україна може бути

у стані дещо схожому на ситуацію у якій Південна Корея була на момент початку першого П'ятирічного плану економічного розвитку. На той момент Республіка Корея була залежна від сільського господарства та інвестицій зі Сполучених Штатів Америки. У той ж час, потрібно визнати, що фінансова підтримка з боку США та країн Європи для нашої держави після завершення війни буде скорочуватися, так само, як і у азійського прикладу, що досліджувався у статті. І саме тому настільки важливим буде розробка власного шляху нашої держави. Важлива схожість між Південною Кореєю та Україною у наявності значної кількості працівників з вищою освітою та наявним висококваліфікованим робочим потенціалом. Проте, актуальним для нашої держави буде досвід розвитку дорадчих органів, які б могли у собі поєднати державних управлінців зі сторони держави та представників приватного сектору, що готові були б ставити за пріоритет не отримання надприбутку, а допомогу у побудові ефективної економіки. Важливо розуміти, що реалізація повної копії досвіду індикативного планування Південної Кореї у випадку використання нашою державою неможливо, проте, деякі аспекти державного регулювання економіки були б ефективними в умовах повоєнної відбудови.

Бібліографічний список/ References:

1. Cha, Dong-se, Kwang Suk Kim, Dwight H. (1997) Perkins . The Korean Economy 1945-1995: Performance and Vision for the 21st Century. Seoul: Korean Development Institute.
2. Kang, Y. (2008). Adaptive implementation of the five-year economic development plans (Ministry of Strategy and Finance and KDI School of Public Policy and Management). Retrieved from <https://www.slideshare.net/gdlnkdis/adaptive-implementation-of-the-five-year-economic-development-plans>
3. Lee, J. (1992). An economic analysis of the Korean trade policies: 1960–1990. *Journal of Asian Economics*, 3, 335–355.
4. Economic Planning Board. Economic Policy of the Development Era: 20-year History of the Economic Planning Board. Seoul: EPB, 1982.
5. Adelman, I. (1969). Practical Approaches to Development Planning: Korea's Second Five-Year Plan. (I. Adelman, Ed.) (p. 306). Baltimore, Maryland: Johns Hopkins Press.
6. Cole, D. C., and Y. C. Park (1983). Financial Development in Korea, 1945–1978. Cambridge, Mass.: Harvard University Press for the Council on East Asian Studies.
7. Johnson, C.A., (1982). MITI and the Japanese miracle: The growth of industrial policy, 1925 - 1975. Stanford: Stanford Univ. Press.
8. Amsden AH. (1992). Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialization. Oxford University Press. 2nd ed.

Dubel M. Indicative planning of South Korea as an example of effective post-war reconstruction

The article is devoted to the examination of the peculiarities of the implementation of indicative planning by South Korea in order to determine the key aspects of the effective construction of the national economy by the state. The study presents the result of the implementation of the seventh Five-Year Plan of economic development, taking into account the aspect that, starting from the Fifth period, the plans also began to have the word social in the title, because the vector also became more socially oriented. The change in the main tasks of the Five-Year Plans is analyzed. If the first Five-Year Plans were characterized by the beginning of industrialization and overcoming poverty, then thanks to the success of indicative planning, the implementation of instructional reforms became possible already in the Fifth Plan. Based on the achieved results of indicative planning, it became possible to change the implementation mechanism in a more democratic way. Five-year economic development plans clearly demonstrate the characteristics of how effectively the government has implemented policies by constantly adapting to changes in the external and internal environment, coordinating the allocation of resources, and promoting the participation of all stakeholders with strong political leadership. Strong leadership commitment was one of the most important non-economic factors contributing to the success of the Five-Year Economic Development Plans. Strong political leadership, backed by well-functioning institutions and an efficient bureaucracy, helped achieve state-led development through clear implementation of plans. It is suggested that our state will have experience in the development of advisory bodies that could combine public managers from the state and representatives of the private sector, who would be ready to prioritize not obtaining excess profit, but help in building an efficient economy. It is important to understand that the implementation of a full copy of South Korea's indicative planning experience in the case of Ukraine's use is impossible, however, some aspects of state regulation of the economy would be effective in the conditions of post-war reconstruction.

Keywords: *indicative planning, post-war reconstruction, South Korea, state regulation of the economy, export orientation*

ЖУРНАЛІСТИКА ТА СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 070.431.5

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9799-9786>

Стеблина Н. О., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВІЙНА, КОНФЛІКТ ЧИ ВТОРГНЕННЯ? ЖУРНАЛІСТСЬКІ ВИЗНАЧЕННЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ У БРИТАНСЬКІЙ ГАЗЕТИ THE GUARDIAN

На прикладі однієї із провідних газет Великої Британії – *The Guardian* – у цьому дослідженні з'ясовується, якою є політика щодо визначення повномасштабного російського вторгнення, а також запропонуємо алгоритм виявлення підходів до відображення великої війни в міжнародних масмедіа. Для того, щоб проаналізувати визначення, які використовуються *The Guardian*, із офіційного сайту видання за допомогою програми, написаної мовою Python, було зібрано архів із 7734 публікацій, що стосувалися великої Російсько-Української війни. Період: 24 лютого 2022 року – 30 листопада 2023 року. Визначення, які бралися до уваги: «криза», «операція», «конфлікт», «агресія», «вторгнення», «війна», «геноцид», «окупація», «денацифікація», «демлітаризація». Як у науковому, так і у медійному дискурсі зустрічаємо численні дефініції щодо повномасштабного російського вторгнення: війна, конфлікт, криза. Вони вживаються паралельно, тож остаточного розуміння того, що сталося, ще немає. Аналіз визначень, які дає видання *The Guardian*, дає змогу стверджувати, що хоч в основному журналісти, описуючи повномасштабне вторгнення, зображують його як «війну», однак все ж рідко згадують, що це саме «повномасштабна війна». Тим самим ігнорується важливий контекст і передісторія подій. Також найбільше видання зосереджене на тому, щоб описувати російське вторгнення як подію, що стосується здебільшого України. Росія також згадується, але рідше. Також важливо, що поряд із ключовими словами не зустрічаються інші європейські країни, яких ці події прямо стосуються. Лише в одному випадку (слово «криза») бачимо Європу. Подібна картина може свідчити про нагальну потребу трансляції саме українського погляду на події у міжнародних ЗМІ, українських джерел – не тільки офіційних, але й експертів, які б могли трансформувати бачення ситуації і у Великобританії, і у країнах-партнерах нашої держави.

Ключові слова: повномасштабне російське вторгнення; *the Guardian*; міжнародна журналістика; війна

Постановка проблеми в загальному вигляді. Один із базових професійних стандартів журналістики – стандарт точності – передбачає, що журналісти подають інформацію правдиво, пишуть про те, що сталося, так, як це насправді було. Адже «найперший обов'язок журналіста – писати правду» [1]. Для цього важливо, щоб інформація базувалася на фактах та була перевірена. Тож журналісти не просто точно передають, що було сказане сторонами, але «перевіряють, чи є надані факти правдивими або ж ні» [2].

Звісно, особливої вартісності стандарт точності набуває під час збройних конфліктів. Світова спільнота має розуміти, що саме відбувається: війна, геноцид, воєнні злочини тощо. Для того, щоб описати це правильно і якомога точніше, редакції можуть розробляти власні словники і ухвалювати ті або інші дефініції до певних подій. Деякі масмедіа навіть публікують ці словники або ж обґрунтовують вживання тих або інших визначень. Найбільш відомими в Україні є з цього приводу «Редакційні настанови Бі-Бі-Сі», де роз'яснюються ті або інші терміни [3]. На початку Ізраїле-Палестинського конфлікту корпорація оприлюднила свою позицію щодо слова «терорист» [4], чим викликала численні незадоволення ізраїльтян. Для того, щоб краще розуміти підходи світових видань

до висвітлення повномасштабного вторгнення Росії, важливо вивчати їхні визначення та позиції.

На прикладі однієї із провідних газет Великої Британії – The Guardian – у цьому дослідженні з'ясуємо, якою є політика щодо визначення повномасштабного російського вторгнення, а також запропонуємо алгоритм виявлення підходів до відображення великої війни в міжнародних масмедіа.

За словами О. Українця, Росія часто уникає називати війну війною, оскільки з точки зору офіційної Москви це легітимізує іншу країну, на яку Росія нападає, та її уряд. А для Кремля, що продовжує вести колоніальні загарбницькі війни, це не потрібно, адже росіяни нібито «приєднують» не незалежні держави, а території, що, мовляв, отримують від цього «позитивний цивілізаційний вплив» [5, с. 93]. Саме тому вигадуються різноманітні приводи, як «виконання інтернаціонального обов'язку» (вторгнення СРСР до Афганістану), боротьба з терористами в Чечні [6], не говорячи вже про так звану «СВО».

Проблема чіткого визначення російсько-української війни потрібна ще й зважаючи на її історію. Адже і у випадку з Україною Росія намагалася усілякими способами ввести в оману світову спільноту. Із 2014 року в російському дискурсі окупацію Криму називали «приєднанням», а вторгнення Росії на Донбас – «громадянською війною в Україні». Численні евфемізми, які використовувала Росія, а також подекуди неспроможність назвати війну війною на рівні офіційного українського дискурсу призвели до того, що деякі дослідники почали говорити про російську агресію 2014 року як про «війну без назви» [7]. Журналісти, в тому числі українські, загалом використовували термінологію щодо неї випадковим чином, що «не завжди дозволяло точно передати суть подій» [8, с. 103].

Щоб повномасштабне вторгнення 2022 року не залишилося в історії такою ж неназваною війною, а також для того, щоб мати чітку відповідь російській пропаганді, що використовує оманливий термін «СВО», для дослідників медіа **актуальним** є вивчення наявних журналістських підходів до визначення великої війни Росії проти України. Зокрема для нас в Україні важливо розуміти, як саме світові видання називають повномасштабне вторгнення і загалом Російсько-Українську війну. Додатково моніторинг світових медіа дозволить нам виявити, наскільки чутливими до колоніальних російських наративів є журналісти, а також розробити певні рекомендації для українських інститутів щодо виправлення ситуації на рівні стратегічних комунікацій.

Тому **метою** цього дослідження буде комп'ютерний аналіз визначень повномасштабного російського вторгнення у публікаціях провідного світового видання The Guardian та інтерпретація отриманих даних.

Для виконання мети поставимо такі **завдання**:

- здійснити огляд рекомендацій провідних світових медіа щодо висвітлення повномасштабного вторгнення і використання тих або інших визначень;
- сформулювати корпус текстів для аналізу;
- виявити найпопулярніші дефініції для газети The Guardian (війна, вторгнення, агресія, операція, конфлікт тощо);
- здійснити семантичний аналіз та аналіз колокацій, щоб вивчити особливості сприйняття подій в Україні після 24 лютого 2022 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спочатку звернімо увагу на те, якими є рекомендації провідних світових видань щодо того, як саме називати повномасштабне російське вторгнення.

Інформаційна агенція Associated Press 28 лютого заявила, що вживатиме слово «війна» і роз'яснила, чому саме: «Росія надає перевагу назві «спеціальна військова операція», у якої, як зазначається, є обмежені цілі. Вона заборонила російським медіа називати події війною. Але бої в Україні були значно поширеними географічно, а також надзвичайно інтенсивними у певних точках, включаючи ракетні обстріли, наступ танків, артилерійські перестрілки та навіть вуличні бої... Кількість загиблих точно не відома... але видається, що вона значна. До того ж, сотні тисяч людей стали біженцями». Тож керуючись саме цими фактами, видання використовує у своїх публікаціях саме це формулювання [9].

Газета The New York Times із 24 лютого відразу почала використовувати слово «війна», проте у ранковому брифінгу було вжите формулювання «війна в Україні». Перший абзац починався словами «Найвизначальніша європейська війна за майже 80 років почалася» [10]. Зараз відповідна рубрика на сайті видання називається «Російсько-Українська війна» [11].

The Washington Post також використовує термін «війна», але їхня рубрика називається «війна в Україні» [12]. У перший день повномасштабного вторгнення в основному видання використовувало слово «атака» [13].

Британське видання The Times також має рубрику «Російсько-Українська війна» [14], 24 лютого

2022 року на сайті зустрічалися слова «вторгнення» та «українська війна» [15].

Щодо BBC, то корпорація притримується загальних рекомендацій про висвітлення «Воєн, терору та надзвичайних ситуацій» [16]. Відповідна рубрика на сайті має назву «Війна в Україні» [17]. Для порівняння – події в Ізраїлі називаються саме «Війна Ізраїлю та Гази» [18].

Як бачимо із цього огляду, в основному провідні світові видання використовують визначення «війна», хоча поряд із ним й інші варіації «атака», «вторгнення» тощо. Також деякі медіа «локалізують» події до того, що відбувається в Україні, виключаючи із контексту Росію.

Важливо, що Україна випустила декілька роз'яснень та рекомендацій щодо того, як бажано описувати події.

Так, українське МЗС опублікувало відео, в якому попросило відмовитися від вислову «війна в Україні» на користь «війна проти України», оскільки саме в такому варіанті можна точно описати те, що відбувається [19]. Окрім цього, українські журналісти підготували звернення до своїх колег за кордоном, де зауважили, що вживання висловів: «криза», «українська криза», «конфлікт», «конфлікт в Україні», «військова операція», «війна Путіна», - є некоректним [20].

Щодо визначень російсько-української війни, у науковій літературі зустрічаємо такі дефініції:

- «сучасна війна», «гібридна війна», що здійснюється одночасно на землі, у небі та кіберпросторі» [21];
- «агресивна війна проти України, неспровоковане і однозначне незаконне ініціювання міжнародного збройного конфлікту, що має за собою довгий кримінальний слід, що розпочався з акту агресії як такого» [22, с. 99];
- приклад «нової війни», що руйнує державу не тільки із середини, але із зовні – зокрема через спеціальну демографічну політику [23];
- «постмодерний геноцид 21 століття, під час якого російські автори публікують плани щодо геноциду, у той самий час звинувачуючи самих українців у вчиненні геноциду» [24];
- «міжнародний збройний конфлікт» [25];
- «Російське вторгнення в Україну, що базується... на потребі побудови або відбудови імперії» [26];
- «російсько-українська криза», «російсько-український конфлікт» [27];
- Паралельне вживання: «російська війна», «війна в Україні», «українська війна» [28].

Але водночас маємо й численні випадки вживання вислову «українська криза» [29; 30; 31], зокрема і в російських наукових журналах.

Загалом, як у провідних світових медіа, так і в науковій літературі переважає вживання слова «війна», до того ж, робляться спроби охарактеризувати її особливості: «геноцидна», «постмодерна», «нова», «гібридна». Проте все ж численні дефініції (війна, конфлікт, вторгнення, криза), які вживаються паралельно, говорять про те, що в науковому дискурсі не склалося остаточного визначення того, що сталося.

Матеріал і метод

Для того, щоб проаналізувати визначення, які використовуються The Guardian, із офіційного сайту видання за допомогою програми, написаної мовою Python, було зібрано архів із 7734 публікацій, що стосувалися великої Російсько-Української війни.

Період: 24 лютого 2022 року – 30 листопада 2023 року.

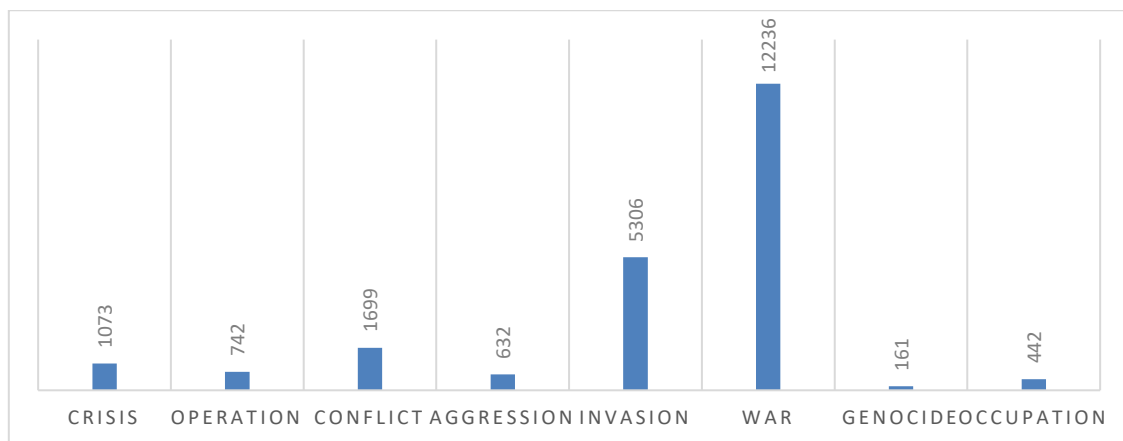
Визначення, які бралися до уваги: «криза», «операція», «конфлікт», «агресія», «вторгнення», «війна», «геноцид», «окупація», «денацифікація», «демлітаризація».

Програма, написана мовою Python, відшукувала ці слова, а також 25 знаків до та після слова. Після цього визначалися колокації – слова та вислови, які зустрічалися поряд із ключовим словом найчастіше. Нижче у реченні з публікації «Putin says no grain deal until west meets obligations; Kyiv reports advances in east and south – as it happened» програма обрала слово «криза» та 25 знаків до та після нього (показані у квадратних дужках):

«[Russia had stoked a global food crisis by suspending participati]on in the grain deal».

Далі отриманий результат оброблявся за допомогою модуля Spacy, що прибирав із тексту стоп-слова та уніфікував написання слів до лем. І врешті визначалися найбільш популярні вислови, які використовувалися журналістами.

Виклад основного матеріалу. Як бачимо на рис. 1, найчастіше британські журналісти вживають визначення «війна» та «вторгнення». Найменше згадок у слова «геноцид» та у слів «демлітаризація/денацифікація» - три та чотири відповідно.

Рисунок 1 - Згадки ключових слів у виданні The Guardian «Криза»

Усього у корпусі текстів знайдено 1073 випадки вживання слова криза, але оскільки у деяких текстах повномасштабна війна в Україні могла і не бути провідною темою, а просто згадувалася, то переважна більшість висловів із ключовим словом не стосувалася саме визначення «українська криза». Так, власне цих висловів знайдено 20. Решта – утворювали різні значення із ключовим словом, наприклад «global food crisis» (глобальна харчова криза) або «climate crisis» (кліматична криза), «humanitarian crisis» або «refugee crisis» (гуманітарна криза, криза із біженцями). Поряд із цим ключовим словом вживалися також назви країн/територій (Україна, Росія, Європа).

Таблиця 1

Колокації із ключовими словами

crisis		operation		conflict		aggression	
Ukraine	160	military	161	Ukraine	456	Russia	328
food	152	special	102	Russia	182	Ukraine	207
energy	125	Ukraine	95	end	123	war	96
global	112	Russia	73	war	75	crime	78
humanitarian	66	continue	38	zone	62	Putin	38
climate	62	rescue	32	escalate	44	condemn	27
Russia	61	conduct	22	begin	39	act	26
Europe	59	begin	20	armed	36	military	24
refugee	58	false	18	new	35	Moscow	23
cost	51	flag	18	resolve	35	end	22
invasion		war		genocide		occupation	
Ukraine	3384	Ukraine	4360	Ukraine	43	Russia	240
Russia	2740	Russia	2469	Russia	24	authority	33
February	674	crime	1585	commit	23	force	30
Moscow	358	end	589	accuse	15	Ukraine	52
scale	340	Putin	516	war	10	live	22
Putin	331	start	394	call	9	Kherson	17
begin	261	prisoner	343	crime	9	administration	16
launch	226	world	296	incite	9	area	16
follow	183	effort	288	word	9	Crimea	15
country	174	begin	287	bring evidence humanity	8	territory	15

«Операція»

742 співпадіння зі словником, більшість із яких стосуються саме вживання слова у значенні «спеціальна військова операція»: 517. Проте все ж тут йдеться про переважне вживання вислову в лапках. Також поряд із ключовим словом зустрічалися вислови «continue», «conduct», «begin»

(продовжувати, проводити, розпочинати – у цитатах із посиланнями на Кремль у значенні «Росія продовжуватиме/проводить/розпочала спеціальну воєнну операцію»). Також видання писало про конкретні рятувальні або військові операції: «військова операція України в Криму», «військова операція в Африці», «російська військова операція в Сирії». Також було 18 згадок про «false flag operation» / «операції під фальшивим прапором». Наприклад, писали про атаку дронами на Кремль, припускаючи, що це саме така операція (мовляв, сама Росія її й організувала).

«Конфлікт»

Слово вживали 1699 разів. Найбільше у сполученні із словами «Україна» та «Росія». Висловів «український конфлікт» було знайдено 22, «конфлікт в Україні» значно більше – 358. Також паралельно вживалися «war» (війна), «zone» (зона), «armed» (збройний), що описували характер цього «конфлікту». Також писали про потребу «resolve» (вирішити) або «end» (закінчити) конфлікт. Також вживалися описові прикметники: жахливий, трагічний, безглуздий.

«Агресія»

Це визначення не є найпопулярнішим – 632 вживання. І тут якраз переважають слова «Росія/російський» – у більш ніж половині випадків. Також використовувалися «war» (війна), «crime» (злочин), «act» (акт), «military» (воєнний). Згадувалося і про «condemn» (засудження) агресії європейськими лідерами. Також були вживання власних назв «Путін» – у значенні «війна» або «агресія» Путіна, Москва – у схожому значенні («агресія Москви»).

«Вторгнення»

Одне з найбільш популярних визначень – 5306 співпадіння. Як правило, у більшості випадків це «вторгнення в Україну» (3384 випадки), проте й вживань «Російське вторгнення» значна кількість (2740). Не так часто використовували вислів «повномасштабне вторгнення» - 340. Окрім цього, згадували дату його початку. Також приписували ініціативу вторгнення «Путіну» або «Москві» у значенні «повномасштабне путінське вторгнення» або «вторгнення Москви». Також зустрічалися дієслова «begin» (розпочати), «launch» (починати), окрім цього «follow» (слідувати) – у значенні «услід за вторгненням».

«Війна»

Це найпопулярніше визначення, що використовувалося щодо повномасштабного вторгнення РФ – 12236. Проте майже третина вживань (3482) тут «війна в Україні». Згадок про Росію – менше (2469). Важливо, що журналісти пишуть про «war crime» (воєнний злочин), що дозволяє судити про те, як саме Росія веде цю велику війну. Також згадували про «war prisoner» військовополонених. Частина згадок стосується вживань «війна Путіна», що переносить відповідальність за повномасштабне вторгнення з Росії як держави на її лідера. Велику війну порівнювали також із першою та другою світовими війнами (саме тому часто зустрічалося слово «world» (світовий)). Окрім цього слова «start, begin, end» (розпочинати, закінчувати) та «effort» (зусилля) – як правило, в значенні «зусилля закінчити війну».

«Геноцид»

Це одне із найменш популярних визначень – 161 згадка. Тут зустрічаються слова, що позначають цей різновид воєнного злочину: «commit» (скоїти), «crime» (злочин), «incite» (підбурювати), «humanity» (людство). А також «accuse» (звинувачувати), «call» (називати), «word» (слово) у значенні – Україна звинувачує Росію у геноциді, Україна називає дії Росії геноцидом, Україна використовує слово «геноцид», описуючи дії Росії. Тож в основному тут йдеться про використання слова у цитаті, із посиланням майже виключно на заяви українських офіційних джерел.

«Окупація»

442 співпадіння зі словником. Тут також, як і у випадку із агресією, акцент на Росії – майже у половині випадків. Також зустрічаються слова, що позначають зацікавленість журналістів у використанні українських офіційних джерел «administration» (адміністрація), «authority» (влада), людей, що «live» (живуть) під окупацією. Окрім цього – позначаються території, які були окуповані (Херсон, Крим), а також слова «area» (площа), «territory» (територія). Розповідають і про дії «Russian occupation forces» російських окупаційних військ

«Денацифікація/демлітаризація»

Тут знайдено усього чотири згадки першого «терміну» і три згадки другого. Усі в лапках, що дозволяє стверджувати, що це російське трактування взагалі не є характерним для видання.

Висновки. Як у науковому, так і у медійному дискурсі зустрічаємо численні дефініції щодо повномасштабного російського вторгнення: війна, конфлікт, криза. Вони вживаються паралельно,

тож остаточного розуміння того, що сталося, ще немає. Також не завжди ясно, про яку саме війну йдеться: повномасштабну з 2022 року чи ж російське вторгнення 2014. Час від часу стикаємося із трактуванням війни як якоїсь внутрішньої української проблеми, до якої Росія нібито не має стосунку. Звісно, активними є й російські науковці, що просувають визначення «українська криза».

Щодо видання The Guardian, то в основному, воно використовує визначення «війна» та «вторгнення», однак, коли йдеться про сторони, то у більшості випадків переважає саме Україна. Це стосується слів «криза», «конфлікт», «вторгнення», «війна». Із цих ключових слів «війна» та «вторгнення» є найпопулярнішими. Тож читачі видання найчастіше отримують опис цієї війни як певної внутрішньої української проблеми. Росія згадується найбільше у випадку «окупації» та «агресії». Але ці визначення є значно менш уживаними.

Російські нарративи щодо «демлітаризації», «денаціфікації», а також «СВО» зустрічалися, як правило, тільки в цитатах. Проте все ж кількість вживань слова «операція» та відповідних висловів є більшою, ніж дефініції «геноцид». Це може означати, що для міжнародних медіа так звана «СВО» є видимішою, оскільки вони часто цитують російські офіційні джерела, що вживають саме це формулювання. Намагання українських офіційних джерел описати дії російських окупаційних військ саме як геноцид, ймовірно, не звучить настільки часто або ж – переконливо – для британців. Що говорить про потребу кращої роботи із зарубіжними медіа.

Дефініції «українська криза», «криза в Україні» та «український конфлікт» зустрічалися рідко, проте фіксуємо доволі часте вживання вислову «конфлікт в Україні», що також не сприяє точному розумінню того, що відбувається.

Серед найбільш популярних слів часто фігурувало поняття «злочин» у значенні «воєнний» (разом із «агресія», «війна», «геноцид»). Імовірно, цей момент можна використати для того, щоб краще роз'яснювати справжній характер цієї війни.

Інколи бачимо намагання трактувати події в Україні як «війну/вторгнення Путіна», «агресію Путіна», що не дозволяє зрозуміти факту реальної підтримки війни російським суспільством.

Отже, аналіз визначень, які дає видання The Guardian, дає змогу стверджувати, що хоч в основному журналісти, описуючи повномасштабне вторгнення, зображують його як «війну», однак все ж рідко згадують, що це саме «повномасштабна війна». Тим самим ігнорується важливий контекст і передісторія подій. Також найбільше видання зосереджене на тому, щоб описувати російське вторгнення як подію, що стосується здебільшого України. Росія також згадується, але рідше. Також важливо, що поряд із ключовими словами не зустрічаються інші європейські країни, яких ці події прямио стосуються. Лише в одному випадку (слово «криза») бачимо Європу.

Таким чином, британська газета все ж знаходиться під впливом деяких стереотипів: повномасштабна війна – щось, що стосується здебільшого України, є нібито українською проблемою. Також часто йдеться про протистояння сторін, але це саме Україна та Росія, інші країни, в тому числі західні, яким Росія постійно погрожує, згадуються значно рідше.

Подібна картина може свідчити про нагальну потребу трансляції саме українського погляду на події у міжнародних ЗМІ, українських джерел – не тільки офіційних, але й експертів, які б могли трансформувати бачення ситуації і у Великобританії, і у країнах-партнерах нашої держави.

Бібліографічний список:

1. Kovach, B., Rosenstiel, T. The Elements of Journalism: What Newspeople Should Know and the Public Should Expect. New York: Three Rivers Press, 2007.
2. Porlezza, C. Accuracy in Journalism. In: Oxford Research Encyclopedia of Communication. Oxford University Press, 2019. DOI: 10.1093/acrefore/9780190228613.013.773
3. BBC. Editorial Guidelines. URL: <https://www.bbc.com/editorialguidelines/guidelines>
4. Simpson J. Why BBC doesn't call Hamas militants 'terrorists'. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-67083432>
5. Томпсон Е. Трубадури імперії. Російська література і колоніалізм. Київ: Наш формат, 2023.
6. Ukrainets, O. Glossary of the Russian World. Heinrich Böll Stiftung. URL: <https://ua.boell.org/en/node/2789>
7. Arel, D., Driscoll, J. Ukraine's unnamed war: Before the Russian invasion of 2022. Cambridge University Press, 2023.
8. Semotiuk, O. Russian-Ukrainian military conflict: terminological and discursive dimensions. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2022. № 51. 98-105.
9. Daniszewski, J. Using the word 'war' in Ukraine. AP. URL: <https://blog.ap.org/behind-the-news/using-the-word-war-in-ukraine>
10. Leonhardt, D. War in Ukraine. The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/2022/02/24/briefing/ukraine-russia-invasion-putin.html>

11. Russia-Ukraine War. The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/news-event/ukraine-russia>
12. War in Ukraine. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/ukraine-russia/>
13. U.S., allies stiffen sanctions against Russia following Ukraine invasion. Web Archive. URL: <http://web.archive.org/web/20220224224929/https://www.washingtonpost.com/>
14. Russia-Ukraine War. The Times. URL: <https://www.thetimes.co.uk/russia-ukraine-war>
15. The Times. February 24. 2022. Web Archive. URL: <http://web.archive.org/web/20220224064204/https://www.thetimes.co.uk/>
16. BBC. Ukraine. URL: <https://www.bbc.com/editorialguidelines/ukraine>
17. BBC. War in Ukraine. URL: <https://www.bbc.com/news/topics/c1vw6q14rzqt>
18. BBC. Israel-Gaza war. URL: <https://www.bbc.com/news/topics/c2vndvng6xxt>
19. MFA Ukraine. Please say it correctly. URL: https://twitter.com/MFA_Ukraine/status/1618869338626465793
20. Українські медійники просять іноземних колег не називати вторгнення Росії «українською кризою». Детектор медіа. URL: <https://detector.media/infospace/article/197770/2022-03-23-ukrainski-mediynyku-prosyat-inozemnykh-koleg-ne-nazyvaty-vtorgnennya-rosii-ukrainskoyu-kryzoju/>
21. Kominek, Ł., Staśkiewicz, U., Maciąg, M. Russia-Ukraine. War? New War? Old War? *National Security Studies*. 2022. 26(4): 11-20
22. Orlov, Y. V. Crimes against humanity in the context of the armed conflict in Ukraine: definition, problems of distinction with related offences, *Law and Safety*, 2023. 88(1), 99-112. DOI: 10.32631/pb.2023.1.09.
23. Poiarkova, T. Others' in the Ukrainian Society as a Result of the Modern Russian-Ukrainian War. *European Journal of Sustainable Development*. 2023. 11, 1, 20-30.
24. Smith-Peter, S. 2022. Genocide in Plain Sight. Medium. URL: <https://medium.com/@jkmuf1861/genocide-in-plain-sight-c2c9119ca533>
25. Ukraine, "war" versus "special military operation": why words matter in international law. International Federation for Human Rights. URL: <https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/ukraine/ukraine-war-versus-military-operation>
26. Lebow, R. International Relations Theory and the Ukrainian War. *Analyse & Kritik*. 2022. 44(1), 111-135. <https://doi.org/10.1515/auk-2022-2021>
27. Haq, E., Tyson, G., Lee, L., Braud, T., & Hui, P. Twitter Dataset for 2022 Russo-Ukrainian Crisis. *ArXiv*, 2022. DOI:abs/2203.02955.
28. Stolle, D. Aiding Ukraine in the Russian war: unity or new dividing line among Europeans? *European Political Science*. 2023. URL: <https://doi.org/10.1057/s41304-023-00444-7>
29. Brighi, E., & Giusti, S. Italian diplomacy and the Ukrainian crisis: the challenges (and cost) of continuity. *Contemporary Italian Politics*. 2023. 15, 190 – 204
30. Jovanović, N. The Ukrainian crisis and the question of sovereignty and territorial integrity. *Srpska politička misao*. 2023. URL: <https://www.ips.ac.rs/en/publications/38018/>
31. Proroković, D. Geopolitical consequences of the escalation of the Ukrainian crisis. *Socioloski pregled*. 2022. DOI: 10.5937/socpreg56-40102

References:

1. Kovach, B., Rosenstiel, T. (2007). *The Elements of Journalism: What Newspeople Should Know and the Public Should Expect*. New York: Three Rivers Press.
2. Porlezza, C. (2019). Accuracy in Journalism. In: *Oxford Research Encyclopedia of Communication*. Oxford University Press. DOI: 10.1093/acrefore/9780190228613.013.773
3. BBC. (2024). Editorial Guidelines. URL: <https://www.bbc.com/editorialguidelines/guidelines>
4. Simpson J. (2023). Why BBC doesn't call Hamas militants 'terrorists'. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-67083432> (Access date: 12.03.2024).
5. Thompson E., (2023). *Trubadury imerii. Rosijska literatura i kolonializm*. Kyiv: Nash Format.
6. Ukrainets, O. (2023). Glossary of the Russian World. Heinrich Böll Stiftung. URL: <https://ua.boell.org/en/node/2789> (Access date: 12.03.2024).
7. Arel, D., Driscoll, J. (2023). *Ukraine's unnamed war: Before the Russian invasion of 2022*. Cambridge University Press.
8. Semotiuk, O. (2022). Russian-Ukrainian military conflict: terminological and discursive dimensions. *Visnyk of the Lviv University. Series Journalism*. 2022. № 51. 98-105.
9. Daniszewski, J. (2022). Using the word 'war' in Ukraine. AP. URL: <https://blog.ap.org/behind-the-news/using-the-word-war-in-ukraine> (Access date: 12.03.2024).
10. Leonhardt, D. (2022). War in Ukraine. The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/2022/02/24/briefing/ukraine-russia-invasion-putin.html> (Access date: 12.03.2024).
11. The New York Times. (2024). Russia-Ukraine War. URL: <https://www.nytimes.com/news-event/ukraine-russia> (Access date: 12.03.2024).
12. The Washington Post. (2024). War in Ukraine. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/ukraine-russia/> (Access date: 12.03.2024).

13. The Washington Post. (2022). U.S., allies stiffen sanctions against Russia following Ukraine invasion. Web Archive. URL: <http://web.archive.org/web/20220224224929/https://www.washingtonpost.com/> (Access date: 12.03.2024).
14. The Times. (2024). Russia-Ukraine War. URL: <https://www.thetimes.co.uk/russia-ukraine-war> (Access date: 12.03.2024).
15. The Times. (2022). February 24, 2022. Web Archive. URL: <http://web.archive.org/web/20220224064204/https://www.thetimes.co.uk/> (Access date: 12.03.2024).
16. BBC. (2024). Ukraine. URL: <https://www.bbc.com/editorialguidelines/ukraine> (Access date: 12.03.2024).
17. BBC. (2024). War in Ukraine. URL: <https://www.bbc.com/news/topics/c1vw6q14rzqt> (Access date: 12.03.2024).
18. BBC. (2024). Israel-Gaza war. URL: <https://www.bbc.com/news/topics/c2vndvdx6xxt> (Access date: 12.03.2024).
19. MFA Ukraine. (2023). Please say it correctly. URL: https://twitter.com/MFA_Ukraine/status/1618869338626465793 (Access date: 12.03.2024).
20. Detector.Media. (2022). Ukrainski mediinyky prosiat inozemnykh koleh ne nazyvaty vtorhennia Rosii «ukrainskoiu kryzoiu». URL: <https://detector.media/infospace/article/197770/2022-03-23-ukrainski-mediinyky-prosyat-inozemnykh-koleg-ne-nazyvaty-vtorhennia-rosii-ukrainskoyu-kryzoiu/> (Access date: 12.03.2024).
21. Kominek, Ł., Staśkiewicz, U., Maciąg, M. (2022). Russia-Ukraine. War? New War? Old War? *National Security Studies*. 26(4): 11-20
22. Orlov, Y. V. (2023). Crimes against humanity in the context of the armed conflict in Ukraine: definition, problems of distinction with related offences, *Law and Safety*. 88(1), 99-112. DOI: 10.32631/pb.2023.1.09.
23. Poiarkova, T. (2023). Others' in the Ukrainian Society as a Result of the Modern Russian-Ukrainian War. *European Journal of Sustainable Development*. 2023. 11, 1, 20-30.
24. Smith-Peter, S. (2022). Genocide in Plain Sight. Medium. URL: <https://medium.com/@jkmuf1861/genocide-in-plain-sight-c2c9119ca533> (Access date: 12.03.2024).
25. International Federation for Human Rights. (2022). Ukraine, "war" versus "special military operation": why words matter in international law. URL: <https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/ukraine/ukraine-war-versus-military-operation> (Access date: 12.03.2024).
26. Lebow, R. (2022). International Relations Theory and the Ukrainian War. *Analyse & Kritik*. 44(1), 111-135. DOI:10.1515/auk-2022-2021
27. Haq, E., Tyson, G., Lee, L., Braud, T., & Hui, P. (2022). Twitter Dataset for 2022 Russo-Ukrainian Crisis. *ArXiv*. DOI: abs/2203.02955.
28. Stolle, D. (2023). Aiding Ukraine in the Russian war: unity or new dividing line among Europeans? *European Political Science*. DOI: 10.1057/s41304-023-00444-7
29. Brighi, E., & Giusti, S. (2023). Italian diplomacy and the Ukrainian crisis: the challenges (and cost) of continuity. *Contemporary Italian Politics*. 15, 190 – 204
30. Jovanović, N. (2023). The Ukrainian crisis and the question of sovereignty and territorial integrity. *Srpska politička misao*. URL: <https://www.ips.ac.rs/en/publications/38018/>(Access date: 12.03.2024).
31. Proroković, D. (2022). Geopolitical consequences of the escalation of the Ukrainian crisis. *Socioloski pregled*. 2022. DOI: 10.5937/socpreg56-40102

Steblyna N. A War, a Conflict or an Invasion? Journalistic Definitions of a Full-Scale Russian Invasion in the British Newspaper the Guardian

On the the example of one of the leading newspapers in Great Britain - The Guardian - this study finds out what the nespapers' policy has for defining a full-scale Russian invasion, and also offers an algorithm for identifying approaches to the representation of the war in the international mass media. In order to analyze the definitions used by The Guardian, an archive of 7,734 publications related to the Russian-Ukrainian war was collected from the official website of the newspaper with the help of a program written in Python. Period: February 24, 2022 - November 30, 2023. The definitions taken into account were: "crisis", "operation", "conflict", "aggression", "invasion", "war", "genocide", "occupation", "denazification", "demilitarization". Both in scientific and media discourse, we encounter numerous definitions of a full-scale Russian invasion: war, conflict, crisis. They are used in parallel, so there is no final understanding of what happened yet. An analysis of the definitions provided by The Guardian allows us to claim that although journalists generally describe a full-scale invasion as a "war", they rarely mention that it is a "full-scale war". This ignores the important context and background of the events. Also, the largest publication is focused on describing the Russian invasion as an event affecting mostly Ukraine. Russia is also mentioned, but less often. It is also important that other European countries directly affected by these events are not found alongside the keywords. Only in one case (the word "crisis") do we see Europe. Such a picture may indicate an urgent need to broadcast the Ukrainian point of view on events in the international media, Ukrainian sources - not only official, but also experts who could transform the vision of the situation both in Great Britain and in the partner countries of our state.

Keywords: *full-scale Russian invasion; the Guardian; international journalism; war*

УДК 070:050.316.4.317.4

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1069-9639>

Pochapska O., Institute of Philosophy and Sociology, Polish Academy of Science

FRAMING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN POLISH MEDIA: SHAPING PUBLIC OPINION

Today's media serve not only as communication channels but also as platforms for reflecting and shaping public opinion. Amidst the Russian-Ukrainian war, examining the vectorization of public opinion helps to grasp the overall perception of events and the level of support for Ukraine. Employing statistical analysis methods (using Python), anchored in framing theories (E. Hoffman) and agenda-setting (M. McCombs, D. Shaw), the author delves into the nuances of how perceptions of the Russian-Ukrainian war are shaped. This involves analyzing various approaches to interpreting events and conceptualizing reality based on political agendas and historical biases. Notably, emphasis is placed on the construction of a semantic field around key terms ("war," "death," "victory," "fear," etc.), which reveals the emotional tone of messages and the development of an algorithm guiding the audience's interpretation of reported events. Focus is given to the utilization of meta-tags as a strategy for responding to audience queries and search engine algorithms (specifically, Google), which essentially reflect the keywords used by the audience in their search queries. The term "war" entered meta-tags post-2015, but textually emerged in 2021. Analysis of statistical data provided by the State Statistical Service of Poland, coupled with an examination of the media and political literacy levels of the Polish populace (via surveys and subsequent data analysis), helps uncover the correlation between audience media literacy levels and the popularity of specific thematic areas within the "War in Ukraine" category. Notably, there's a surge in the popularity of the Polish Anti-War Movement group on Facebook, underscoring unresolved historical conflicts between Ukraine and Poland, such as the Volyn tragedy.

Ключові слова: war, media, public opinion, statistical analysis, influence

Ukraine is currently embroiled in a war that extends far beyond its physical borders. This conflict has drawn the attention of the global community, as warfare has evolved to encompass the realm of consciousness. The media, traditionally a conduit of information, has become a weapon wielded with the same potency as military force, shaping public perception and legitimizing occupation policies.

In their book "Metaphors We Live By," authors Lakoff and Johnson assert that our conceptual framework is inherently metaphorical, influencing how we perceive and interact with the world. The media, both domestic and international, play a crucial role in framing events in Ukraine, not only informing their audiences but also molding their attitudes and opinions. Through the use of imagery and conceptual metaphors, the media construct narratives that influence public discourse and shape the collective understanding of reality. In the digital age, these narratives are reinforced through meta-tags and keywords, guiding online search algorithms and determining the news agenda.

Given Poland's geographical proximity to Ukraine and its strategic significance, particularly in light of Russia's imperial ambitions, understanding the media's role in shaping public sentiment is paramount. This is especially pertinent in the context of Poland's upcoming parliamentary and presidential elections, which serve as indicators of the country's future trajectory. The Polish media's portrayal of the Ukrainian conflict not only reflects the "friend-enemy" dichotomy but also serves as a strategic tool for political actors seeking to mobilize the electorate. Through the metaphorical language of war, concepts like the "economic battlefield", "cultural battlefield", and "humanitarian battlefield" are employed to frame societal issues and rally public support.

The aim of the research is to examine the particularities of war framing in the Polish media, using "Gazeta Wyborcza" as a case study, within the context of influencing public opinion. To achieve this goal, the following objectives have been outlined: identify the primary frames by analyzing the semantic fields associated with the core lexeme "guilt"; explore the subframes within the metaphorical model of "War," which manifests through the development of branches stemming from the semantic field of "war".

The study is grounded on an analysis of materials extracted from Gazeta Wyborcza publications and the Polish segment of Facebook spanning from 2014 to December 2023. The commencement of this timeframe is set by the onset of the Russian-Ukrainian conflict, encompassing events such as the annexation of Crimea, the occupation of parts of Donetsk and Luhansk regions, and the self-declaration of the so-called "DNR" and "LNR" republics. Utilizing Python software, publications containing the keywords "war" and "Ukraine" in their meta-tags were identified.

Subsequently, the study delved into the contextual usage and emotional connotations associated with these concepts. Furthermore, the research established semantic relationships among lexemes and examined the emotional contexts in which they were employed.

Ukrainian conflict commenced in 2014 following the departure of then-President Viktor Yanukovich to Russia. The Ukrainian Institute of National Remembrance dates the war's onset as follows: "Ten years ago, in February 2014, the Russian Federation initiated hostilities against Ukraine. The adversary seized control of the Autonomous Republic of Crimea, Sevastopol, and certain areas of Donetsk and Luhansk regions. Until February 24, 2022, the primary events of the Russian-Ukrainian war, with varying intensities of hostilities, primarily occurred in the eastern part of our country. However, resistance against Russian hybrid aggression and influence transpired not only on the front lines but across the entirety of Ukraine's territory" [4].

The response of the global community to events in Ukraine serves as a significant barometer for discerning international political trends and gauging the probable level of support for Ukraine. In presenting news, media outlets structure key issues, emphasize salient points, tailor news for social media dissemination, elucidate (or shape) context, and algorithmically streamline decision-making processes, collectively creating a particular perspective through which audiences perceive the events unfolding in their surroundings.

Given that journalism primarily serves as a verbal and symbolic reflection of the world, frame theory emerges as a crucial tool in the study of social communications. Describing frames, Hoffman characterizes them as "sequences of actions delineating the creative or functional aspects of a subject" [1, p. 42]. Thus, a frame encapsulates certain knowledge representing stereotypical situations. Given that frames are not explicitly identified within texts (utterances), they typically go unnoticed by audiences (interlocutors).

In general, when analyzing framing as a series of actions, researchers typically begin with the functional aspects of frames, which include: organizing the surrounding world, identifying actions, interpretation, and fabrication [6, p. 130]. Essentially, frames are cognitive mechanisms that regulate perception and thinking processes by utilizing stored data structures in memory. These structures enable individuals to comprehend visual images (visual frames), understand words (semantic frames), reason, perform actions (scenario frames), and make statements [3, p. 83]. Researchers analyzing frames often identify subframes, which consist of specific slots (corresponding thematic groups) filled with linguistic elements that execute them [3, p. 83]. These elements facilitate decision-making processes, ensuring the continuity of conflict and threat analysis. Daniel Kahneman's book "Thinking, Fast and Slow" (2017) underscores the importance of two types of decision-making: fast and slow [Pochapska]. Framing initially influences slow decision-making and subsequently automates fast decision-making, potentially resulting in both a sense of security and panicked decision-making leading to adverse outcomes.

During the analyzed period, a total of 13,787 articles with the meta-tags "war" and "Ukraine" were published in "Gazeta Wyborcza". The distribution of publications by year is as follows: 2015 – 1 publication; 2016 – 5 publications; 2017 – 5 publications; 2018 – 17 publications; 2019 – 7 publications; 2020 – 3 publications; 2021 – 10 publications; 2022 – 2814 publications; 2023 – 10,925 publications (see Diagram 1).

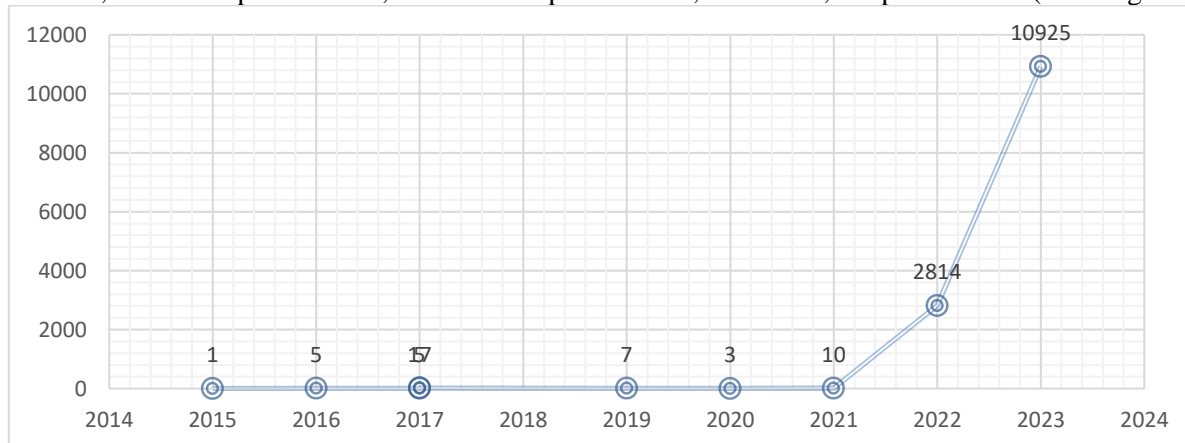

Diagram 1 - Distribution of the number of publications by year (2015-2023)

It is noteworthy that a manual review of publications from 2014 to 2021 reveals a significant number of articles dedicated to events in Ukraine, Russia's armed aggression, the annexation of Crimea, and the occupation of territories. However, the terms "war" and "Ukraine" were not included as meta-tags during this period. This suggests that the events in Ukraine were not initially classified as a war but rather perceived as a conflict between two neighboring states over disputed territories, a narrative reinforced by the content of the analyzed publications.

This perception was often aligned with the main narrative of Russian propaganda, which portrayed the situation as a language conflict in border territories. However, starting from 2015, there was a growing awareness in the media of the need to support Ukraine as a party defending itself against Russian aggression. Additionally, in 2015, a publication was tagged with "war," effectively legitimizing the concept of war in relation to the anti-terrorist operation officially declared by Ukraine: «Kiedy śmierć patrzy w oczy, a ty nie odwracasz wzroku. Portrety ukraińskich żołnierzy» (06.07.2015) [9].

Publications from 2016 to 2021 exhibited uncertainty regarding the classification of Russia's aggression as a war. There was also analysis of events in neighboring countries, particularly Belarus, and its potential involvement. Given Belarus's direct border with Poland, there were concerns about the security of Polish citizens: «Łukashenka chce wysłać białoruskie wojsko do Donbasu» (15.11.2017) [9].

By 2017, publications began to use the term "war" instead of the accepted name "Operation of the United Forces (OOS)": «Uciekli fo Gdańska przed wojną. Straż graniczna nakazała im powrót na Ukrainę» (04.12.2017) [9]; «Ukraina wchodzi w 2018 rok z trwającą wciąż wojną. Niedawna wymiana jeńców nie przybliży zakończenia konfliktu w Donbasie» (29.12.2017) [9].

From 2018 onward, publications started to refer to the conflict as a "war," and they also conveyed the perspectives of prominent figures from Poland and other countries regarding the events in Ukraine to the Polish reader: «„Szron”. Vanessa Paradis: Wojna na Ukrainie to element naszego świata [Rozmowa]» (17.02.2018) [9]; «To Rosjanie zastrzelili malezyjski Samolot. Ale będą temu zaprzeczać – to rosyjska tradycja. Komentarz Wacława Radziwiłowicza» (24.05.2018) [9]; «Wojna Putina przekształca Ukrainę» (25.09.2018) [9].

Alongside the clear categorization of the events in Ukraine as a war, the Polish media allocate media space to representatives of Russia: «Rosyjski dziennikarz: Ukraina znowy widzi w Rosji Imperium. I nie potrzebuje naszej liberalnej arogancji» (05.01.2018) [9].

By 2018, opinions emerged suggesting that Russia, through its actions in Ukraine, was posing a threat to Western European countries: «Po rosyjskiej napaści na okręty ukraińskie. Jak Zachód może obronić Ukrainę przed Rosją» (26.11.2018) [9]; «Ostatni atak Rosji na Ukraińców to ostrzeżenie dla Zachodu» (27.11.2018) [9].

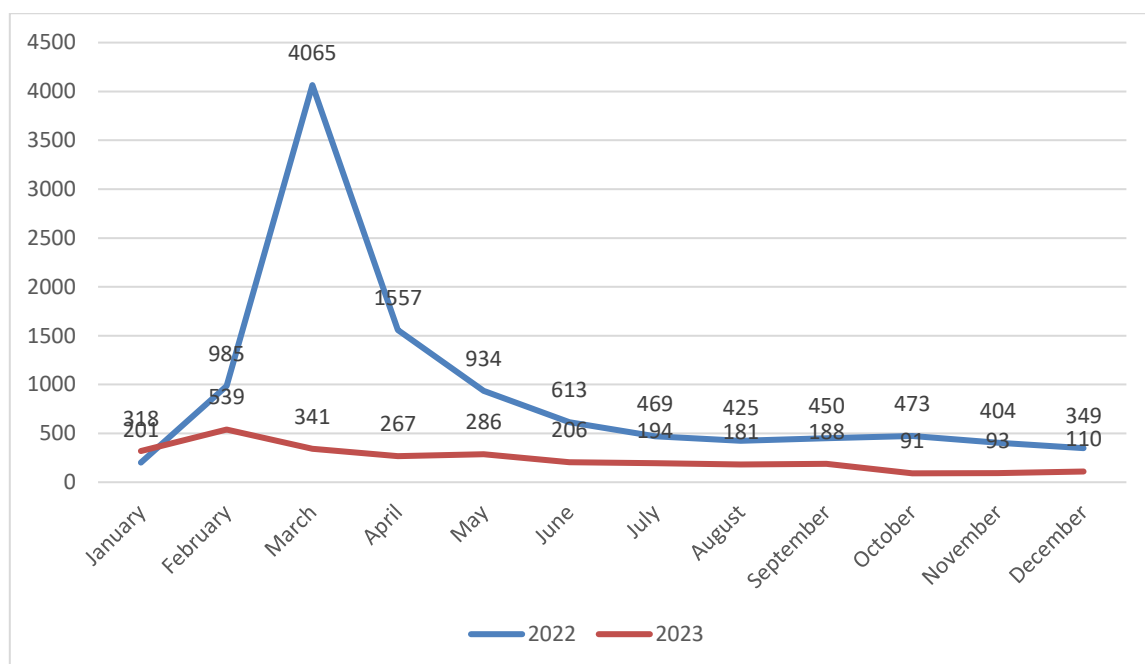
In 2019 and 2020, publications both underscored the peril Russia's actions posed to Western European countries and periodically revisited the border conflict related to the Volyn tragedy. This serves to sustain and reinforce the conflict's narrative. Moreover, the emotional presentation of information in this context suggests its intended impact on the audience: «Gdy ludzi słyszą, że zaprosiła do siebie rodzinę z Ukrainy, mówią, żeby pamiętała o Wołyniu» (11.08.2018) [9]; «Wołyń. Nie ma już u nas Po;aków» (08.10.2018) [9]; «Jurij Szuchewycz: Wołyń ludobójstwem? Ile wam Kreml zapłacił» (27.08.2016) [9].

These emotions are further amplified and reinforced through social networks. For instance, the group "Polski Ruch Antywojennyj" disseminates content on platforms like Facebook and YouTube, often featuring slogans like "Na banderowskiy ryj zawsze musi być kyj". Such slogans are easily memorable and, in the context of sensational reporting akin to that of Russian propagandist Volodymyr Solovyov, they garner attention and prompt users to share this information with heightened emotionality.

Considering the findings of research on the media literacy of the Polish population in 2018 and 2019, which indicated that 60% of Poles are familiar with the concept of "fake news" and 80% have encountered such news personally, yet do not take action to verify or refute it, the spread of fake information is highly probable. It may be perceived as normal background information that the brain processes and accepts without scrutiny.

Since 2022, the "war" meta-tag has been consistently added to all publications related to Ukraine, increasing their visibility in users' search engines. The growing number of publications indicates ongoing interest in the topic and the unfolding events that periodically capture public attention (refer to Diagram 2).

In fact, the peaks in the number of publications coincide with periods of significant events or critical junctures in the Russian-Ukrainian war. Moreover, these waves of information can generate noise, either to highlight or conceal an event.

Diagram 2 - Number of publications for 2022-2023 (by month)

According to framing theory (E. Hoffman, 1974), the media offer a platform to construct algorithms that shape the audience's perception of reality based on existing beliefs or biases. Framing primarily occurs through conceptualizing concepts and creating specific semantic fields, thereby establishing a framework for perceiving and understanding the depicted reality.

Through software analysis, it was determined that the most frequently used words include "war," "army," "refugees," and "victory." Consequently, these words become fundamental in the audience's understanding of the concept of "war" in Gazeta Wyborcza. They are organized into frames, within which subframes and slots are developed.

Analyzing the textual content of Gazeta Wyborcza enabled the construction of a framework through which the Polish audience perceives the course of the war in Ukraine and is programmed to react to these events. The following subframes and slots emerged within the conceptual framework of "war":

- Participants in the war: the Armed Forces, refugees, Zelensky, Zaluzhny, Putin, the Russian military, propagandists.
- Arenas of war: physical war (demarcation lines, captured territories, etc.), psychological warfare, external aid. Within this subframe, slots akin to "fronts" (volunteer, cultural, educational, diplomatic, etc.) were formed, offering opportunities for individual resistance, alleviation of guilt, affirmation of significance, etc.
- Casualties: Ukrainian soldiers' deaths, statistics of deceased Russian soldiers, civilian casualties, destruction of cultural heritage, commemorations.
- Refugees: Internally displaced persons, refugees, loss, and danger.
- Victories: ZSU, Zaluzhny, dog Patron, Arestovich, NATO, Zelensky, Ghost of Kyiv, weapons, collapse of Russia.

Analysis of the emotional context of information presentation provides insight into the overall pattern of perception programming. J. Lakoff in the book "Don't Think of an Elephant! Know Your Values and Frame the Debate" indicates that frames are activated in the brain as soon as any stimulus appears, which can be essentially any word. "As the title of this book demonstrates, if I tell you, 'Don't think about the elephant!' - you will think of an elephant... Denying the frame does not just activate it: with each activation it becomes stronger" [11].

An example of emotional framing is the conceptualization of the semantic field "refugees", which encompasses various concepts ranging from neutral ("persons under temporary protection") to strongly negative ("persons maintained by Poles at their own expense") or strongly positive ("thanks to Ukrainian refugees, Poland's GDP increased in 2023").

If Gazeta Wyborcza emphasizes such emotional framing through a specific set of arguments and facts, social networks amplify the emotional and evaluative tone of these materials, ensuring clickability and increasing the number of views, thus expanding the audience with formed cognitive biases within a specific frame.

Considering the hierarchical structure of frames and analyzing the structure of emotional frames found in *Gazeta Wyborcza* publications, we can discuss their two-level structure. The fixed components are the subject and the object, while the tone and emotion are variable, forming the overall perception of the proposed concept.

For instance, let's consider the subject "refugees" as a base. The predicate will entail certain actions of the subject, and only then will the context and lexemes describing the specified actions gain significance: "Gdy ludzi słyszą, że zaprosiła do siebie rodzinę z Ukrainy, wozyć, ebę pámytała o Wołyniu" (11.08.2018) [9]. In this case, the subject "refugees" is presented through the phrase "family from Ukraine", which is emotionally neutral. However, the predicate gains strength due to an unresolved historical border situation - the Volyn tragedy, referred to as the "Volyn conflict" in Polish historical discourse. Hence, the negative historical context forms the foundation of the frame. Although the tone is neutral, contextual negativism shapes a semantic correlation, expanding the semantic field to include "Ukrainians can be enemies", as the phrase "Volyn difference" is ingrained in collective memory.

Given that such information is emotionally amplified on social networks, the results of a study conducted by "Personnel Service" are quite natural in this context, where it is stated that the attitude of Poles towards Ukrainians, albeit insignificantly, has worsened: "the study shows that 26% of respondents changed their attitude towards Ukrainians for the worse. Most of them are individuals aged 24-25 (33% of respondents), followed by those aged 18-24 and 25-44 (30% of respondents).

Therefore, analyzing the specificity of framing in the Russian-Ukrainian war in Polish media, using publications in the "Gazeta Wyborcza" as an example, leads to the conclusion that framing enables the manipulation of public opinion by providing certain cause-and-effect algorithms of movement.

Further analysis will facilitate the study of audience reactions to specific media influences, comparing them with technologies used during the Second World War, and developing effective mechanisms for enhancing media literacy and information hygiene among the population to guard against information attacks.

The research was conducted at the Institute of Philosophy and Sociology of the Polish Academy of Sciences within the framework of the "PASIFIC" project.

Бібліографічний список:

1. Гофман Ірвінг. Аналіз фреймів есе про організацію повсякденного досвіду. URL: <https://neurologystatus.ru/uk/analiz-freimovesse-ob-organizacii-povsednevnogo-opyta-irving-gofman.html> (Дата звернення: 17.03.2024).
2. Броді Р. Психічні віруси. Як програмують вашу свідомість [Б. м. : б. в.], 2007. 304 с.
3. Летюха Л. Фреймова організація метафоричної моделі «війна» (на прикладі «пандемійного» інтернет-дискурсу). *Актуальні питання гуманітарних наук: Мовознавство. Літературознавство*. Вип. 42 (т. 2). 2021. С. 82-86. URL: http://www.arhn-journal.in.ua/archive/42_2021/part_2/15.pdf (Дата звернення: 01.04.2024).
4. Інформаційні матеріали до 10-ої річниці від початку російсько-української війни. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/informaciyni-materialy-do-10-oyi-richnyci-vid-pochatku-rosiysko-ukrayinskoji-viyny> (Дата звернення: 07.03.2024).
5. Тишко О. В., Коцюк Л.М. Лінгвістичний аналіз поняття фрейму. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2009. № 11. С. 391-399. URL: https://eprints.ua.edu.ua/69/1/Vyp_11.pdf#page=391 (Дата звернення: 07.03.2024).
6. Харитоненко О. І. Висвітлення поняття фрейму як засобу інтерпретації та маніпулювання в навчальних курсах медіаграмотності. *Молодий вчений*. 2018. № 9.1. С. 128-133. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22261/Kharytonenko_2018_Freimy.pdf?sequence=1 (дата звернення: 13.03.2024).
7. Eric P. S. Baumer, Elisha Elovic, Ying Crystal Qin, Francesca Polletta, and Geri K. Gay. Testing and Comparing Computational Approaches for Identifying the Language of Framing in Political News. *Acl*, pages 1472-1482, 2015.
8. Dennis Chong and James N Druckman. A theory of framing and opinion formation in competitive elite environments. *Journal of Communication*, 57(1), 2007.
9. *Gazeta Wyborcza*. 2014-2023. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html#main-menu> (дата звернення: 13.03.2024).
10. Lakoff George, Johnson Mark. *Metaphors we live by*. Chicago. University of Chicago, 1980. 242 p.
11. Lakoff George. *The All New Don't think of an Elephant*. Chelsea Green Publishing. 2014. 192 p.
12. Lysenko Serhii, Marukhovskiy Oleg, Krap Andrii, Illiuschenko Sergii, Pochapska Oksana. The Analysis of World Information Warfare and Information Security in the Context of the Russian-Ukrainian War. *Studies in Media and Communication*. Vol. 11, No. 7; December 2023. URL: <http://smc.redfame.com> (дата звернення: 13.03.2024).

References:

1. Hofman Irvinh. Analiz freimiv ese pro orhanizatsiiu povsiakdennoho dosvidu. URL:

<https://neurologystatus.ru/uk/analiz-freimovesse-ob-organizacii-povsednevnogo-opyta-irving-gofman.html> (Access date: 17.03.2024).

2. Broudi R. (2007). Psykhichni virusy. Yak prohramuiut vashu svidomist [B. m. : b. v.], 304 s.
3. Letiuha L. (2021). Freimova orhanizatsiia metaforychnoi modeli «viina» (na prykladi «pandemiinoho» internet-dyskursu). *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: Movoznavstvo. Literaturoznavstvo*. Vyp. 42 (t. 2). S. 82-86. URL: http://www.afhn-journal.in.ua/archive/42_2021/part_2/15.pdf (Access date: 01.04.2024).
4. Informatsiini materialy do 10-oi richnytsi vid pochatku rosiisko-ukrainskoi viiny. Ukrainskyi instytut natsionalnoi pam'iaty. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/informaciyni-materialy-do-10-oyi-richnytsi-vid-pochatku-rosiysko-ukrayinskoyi-viyny> (Access date: 07.03.2024).
5. Tyshko O. V., Kotsiuk L.M. (2009). Lihvistychnyi analiz poniattia freimu yak zasobu interpretatsii ta manipuliuvannia v navchalnykh kursakh mediahramotnosti. *Molodyi vchenyi*. № 9.1. S. 128–133. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22261/Kharytonenko_2018_Freimy.pdf?sequence=1 (Access date: 13.03.2024).
7. Eric P. S. Baumer, Elisha Elovic, Ying Crystal Qin, Francesca Polletta, and Geri K. Gay. (2015). Testing and Comparing Computational Approaches for Identifying the Language of Framing in Political News. *Acl*, pages 1472–1482.
8. Dennis Chong and James N Druckman. (2007). A theory of framing and opinion formation in competitive elite environments. *Journal of Communication*, 57(1).
9. Gazeta Wyborcza. 2014-2023. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html#main-menu> (Access date: 13.03.2024).
10. Lakoff George, Johnson Mark. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago. University of Chicago, 242 p.
11. Lakoff George. (2014). *The All New Don't think of an Elephant*. Chelsea Green Publishing, 192 p.
12. Lysenko Serhii, Marukhovskiy Oleg, Krap Andrii, Illiuschenko Sergii, Pochapska Oksana. *The Analysis of World Information Warfare and Information Security in the Context of the Russian-Ukrainian War*. *Studies in Media and Communication*. Vol. 11, No. 7; December 2023. URL: <http://smc.redfame.com> (Access date: 13.03.2024).

Почапська О. І. Фреймування російсько-української війни у польських медіа: векторизація громадської думки

Медіа сьогодні є не лише каналами комунікації, але й засобами віддзеркалення й формування суспільної думки. В умовах російсько-української війни, дослідження напрямку векторування суспільної думки дає можливість зрозуміти загальний вектор сприйняття подій і рівня підтримки України. Використовуючи програмні методи статистичного аналізу (Python), відштовхуючись від теорій фреймінгу (Е. Гофман) і порядку денного (М. Мак-Комбс, Д. Шоу), авторка досліджує особливості формування фектору сприйняття подій в російсько-української війни, аналізує підходи до розуміння ситуації й концептуалізації дійсності відповідно до політичних пріоритетів й історичних упереджень. Зокрема, звертається увага на формування семантичного поля навколо ключових лексем («війна», «смерть», «перемога», «страх» та ін.), що дає змогу простежити емоційне забарвлення повідомлення, а також формування певного алгоритму, за яким повинні сприйматися описувані у матеріалі події. Особлива увага була приділена використанню мета-тегів як стратегії відповіді на запити аудиторії й алгоритмам пошукових систем (зокрема, Google), які, по суті, є віддзеркаленням ключових слів відповідно до яких аудиторія здійснювала пошукові запити. Аналіз статистичних даних, наданих Державною службою статистики Польщі, дослідження рівня медіа- і політичної грамотності польського населення (аналіз опитувань і обробка отриманих результатів) дав можливість простежити залежність між рівнем інфомедійної грамотності аудиторії й популярністю певних тематичних напрямків в межах категорії «Війна в Україні». Зокрема, мова йде про зріст популярності у соціальній мережі Facebook групи «Польський рух антивоєнний», який підкреслює, що Україна і Польща мають історичне пограниччя (Волинська трагедія), в межах якого все ще залишається недокінця вирішеним конфлікт.

Ключові слова: війна, медіа, громадська думка, статистичний аналіз, вплив

УДК 316.77

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2948-5393>*Родигін К. М., Донецький національний університет імені Василя Стуса*ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-1049-0525>*Сивак Р. І., Донецький національний університет імені Василя Стуса*

ВИСВІТЛЕННЯ ІНТЕРНЕТ-МЕМІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У РЕГІОНАЛЬНИХ ТА ВСЕУКРАЇНСЬКИХ МЕДІА (НА ПРИКЛАДІ МЕМІВ ПРО «ЛІТАКОПАД» ЗС РФ)

Стаття присвячена дослідженню ролі та впливу воєнно-політичних інтернет-мемів на прикладі висвітлення мему «літакопад» у регіональних та всеукраїнських медіа у грудні 2023 – лютому 2024 р. Шляхом аналізу мемів, які з'являються в медійному просторі, розглянуто, як медіа на різних рівнях (регіональному та всеукраїнському) висвітлюють однакові за темою мему та як доносять їхнє значення громадськості. Особливу увагу приділено порівняльному аналізу використання воєнно-політичних мемів про російський «літакопад» у регіональних та всеукраїнських медіа на конкретних прикладах. Виявлено, що медіа різного рівня висвітлюють ці мему у подібний спосіб, хоча обрані ними конкретні приклади мемів не збігаються. Деякі з цих інтернет-жартів були видозмінами попередньо створених на іншу тему. Гіпотеза, що в регіональних та всеукраїнських медіа мему на однакову тему висвітлюють по-різному, радше не підтвердилась. Обидва ресурси не використовують політичну рекламу певних політиків. Як у всеукраїнському, так і в регіональному дослідженому медіа, мему «літакопад» використовуються для привернення уваги до події. Онлайн-медіа створили свої добірки інтернет-жартів, що виникли навколо інфоприводу. Вони не містять підтексту, доволі зрозумілі, саркастичні та висміюють російських окупантів. Проте самі мему, їхнє значення – медіа не описують. Це дозволяє кожній людині самостійно сприймати жарт на рівні її політичної обізнаності. Українські інтернет-мему про збиття російської авіації свідчать про широкий спектр реакцій та поглядів у суспільстві, а також про важливість гумору та критичного мислення у спілкуванні про війну. Мему перетворюються на все більш впливовий засіб вираження громадської думки, а медіа стають майданчиками, які створюють власні добірки, знаходять актуальні мему під актуальні події та незаангажовано поширюють у засобах масової комунікації.

Ключові слова: політичні мему, мему війни, медіа, регіональні медіа, всеукраїнські медіа, російсько-українська війна, «літакопад», аналіз, культурний контекст

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасному світі мему стають усе більш впливовим засобом вираження громадської думки, особливо в онлайн-спільнотах. Вони швидко поширюються через соціальні мережі та відтінюють публічний діалог. Розуміння та аналіз політичних мемів у медіа, зокрема інтернет-мемів російсько-української війни, може допомогти розкрити тенденції в громадському мисленні, підвищити культурну грамотність та розуміння політичних процесів.

Дослідження висвітлення політичних мемів у регіональних та всеукраїнських медіа може зробити значний внесок у розуміння політичного процесу, медійних тенденцій та комунікаційних практик в Україні, допомогти виявити особливості політичного дискурсу в різних частинах країни, відображення місцевих проблем та глобальних тенденцій у медійному просторі, розкрити різноманітність культурних аспектів та ідентичностей у політичному співтоваристві.

Методи дослідження. У ході роботи використовувалися такі методи наукового пізнання: спостереження, індукція, дедукція, порівняння, аналіз, синтез.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення інтернет-мемів тісно пов'язане з аналізом самого поняття мем та його особливостей. Дослідженням та аналізом політичних мемів в Україні займалися Т.О. Бельбас [3], А.В. Чантурія [12], О.І. Чернікова [13] та інші.

Медіамем, або мем – специфічний тип повідомлення, що поєднує в собі інформаційний зміст і яскраву візуальну форму. Меми – зліпки цінностей спільноти на конкретному історичному етапі, вони фіксують значущі символи, ритуали, події тощо [6].

Поняття мему з'явилося в минулому столітті, а саме у 1976 р., у праці Річарда Докінза «Егоїстичний ген». У зв'язку з тим, що поняття мем підлягає під визначення знаку, то й первинний розподіл мемів на типи базуватиметься на найпростішому розподілі знаків: за способом надання та сприйняття інформації. Отож, можна виділити два базових види мему: вербальний та невербальний. Щодо візуальних мемів, вони включають в себе лише картинку без вербального супроводу. Гумор, іронія, сатира та сарказм є основними видами комічного [13]. Загалом меми плавно перетекли зі сфери розваг у сферу політичної комунікації. Звичай використовувати гумор навіть у міжнародному дипломатичному спілкуванні посилюється. Джейсон Ганнан, дослідник із Університету Вінніпега, описує це явище так: «Посольства здійснюють тролінг у формі спеціально провокаційних, коротких повідомлень, які насмішливо критикують зовнішніх учасників (уряди, ЗМІ, громадські діячі) і часто спричиняють обмін жартами» [1].

Політичний інтернет-мем називають одним із різновидів політичного креолізованого тексту, який становить закінчений мовний твір політичної комунікації, формою реалізації якого є візуальна та вербальна складові [3].

Загалом меми поділяються на три види: вербальний, невербальний, комплексний. Вербальні меми складаються зі слова, словосполучення чи речення. Невербальні меми поділяються на візуальний, аудіальний, жестовий. Комплексні меми – це поєднання двох або більше попередніх типів. Наприклад, вербально-візуальний, вербально-аудіальний, вербально-жестовий тощо. Таку класифікацію мемів описала у своїй роботі дослідниця Олександра Чернікова [13]

У цьому дослідженні проаналізовано, як саме медіа висвітлюють теми з політичних мемів, зокрема, ті, що стосуються російсько-української війни. Також проведено моніторинг форматів матеріалів, які вони використовують, на чому акцентують увагу та як подають інформацію.

Джерельною базою дослідження є вінницьке регіональне онлайн-медіа I-VIN.INFO [9] та всеукраїнське онлайн-медіа «24 канал» [8], а саме добірка мемів з матеріалу від I-VIN.INFO за назвою – «Тринадцять ворожих літаків збили за дванадцять днів: соцмережі відреагували мемами» та матеріал «24 каналу» – «Режим польоту «вимкнено»: як українці тролють росіян через втрату винищувачів Су-34».

Мета роботи – проаналізувати, як воєнно-політичні меми використовуються різними медіа, як вони подають їх, чи є повторювані меми, та чи містять вони підтексту тощо.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що більшість досліджень політичних мемів зазвичай зосереджена на національних або міжнародних медіа. Також різниця у політичних мемах, їхньому поширенні та сприйнятті може бути значною між регіональними та всеукраїнськими медіа. Ця робота може вперше пропонувати порівняльний аналіз між регіональним та всеукраїнським типом медіа та розкриття їхньої специфіки у контексті політичних мемів.

Виклад основного матеріалу. У цій роботі проаналізуємо висвітлення воєнно-політичних мемів про збиття Збройними Силами України російських військових літаків Су-34 та іншої авіації у період з грудня 2023 р. по лютий 2024 р.

Зокрема, у січні 2024 р. українські Повітряні сили збили російський літак дальнього радіолокаційного виявлення (ДРЛВ) А-50 та летючий командний пункт Іл-22. Крім того, російська влада звинуватила Україну в ураженні військово-транспортного Іл-76 біля Белгорода 24 січня. Загалом з 17 до 29 лютого 2024 року українські військові, за словами командування ЗСУ, збили 13 літаків РФ [6]. 17 лютого 2024 р. були уражені два винищувачі-бомбардувальники Су-34 і винищувач Су-35. Наступного дня впав ще один Су-34. Повітряні сили 19 лютого 2024 року повідомили про збиття Су-34 і винищувача Су-35С, а 21 лютого 2024 року – ще одного Су-34. Ввечері 23 лютого 2024 р. стало відомо про падіння літака ДРЛВ А-50 в Краснодарському краї РФ. Українська влада заявила, що це була спільна операція Повітряних сил і військової розвідки. Загалом, станом на 29 лютого 2024 р., Генштаб ЗСУ повідомляє про втрату Росією 345 військових літаків [6].

Українські користувачі мережі Інтернет почали робити меми про збиття Су-34 українськими військовими ще раніше, у грудні 2023 р. Відтоді почали з'являтися перші меми про «сушки» [9] та «літакопад» [8]. Зокрема, їх збирано та висвітлено онлайн-медіа «24 канал» у новині під назвою: «Режим польоту «вимкнено»: як українці тролють росіян через втрату винищувачів Су-34» [2].

У матеріалі зазначено, що редакція медіа створила свою добірку мемів на тему про збиття літаків. Також у статті наведена передісторія ситуації та невеликий огляд. Наприклад, вказано, як

відреагувала російська сторона на цю новину (Рис. 1).

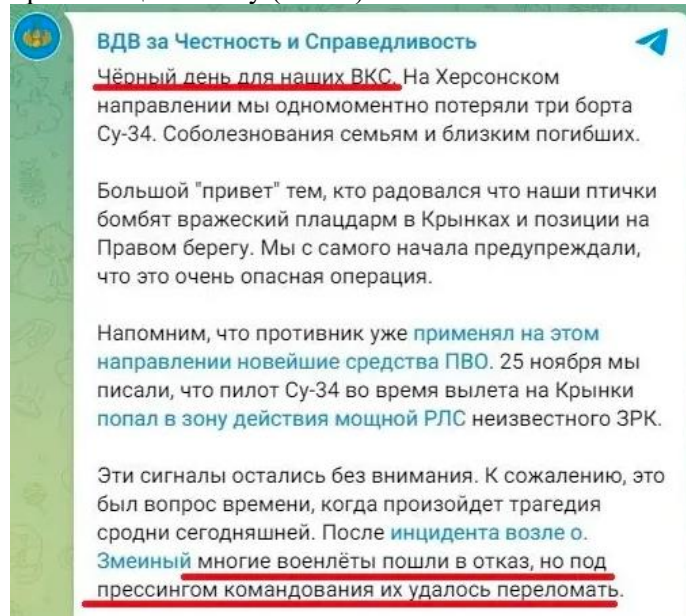

Рисунок 1 - Бідкання російського офіцера / Скріншот

Далі у матеріалі наводять інформацію, що новину про збиття російських винищувачів підтвердив і російський пропагандистський телеграм-канал Fighterbomber. Аналізуючи матеріал далі, можна побачити саму добірку мемів. Її розмістили у окремому слайдері з фото (Рис. 2).

Рисунок 2 - Скріншот зі статті з мемами

Серед персонажів добірки мемів від редакції «24 каналу» присутній, зокрема, Йосиф Кобзон, що відсилає до відомого мему російсько-української війни – «відправитися на концерт Кобзона». За класифікацією мемів цей належить до вербально-візуальних. Також є візуальний мем, створений за допомогою Телеграм-боту під назвою «Папка в пакеті». Цей бот може генерувати зображення текстових повідомлень з літер, нібито складених із мертвих тіл російських солдатів. Ресурс набрав особливу популярність у січні 2023 р. [4] (Рис. 3).

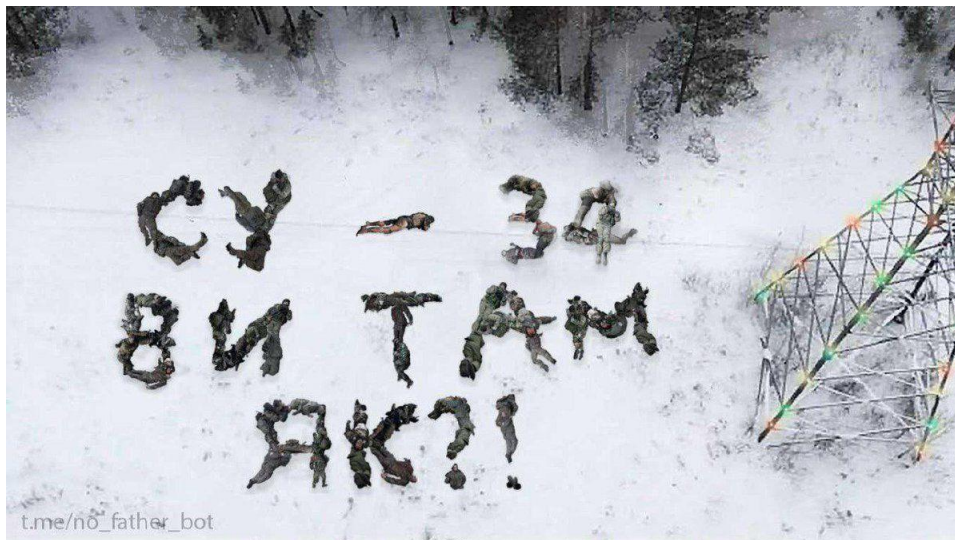

Рисунок 3 - Мем, створений за допомогою боту

Також у матеріалі «24 каналу» зібрані мему із Міністром оборони РФ Сергієм Шойгу, героєм російського серіалу «Щасливі разом» Геннадієм Букіним та інші (Рис. 2). Деякі мему тепер стали базуватися на стилі звітної інфографіки про збиття ракет та ворожої авіації від Повітряних сил ЗСУ [10]. Один з таких мемів, наведений у матеріалі «24 каналу», перегукується зі славнозвісним виразом щодо російського корабля [7], якому українські військові вказали актуальний напрям ще 24 лютого 2022 р. (Рис. 4).

Рисунок 4 - Мем на основі інфографіки Повітряних сил та мему «Русській воєнний корабль, іді ...»

Цей мем також є візуально-вербальний, як і більшість жартів у цій добірці. У цьому огляді мемів ще згадали і про слова російського президента Володимира Путіна, який запевняв, що комплекси Patriot старі, а ЗС РФ швидко їх знищать. На основі цього користувачі жартували у соціальних мережах. За класифікацією цей мем є вербальним. (Рис. 5).

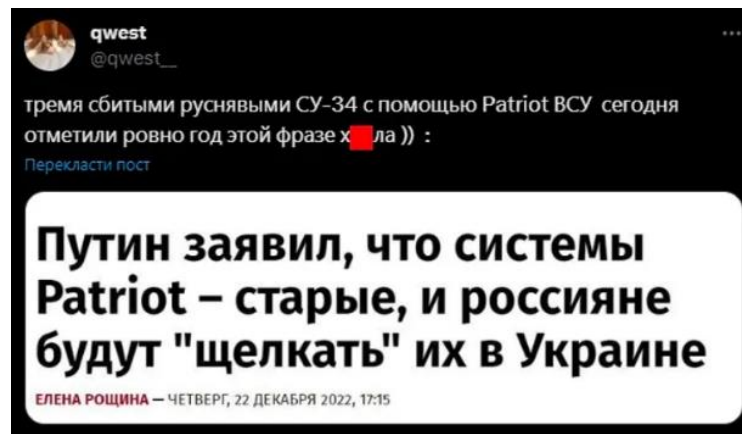

Рисунок 5 - Скріншот з допису у Твіттері (X)

Загалом, у матеріалі «24 каналу» дотримані журналістські стандарти, немає власних суджень. Проте не вистачає загального підведення підсумків, де б журналісти проаналізували приблизну кількість мемів, порівняли реакцію на них із мемами стосовно інших новин на тему війни або узагальнили реакцію українців на новину. Мемі мають саркастичне, іронічне забарвлення, висміюють російську армію та прихильників війни. Також акцентують увагу на використанні російських солдатів як «гарматного м'яса». Цей матеріал можна сприймати як загальний огляд, можливість переглянути мемі про цю ситуацію. Більшість мемів є візуально-вербальними, поєднують у собі текст та відповідну картинку.

Наступний матеріал, який ми проаналізуємо, – від регіонального онлайн-медіа I-VIN.INFO, під назвою: «Тринадцять ворожих літаків збили за дванадцять днів: соцмережі відреагували мемами». Матеріал опублікований 29 лютого 2024 року, коли вже стало відомо про велику кількість збитої ворожої авіації [11].

У ліді описано загальну ситуацію про новину та передумови створення мемів про збиті «сушки». Далі наведено коментар від речника Повітряних сил ЗСУ Юрія Ігната, який запевняє: «Окупанти роблять висновки, що нема чого шастати нашим Азовським морем. У такий спосіб вони відтіснилися подалі. Зрозуміло, що ворог отримує менше інформації про наші радіолокаційні станції, засоби протиповітряної оборони, які дають випромінювання» [11]. У матеріалі не вказано гіперпосилання на джерело цитати: можливо, Юрій Ігнат прокоментував ситуацію для журналістів видання.

Якщо порівнювати матеріал I-VIN.INFO з аналогічним від всеукраїнського медіа [8], то тут мемі розміщені не у слайдері, а один за одним. Також тут так само немає власних суджень, а до загального, об'єктивного висновку читачів підводить коментар Юрія Ігната. У порівнянні з попереднім матеріалом тут наявні нові мемі. Наприклад, із самим речником Повітряних сил ЗСУ, який протягує «сушку» (гра слів) (Рис. 6). Жарт доволі простий, а за класифікацією відповідає ознакам візуально-вербальному мему.

Рисунок 6 - Мем про «сушку»

Інший мем проводить аналогію із американською комедією з елементами фантастики режисера Гарольда Реміса «День Бабака». Цей мем ніби передає звичайний день Збройних Сил України, порівнюючи з головним героєм у фільмі (Рис. 7). За класифікацією мемів «День сушка» належить до візуально-вербальних.

Рисунок 7 - Мем «День сушка»

Загалом, два досліджувані матеріали хоч і опубліковані в різний час (грудень 2023 р. та лютий 2024 р.), проте стосуються однієї теми – збиття «сушок», тобто ворожої авіації. Підібрані меми не повторювалися у матеріалах. Це не є дивним з огляду на часовий проміжок, протягом якого постійно генерувалися нові меми.

У висвітленні сюжетів про «літакопад» не було помічено політичних мемів, які б стосувалися персон українських політиків (на кшталт «Петро Порошенко з ножем», «Володимир Зеленський на літаку» чи інше). У матеріалах вказані джерела інтернет-жартів. Підібрані меми містять в собі іронію, висміюють російських окупантів та вислови Путіна. Також буквально у кожному мемі є сильне саркастичне забарвлення. Тут об'єктами висміювання є не тільки російська армія, а й очільники РФ та прихильники війни; російські літаки порівняні з недолугими півнями. У мемах ще припускають реакцію українських військових на збиття літаків. Здебільшого, ці меми більш позитивні, не висміюють українську армію, а навпаки висловлюють захоплення, радість за такий результат.

Висновки. Збиття російської авіації стало резонансною подією, яка зацікавила багато людей. Воєнно-політичні інтернет-меми на цю тему поширювалися не лише через соціальні мережі, а і через онлайн-медіа, які створювали власні добірки. Як у всеукраїнському, так і в регіональному дослідженому медіа, меми «літакопад» використовуються для привернення уваги до події. Онлайн-медіа створили свої добірки інтернет-жартів, які поширили на своїх платформах. Вони не містять підтексту, доволі зрозумілі, саркастичні та висміюють російських окупантів. У матеріалах не повторювалися меми, є додаткові пояснення та коментарі.

У матеріалі «24 каналу» використано меми, які поширилися в грудні 2023 року. У матеріалі I-VIN.INFO висвітлено меми на ту саму тему, проте які були опубліковані в мережі Інтернет у лютому 2024 р. Попри таку різницю у часі, у всеукраїнському медіа зібрано більше мемів, ніж у регіональному. Також деякі інтернет-жарти «видозмінювалися» від попередньо створених на іншу тему. Наприклад, мем про російський корабель, або застосування Телеграм-боту «Папка в пакеті» та інфографіки Повітряних Сил ЗСУ.

Також самі медіа вказали джерела мемів. Самі меми було досліджено методами спостереження, порівняння, індукції, дедукції, аналізу, синтезу, з використанням представленої в літературі класифікації. У проаналізованих матеріалах переважають візуально-вербальні меми. Гіпотеза, що в регіональних та всеукраїнських медіа меми на однакову тему висвітлюють по-різному, радше не підтвердилась. Обидва ресурси не використовують політичну рекламу певних політиків. Медіа створили свою добірку з попереднім поясненням виникнення цих інтернет-жартів. Проте самі меми, їхнє значення – медіа не описують. Це дозволяє кожній людині самостійно сприймати жарт на рівні

її політичної обізнаності. Звісно, ця тема потребує ширшого фактичного дослідження, адже аналіз реакції читачів медіа є доволі непростим завданням, що потребує залучення більших ресурсів та можливостей.

Українські інтернет-меми про збиття російської авіації свідчать про широкий спектр реакцій та поглядів у суспільстві, а також про важливість гумору та критичного мислення у спілкуванні про війну. Меми перетворюються на все більш впливовий засіб вираження громадської думки, а медіа стають майданчиками, які створюють власні добірки, знаходять актуальні меми під актуальні події та незаангажовано поширюють у засобах масової комунікації.

Бібліографічний список:

1. Jason Hannan. «Trolling ourselves to death? Social media and post-truth politics». *Sage journals*. 2018. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0267323118760323> (дата звернення: 10.03.2024 р.)
2. Байбак А. Режим польоту «вимкнено»: як українці тролють росіян через втрату винищувачів Су-34. 24 канал. 23.12.2023 р. URL: https://24tv.ua/su-34-zbili-pivdni-ukrayintsi-stvorili-memi-pro-vtrati-rosiyi_n2458369 (дата звернення: 10.03.2024).
3. Бельбас Т.О. Англомовні політичні інтернет-меми у лінгвістичному аспекті. Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2022 р. 86 с.
4. Грицик Т. Як створити напис тілами окупантів: бот «Папка в пакеті». AIN.UA. 03.01.2023 р. URL: <https://ain.ua/2023/01/03/ukrayinczi-masovo-stvoryuyut-napysy-tilamy-vbytyh-rosijskyh-soldativ-yak-praczyuye-bot/> (дата звернення: 12.03.2024).
5. Дуже чорний гумор: меми як інструмент російської пропаганди. Український кризовий медіа центр. 05.09.2023 р. URL: <https://uacrisis.org/uk/duzhe-chornyj-gumor-memy-yak-instrument-rosijskoyi-propagandy> (дата звернення: 12.03.2024).
6. Масовий літакопад на фронті. Чим і як Україна могла збити 13 літаків РФ за лютий. BBC. 29.02.2024. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cyxd5z66yk1o> (дата звернення: 10.03.2024).
7. Меми війни. Портал МВС. 10.05.2022 р. URL: <https://mvs.gov.ua/news/memi-viini> (дата звернення: 10.03.2024).
8. Онлайн-медіа «24 канал» URL: <https://24tv.ua/> (дата звернення: 10.03.2024).
9. Онлайн-медіа «I-VIN.INFO». URL: <https://i-vin.info/> (дата звернення: 10.03.2024).
10. Телеграм-канал «Повітряні Сили ЗСУ». URL: <https://t.me/kpszs> (дата звернення: 12.03.2024).
11. Тринадцять ворожих літаків збили за дванадцять днів: соцмережі відреагували мемами. I-VIN.INFO. 29.02.2024 р. URL: <https://i-vin.info/news/rinadcyat-vorozhiv-litakiv-zbili-za-dvanadcyat-dniv--socmerezhi-vidreaguvali-memami---8204.html> (дата звернення: 10.03.2024).
12. Чантурія А.В. Політичні інтернет-меми та масова свідомість у період збройного конфлікту на Донбасі. *Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції* : зб. наук. праць / За заг. ред. В.С. Курила, С.В. Савченка, О.Л. Караман. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. С. 7–16.
13. Чернікова О. І. Вербальний мем : лінгвістичний аспект. *Наук. записки Національного університету «Острозька академія». Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія». 2015. Вип. 51. С. 354–356.*

References:

1. Jason Hannan. (2018). "Trolling ourselves to death? Social media and post-truth politics". *Sage journals*. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0267323118760323> (date of access: 03/10/2024)
2. Baibak A. Rezhym polotu «vymkнено»: yak ukraintsi troliat rosiian cherez vtratu vynyshchuvachiv Su-34 (The flight mode is "off": how the Ukrainians troll the Russians because of the loss of Su-34 fighters). Channel 24. 12/23/2023 URL: https://24tv.ua/su-34-zbili-pivdni-ukrayintsi-stvorili-memi-pro-vtrati-rosiyi_n2458369 (access date: 03/10/2024).
3. Belbas T.O. (2022). Anhlomovni politychni internet-memy u linhvistychnomu aspekti (English-language political internet memes in linguistic aspect). Vasyl Stus Donetsk National University, 86 p.
4. Hrytsyk T. Yak stvoryty napys tilamy okupantiv: bot «Papka v pakietie» (How to create an inscription with the bodies of the occupiers: the "Daddy in a package" bot). AIN.UA. 01/03/2023 URL: <https://ain.ua/2023/01/03/ukrayinczi-masovo-stvoryuyut-napysy-tilamy-vbytyh-rosijskyh-soldativ-yak-praczyuye-bot/> (date of application: 03/12/2024).
5. Duzhe chornyi humor: memy yak instrument rosiiskoi propahandy (A very dark humor: memes as a tool of Russian propaganda). Ukrainian Crisis Media Center. 09/05/2023 URL: <https://uacrisis.org/uk/duzhe-chornyj-gumor-memy-yak-instrument-rosijskoyi-propagandy> (access date: 03/12/2024).
6. Masoviy litakopad na fronti. Chym i yak Ukraina mohla zbyty 13 litakiv RF za liutyi. (Mass warplane fall at the front. What and how could Ukraine shoot down 13 Russian planes in February). BBC 29.02.2024. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cyxd5z66yk1o> (access date: 10.03.2024).
7. Memy viiny. Portal MVS. (War memes. Portal of the Ministry of Internal Affairs). 05/10/2022 URL: <https://mvs.gov.ua/news/memi-viini> (access date: 03/10/2024).

8. Online media "Channel 24" URL: <https://24tv.ua/> (date of application: 10.03.2024).
9. Online media "I-VIN.INFO". URL: <https://i-vin.info/> (access date: 10.03.2024).
10. Telegram-kanal «Povitriani Syly ZSU» ("Air Forces of the Armed Forces of Ukraine" Telegram channel). URL: <https://t.me/kpszsus> (access date: 12.03.2024).
11. Trynadtsiat vorozhykh litakiv zbyly za dvanadtsiat dniv: sotsmerezhi vidreaguvaly memamy (Thirteen enemy planes were shot down in twelve days: social networks reacted with memes). I-VIN.INFO. 29.02.2024 URL: <https://i-vin.info/news/rinadcyat-vorozhiv-litakiv-zbili-za-dvanadcyat-dniv--socmerezhi-vidreaguvali-memami---8204.html> (access date: 10.03.2024).
12. Chanturiia A.V. (2017) Politychni internet-memy ta masova svidomist u period zbroinoho konfliktu na Donbasi. Hibrydna viina na Skhodi Ukrainy v mizhdystsyplinarnomu vymiri: vytoky, realii, perspektyvy reintehratsii : zbirnyk naukovykh prats (Political Internet memes and mass consciousness during the armed conflict in Donbas. Hybrid war in the East of Ukraine in an interdisciplinary dimension: origins, realities, prospects of reintegration: coll. of scientific works) / Eds. V.S. Kurylo, S.V. Savchenko, O.L. Karaman. Starobilsk: Taras Shevchenko LNU. P. 7–16.
13. Chernikova O. I. (2015). Verbalnyi mem: linhvistychnyi aspekt. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» (Verbal meme: linguistic aspect. Scientific notes of the National University "Ostroh Academy"). Publication of the National University "Ostroh Academy". Issue 51. P. 354–356.

Rodyhin K., Syvak R.. *The Regional and All-Ukrainian Media Coverage of Internet Memes of the Russian-Ukrainian War (On the Example of Memes About the “Warplane Fall” of the Russian Armed Forces)*

The article deals with the study of the role and influence of the military-political Internet memes using the case of the coverage of the so-called “litakopad” (i.e. “warplane fall”) in the regional and all-Ukrainian media in December 2023 – February 2024. By analyzing the memes that appear in the media space, it was considered how the media at different levels cover the same memes and how they convey their meaning to the public. Special attention was paid to the comparative analysis of the use of military-political memes on the “warplane fall” in the regional and all-Ukrainian media. Media at different levels were found to cover these memes in similar ways, although the specific examples of memes they chose did not match. Some Internet jokes were modifications of previously created ones on a different topic. The hypothesis that memes on the same topic are covered differently in regional and all-Ukrainian media was rather not confirmed. Both resources do not use political advertising of specific politicians. Both in the all-Ukrainian and in the regional media in question, "airplane fall" memes are used to draw attention to the event. Online media have created their collections of such Internet jokes. They do not contain subtext, are quite clear, sarcastic, and mocking the Russian occupiers. However, the media does not describe the memes themselves and their meaning. This allows each person to perceive a joke independently at the level of their political awareness. Ukrainian Internet memes about the downing of Russian aircraft show a wide range of reactions and views in society, as well as the importance of humor and critical thinking in communication about war. Memes are turning into an increasingly influential means of expressing public opinion, and the media are becoming platforms that create their own collections, find relevant memes for current events, and distribute them impartially in the media.

Keywords: : political memes, war memes, media, regional media, all-Ukrainian media, Russian-Ukrainian war, “litakopad”, “warplane fall”, analysis, cultural context

УДК 007:304:070

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9227-0993>

Чорнодон М. І., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-9652-4797>

Цвіра А. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПРОЯВИ ГЕНДЕРНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ У РЕКЛАМІ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

У науковій статті з'ясовано, що реклама є важливою маркетинговою комунікацією для просування та продажу послуг та товарів різного виду. Вона може транслюватися через різні сфери інформаційного простору. Найбільш поширеними формами передачі реклами є: газети, журнали, телебачення, мережа Інтернет та зовнішня реклама. Головна ціль створення реклами це проінформувати та переконати споживачів придбати відповідний товар чи послугу. Тому, для максимального привернення уваги рекламі кампанії вдаються до використання сексистських прийомів та гендерних стереотипів стосовно жінок різного віку. Сьогодні суспільство проживає у масштабному інформаційному просторі. Одночасно людина обробляє велику кількість різних даних, при цьому деяка одержана інформація на підсвідомому рівні впливає на неї. Одним із сильних засобів інформаційного середовища є реклама. Рекламні оголошення не тільки створюють позитивні образи у тих чи інших сферах діяльності, але й репрезентують викривленні поняття та дії, які негативно впливають на світоглядні погляди суспільства. Однією з невирішених проблем світової спільноти є прояв дискримінації та сексизму у різних соціальних інститутах. Розглянуто приклади різних категорій української реклами для того, щоб висвітлити наявність стереотипних образів та сексистських елементів стосовно осіб жіночої статі. Представлені жіночі образи у проаналізованих прикладах часто не мають ніякого відношення до рекламованих товарів. Сексизм в рекламі може приймати різні форми, включаючи: дискримінацію за статтю, гендерні стереотипи, сексуалізацію щодо жінок. Реклама формує гендерні норми та відносини, які впливають на те, як чоловіків та жінок розуміють і цінують у суспільстві. Також слід додати, що сучасне суспільство вже почало створювати рекламу, яка пропагує антисексизм та недискримінацію щодо жінок. Реклама може як підривати, так і просувати гендерну рівність.

Ключові слова: гендерна дискримінація, гендерні стереотипи, сексизм, реклама, інформаційний простір

Постановка проблеми в загальному вигляді. Дослідженням проблеми сексизму та гендерної дискримінації за ознакою статі у рекламі займаються такі науковці: американський соціолог Е. Гофман, який у своїй монографії авторську класифікацію зображення в рекламі гендерних стереотипів та сексизму; Н. Точилєнкова, яка вивчає прояви та вплив гендерних стереотипів в українському суспільстві; О. Кісь авторка багатьох наукових праць щодо проблеми сексизму в ЗМІ, у яких обґрунтувала риси та механізми гендерних стереотипів та сексизму в рекламі.

Попри те, що до проблеми сексизму та гендерної дискримінації привернена увага науковців та світової спільноти, у багатьох країнах недостатньо прийнятих заходів для викорінення цього суспільно важливого питання.

Мета роботи. Мета дослідження полягає у виявленні проявів гендерної дискримінації в сучасному інформаційному просторі.

Виклад основного матеріалу. Для якісного трактування прикладів гендерної дискримінації жінки у рекламі, пропонуємо знову звернутися до вже згаданої вище української дослідниці О. Кісь. У своїй праці авторка описує найпоширеніші стереотипні образи жінки, які використовують у рекламній індустрії всього світу.

«Щаслива Домогосподарка». Головні риси цього образу – це зображення найчастіше молодої, красивої та охайної жінки. Її головною «пристрастю» є використання найновіших моделей техніки

для кухні, прибирання дому, засобів чищення, все це для того, щоб створити максимальний комфорт для свого чоловіка та дітей.

Показ у рекламі такого образу транслює гармонію жінки вдома, й не транслює її особисте самовизнання, наприклад у професії.

«Турботлива Матуся». Роль жінки – господиня, у якої є діти та чоловік. Усю свою енергію вона спрямовує на виховання та найкращий догляд за дітьми, а також досить часто й чоловік стає суб'єктом, що потребує такого ж відношення як до його дітей. Головною метою жінки у цьому образі є постійне забезпечення комфортного життя членам її сім'ї.

Очевидно, що такий статус тісно пов'язаний з «Домогосподаркою». Знову ж таки відбувається знецінення кар'єрних амбіцій жінки тому, що її основним заняттям є задоволення потреб дітей та чоловіка.

«Жертва». Представлений образ поширений у соціальній рекламі. Зображення осіб жіночої статі різного віку, які є «заручницями» різних соціальних проблем. Домінантні емоції у цій ролі є сум, розгубленість, розчарування, невпевненість. Жінка, як суб'єкт не спроможний розв'язати свої проблеми, чекає допомоги від суспільства.

«Богиня». Жінка, яка прекрасна у своїй красі та вишуканості і її метою є постійно мати неперевершений вигляд, для того, щоб нею могло захоплюватися її оточення.

Ця роль є протилежністю образу «Щасливої Домогосподарки» або «Турботливої Матусі». Тут жінка не залишається заклопотаною у домашніх справах.

«Сама Природа». Зображення юної дівчини, образ якої висвітлюється у словах: «чиста», «незаймана», «мрійлива». Такі дівчата в рекламі часто демонструють природність та натуральність жіночої краси.

«Дика кішка». Як зазначає авторка статті ця роль є різновидом «Природи». Головна ознака транслюється у характері та поведінці жінки – енергійність, бажання досягати висот та норів, який повинен опанувати чоловік.

Представлений список не є вичерпним. Інші дослідники, які вивчають питання стереотипів щодо жіночої статі, також характеризують різні моделі їхнього зображення.

Слід врахувати, що на наш час є досить поширеним явищем транслювати гендерні стереотипи не в їхньому «прямому вигляді». У сучасних прикладах реклами різного виду можна спостерігати як чоловік готує їжу на кухні, а жінка в цей час зображена у ролі бізнес-леді. Але така тенденція лише поступово з'являється у рекламному контенті різних країн, зрештою суспільство не відмовляється від використання сексизму і стереотипів.

Щоб цілісно розібрати задану проблему, потрібно проаналізувати приклади сексизму та дискримінації за ознакою статі у ЗМІ та у відеоформаті рекламної продукції.

Для першого кейсу доцільно буде розглянути прояви сексизму у рекламній індустрії США.

Американське видання «INSIDER» у 2014 році опублікувала статтю де зібрана низка рекламних постерів різних товарів та послуг у проміжку часу з 1950 до 1974 року. Таким чином, можна дотриматися точки зору, що упереджене ставлення до образу жінки у рекламі в США з'явилося ще до масштабного розвитку рекламної індустрії. Рекламні компанії вже тоді почали послуговуватися стандартами гендерної дискримінації у різних смислових проявах.

У першому екземплярі представлений рекламний постер чоловічих краваток бренду «Van Heusen». Напис на зображенні засвідчує: «Покажи їй, що це чоловічий світ» (авторський переклад) При аналізі даного зображення за Е. Гофманом, присутня явна «Рольова градація». У тому ж підрозділі зазначені систематизовані риси, які притаманні жінкам і чоловікам та механізм прояву сексизму, визначені дослідницею О. Кісь. Так, образ жінки у цій рекламі відповідно до традиційних ознак фемінінності ілюструє: пасивність та підлеглість чоловікові. Адже, вона стоїть на колінах з тацею зі сніданком у руках перед чоловіком, який сидить у ліжку. При цьому образ чоловіка є домінуючим, як прямий прояв зазначеного раніше механізму – «Матчизму».

Наступний зразок, реклама засобу для миття посуду «Lux». Жінка зображена біля гір чистого посуду з усмішкою на обличчі. У лівому верхньому кутку, ймовірно, зображені чоловік та дитина цієї особи, які відпочивають поки їхня мама виконує побутову рутину. Відповідно до градації Е. Гофмана цей постер можна віднести до виду: «Сім'я». Щодо ознак фемінінності – орієнтація на сім'ю та дім. Також цю рекламу можна віднести ще до однієї описаної класифікації О. Кісь вже з назвами ролей жінки у рекламі. Доцільно зазначити, що тут прослідковуються ролі: «Щасливої домогосподарки» та «Турботливої Матусі».

На завершення розбору прикладів американської реклами 50-70-х років 20 століття,

проаналізуємо рекламу бренду килимів «Mr. Leggs», 1970 року. Надруковане гасло на постері: «Приємно мати дівчину біля дому» (авторський переклад. У цій рекламі жінка прирівняна до товару, а саме до килима з хутра тигра, також зображений чоловік без верхньої частини тулуба, права нога якого придавлює жіночу голову. Якщо у попередніх зразках не було натяків на зображення насильства, то в цьому випадку ця маніпуляція присутня. Чоловік своїми діями знецінює соціальний статус жінки у суспільстві. Таким чином у класифікації Е. Гофмана це – «Рольова градація». Риси фемінінності проявлені у залежності, підлеглості та жертвовності. У зазначених О. Кісь механізмів сексизму та дискримінації ця реклама підлягає до визначення – «Оречевлення».

Отже, проаналізовані зразки сформували думку, що американська рекламна індустрія вже на перших етапах розвитку маркетингових стратегій для просування товарів та послуг використовувала інструмент сексизму та гендерних стереотипів, для привернення у ваги потенційного клієнта. Зокрема, такі дії можуть бути спричиненими не обізнаністю тогочасного суспільства та відсутністю відповідних наукових праць стосовно цього питання.

Для прикладу, в рекламних роликах, що транслювалися у період «Super Bowl» на американських спортивних телеканалах також використовують ознаки сексизму до жінок.

Так у рекламному ролику магазину електроніки «Best Buy», 2012 року під назвою «Новатори» (авторський переклад), лише чоловіків зображено як винахідників засобів для комунікації, а жінки мають роль працівниць магазину. У рекламі акцентовано на відмінності інтелектуальних здібностей між чоловіком та жінкою, тож відповідно до класифікації Е. Гофмана цей приклад можна віднести до «Рольової градації».

Другий зразок це – реклама гамбургера за участі моделі Шарлотти МакКінні, 2015 року. За сюжетом дівчина йде по фермерському ринку оголена, на що звертають увагу усі присутні. При цьому оголене тіло вдало прикривають прилавки з продуктами. У кінці відео модель вже одягнена в спідню білизну та з пакунком продуктів у руках, куштує великий соковитий гамбургер. Такий образ жінки є прямою – «Еротизацією», «Оречевленням» жіночого тіла задля привернення уваги споживачів та «Фейсизмом» [4].

Варто розглянути відповідні кейси реклами з ознаками гендерних стереотипів і сексизму країн Європи, а саме: Чехії та Франції.

Чеська спільнота для боротьби з сексистською рекламою створили спеціальний сайт «Sexistické Prásátečko», де зібрані десятки прикладів банерної реклами. Перший приклад – це білборд зовнішньої реклами деревини для розпалу каміна, 2016 року. На ньому зображена жінка з пишним бюстом, надпис збоку повідомляє: «З твердим, я розігрію найкраще» (авторський переклад). Ця реклама налічує типові елементи «Еротизації», коли жіноче тіло стає елементом для продажу товару при цьому немає ніякого відношення саме до виду продукту також можна віднести й до категорії «Фейсизму». До того ж для підсилення було використано слоган з сексуальним підтекстом [4].

Наступним екземпляром є реклама сервісу для миття машин. На постері зображені напівоголені дівчата, зріст яких набагато менший за розмір автомобіля, який вони миють. Слоган даної реклами: «Ваш автомобіль буде в найкращих руках» (авторський переклад). Згідно з класифікацією Е. Гофмана, тут присутні риси – «Відносного розміру». Цікаво те, що зображена машина є прихованим уособленням чоловічої статі. За градацією О. Кісь показані ознаки традиційної фемінінності, а саме: тілесна краса, молодість та підлеглість, в цьому випадку те, що дівчата миють машину чоловіка. За механізмом прояву тут висвітлена «Еротизація» та «Фейсизм».

Третій приклад – банер рекламної агенції з підписом: «Кілька моментів рідкісної тиші» (авторський переклад). На ньому зображена жінка з заклеєним ротом, у неї неохайний та зляканий вигляд. По-перше, такий образ одразу транслює утиски прав і свобод жінки, прояв насильства. Такий образ ілюструє ознаки фемінінності: лякливості, мінливості та фізична слабкість жінки [5].

Франція – ще одна європейська країна, у якій рекламні компанії не припиняють використовувати стереотипне упередження та сексизм стосовно жінок. Так, на початку 2021-го року французьке видання «basta!» опублікувало статтю зі звітом про сексистську рекламу, яка публікується у французьких ЗМІ.

До прикладу у матеріалі представлені дослідження образу жінки у рекламі косметика, де на першому рекламному плакаті зображена дівчина, яка тримає у руці засіб для догляду за шкірою обличчя. У цьому прикладі прослідковуються характеристики традиційної фемінінності такі як молодість й природа, ці ознаки цілком підходять до іншої, вже згаданої, класифікації ролі жінки у

рекламі – «Сама Природа». На другому зображенні можна побачити простер з рекламної кампанії парфумів бренду «Diog», де жінка сидить у вишуканому вбранні, оголивши при цьому частину ніг. Як попередній зразок так і цей мають однакові риси фемінінності, але відповідно до градації ролей, ця жінка зображена як «Богиня».

Автори дослідження аналізують рекламу спортивного клубу, яка окремо націлена на жіночу та чоловічу аудиторію. Так на зображенні можна спостерігати розділення осіб жіночої та чоловічої статі за кольором, відповідно «жіночий» колір – рожевий, а «чоловічий» – синій. Також прояв гендерного стереотипу можна побачити у слоганах таких оголошень. На плакаті для жінок написано: «Літнє тіло круглий рік», а на чоловічому – «Відважся на 42 км» (авторський переклад). Очевидно, що головний акцент цієї реклами для жінок на їхньому зовнішньому вигляді, а для чоловіків – на силі та мужності [5].

Український рекламний ринок так як і європейський має великі потужності. В країні реклама поширена на велику цільову аудиторію. У ЗМІ представлені такі види реклами як телевізійна, друкована, інтернет-реклама та зовнішня реклама.

Встановлення ролей жінки та чоловіка у суспільстві найбільше загострюється у період, коли Україна десятиліттями була у складі СРСР. Політичні та соціальні кампанії радянської влади створювали стандарти до ролі жінки та чоловіка. Так, основними завданнями жінки було господарювання та виховання дітей, а чоловіку була притаманна роль «годувальника» сім'ї та кар'єриста. Сформовані образи споконвіку передавалися старшим поколінням до нового, це й спричинило закарбування у суспільстві норм стосовно жінки як індивіда.

З появленням нових світових тенденцій кожного року рекламна сфера зазнає змін. Україна також намагається наслідувати тренди європейських рекламних гігантів, але, як і в жодній країні світу, рекламним компаніям досі не вдалося відмовитися від використання сексизму та гендерних стереотипів.

У передньому розділі роботи були представлені дослідження українських дослідниць проблеми гендерних та сексистських стереотипів та їх механізмів прояву. У своїх працях науковці для практичного аналізу частіше обирають телевізійну рекламу. У цьому виді просування найбільше поширені стереотипні образи стосовно жінок.

Доцільно проаналізувати відеоролики різних товарів та сфер послуг, що транслюються на телебаченні за класифікаціями закордонного науковця Е. Гофмана та української дослідниці О. Кісь.

Перший приклад – рекламне відео фінансової установи «Мoneyveo» У відео зображено домінування образу чоловіка через те, що він має гроші, а дівчата навколо нього, одягнені у топи та міні-спідниці, вихваляють його досягнення. За класифікацією стереотипів Е. Гофмана цю рекламу можна віднести до «Рольової градації». А серед ознак традиційної фемінінності, можна спостерігати: підлеглість, тілесну красу та молодість. Також присутні й риси традиційної маскулінності такі як: незалежність, домінування, досягнення та зрілість. Механізмом прояву сексизму в цьому прикладі є «Еротизація» та «Оречевлення» [4].

Наступним зразком є рекламний ролик харчових продуктів для маленьких дітей марки «Малютко». Слоган реклами: «Турботливі мами обирають малютко». Для рекламування дитячих товарів традиційно брати роль «Турботливої Матусі». Е. Гофман виокремив для реклами такого змісту відповідну класифікацію – «Сім'я». За ознаками традиційної фемінінності представлені: миролюбство та орієнтація на сім'ю [4].

Наступний кейс схожий до попереднього. Рекламне відео засобу для миття підлоги «Mr.Proper», у якому молода мама знаходить новий засіб для кращого прибирання, щоб у її будинку завжди було чисто та комфортного. Відповідно до класифікації ролей жінки у рекламі – «Щаслива Домогосподарка». За Е. Гофманом представлений тип – «Сім'я». Риса фемінінності не відрізняється від попереднього прикладу.

Якщо у вище проаналізованих прикладах було виявлено стереотипні образи щодо ролі жінки в інституті сім'ї, то рекламний ролик лікарського засобу фармакоманії «Дарниця» дискримінує жінку за її розумові здібності. Ніби то жіноча голова відрізняється від чоловічої, тому було спеціально створено ліки проти головного болю для чоловіків. Оскільки, головна роль в цьому відео чоловіка стосовно до осіб протилежної статі транслюється вид сексизму – «Матчїзм».

Останнім зразком відеореклами, яка не транслюється на телебаченні, але ролик якої спровокував чималу реакцію обурення користувачів Інтернету – це провокаційна реклама піцерії «Ель Пасо». Показ милої дівчини, яка сидить на дивані в оточенні чоловіків, одягнених лише у білі футболки та спідню білизну. Слова дівчини та слоган у відео мають сексуальний підтекст. У цьому прикладі

можна нарахувати максимальну кількість сексистських ознак. За класифікацією Е. Гофмана тут присутні такі види сексизму як: «Відносний розмір» та «Рольова градація». Щодо традиційних ознак фемінінності та маскулінності можна спостерігати для дівчини: молодість, тілесна краса, сексуальна чуттєвість, пасивність та підлеглість, для чоловіків: домінування, фізична сила, сексуальна активність. Механізмом прояву сексизму є надмірна «Еротизація», «Фейсизм» та «Матчизм» [4].

Рекламу на телебаченні можна уникати, обираючи альтернативні ресурси перегляду новин, політичних або розважальних проектів та кіно. Тим самим не бачити великої кількості рекламного продукту, який також може містити ознаки сексизму та гендерних стереотипів. Але зовнішню рекламу важко не помітити. Цей вид маркетингового просування найчастіше розміщений на вулиці на великих біл-бордах та постерах біля магазинів або закладів харчування. Великий розмір та яскраві кольори реклами на вулицях привертають увагу громадян, які потенційно можуть стати споживачами рекламованого товару чи послуги.

У мережі Інтернет можна натрапити на велику кількість світлин банерної реклами з елементами сексизму та гендерної дискримінації. Яскравим прикладом є зовнішня реклама провайдера Інтернет-послуг «Dominet». Реклама Інтернет-послуг супроводжується зображенням жінки у відвертому образі з двозначним слоганом: «Домінет в офісі та вдома!». Відповідно до класифікації механізму прояву сексизму О. Кісь, у цьому прикладі можна спостерігати: «Еротизацію», «Оречевлення» та «Фейсизм». Рисами фемінінності є тілесна краса та молодість [4].

Черговий зразок – дискримінаційна реклама сантехніки. На банері зображені жінки як складова частина санітарно-технічного пристрою з кераміки. Серед зазначених пунктів класифікації сексизму визначено такий вид як «Оречевлення».

Ще одним прикладом стереотипного зображення жінки є зовнішня реклама закладу харчування «Vla Vla Bar». Для привернення уваги громадян на банері розміщена світлина дівчини в купальнику та у неоднозначній позі. Реклама демонструє як види прояву сексизму: «Еротизація», «Фейсизм», так і ознаки традиційної фемінінності: тілесна краса, сексуальна чуттєвість, молодість.

Завершальний приклад – реклама мережі магазинів «Світ Матраців». Під час створення даної реклами фахівці використали велику кількість провокаційних гасел з інтимним підтекстом. Також застосовується ілюстрація жінки у традиційному уявленні про красу: пишній бюст, витончені риси обличчя, довге волосся. Згідно з описом стає зрозуміло, що присутні певні механізми сексизму та гендерних стереотипів. За зазначеними градаціями у рекламі виявляється: «Еротизація» та «Фейсизм».

Висновки. У зв'язку з тим, що питання гендерної дискримінації турбує увесь світ, було досліджено законодавчі дії та їх вплив для боротьби з сексизмом в рекламі. На чолі з парламентом Європейського союзу та державними органами різних країн приймаються вагомі рішення та закони для забезпечення захисту прав, свобод та гідності жінок. ЄС є першим законодавчим органом, що почав вивчати питання сексизму та гендерних стереотипів щодо жінок у рекламі. Прийняття резолюції у 1997 році та ще чималой кількості документів, задля регулювання цієї проблеми, стало поштовхом для дій інших країн щодо захисту жінки від стереотипного ставлення вдома чи на роботі або у сучасному інформаційному просторі.

Українське суспільство також занепокоєно розподілом осіб різної статі за створеними образами. Мова ведеться про всі сфери життєдіяльності, сучасний інформаційний простір й в тому числі рекламна індустрія, впливають на формування загальної думки народу. На сьогодні влада України має відповідний Закон «Про рекламу», який вдосконалюється. Значний вплив на регуляцію проблеми сексизму у рекламі вносять і різні громадські організації, в яких є змога контролювати певні дії на місцевому рівні. При цьому проблема дискримінації жінки за ознакою статі є досить не вирішеною, усі прийняті закони, резолюції привертають увагу багатьох людей до стану цього питання, але на практиці можна спостерігати, що не всі закони діють.

У першій частині аналітичного розділу проаналізовано гендерну нерівність в рекламній індустрії у США та Європі

На теперішній час у сучасній американській рекламі також присутні гендерні стереотипи. Але, наприклад, провідні видання США у мережі Інтернет досить часто мінімізують рекламні оголошення, тим самим зменшують покази сексистської реклами, в той час, як у відеорекламі стереотипізацію образу жінки можна помітити набагато частіше.

Використання інструментів сексизму та гендерних стереотипів у рекламі країн Східної та Західної Європи мають суттєві відмінності. Чеський рекламний ринок підвладний розповсюдженню

сексистської реклами. Найчастіше це можна побачити на зовнішній рекламі товарів або компаній з різною сферою діяльності. Проте, чеське суспільство намагається вживати заходи стосовно привернення уваги до розв'язання цієї проблеми. Французькі науковці провели дослідження сексистської реклами, щоб привернути увагу до гендерної дискримінації за ознакою статі та для того, щоб влада країни прийняла закон, правила та вимоги якого допомогли б регулювати рекламний ринок. Також розглянуто приклади різних категорій української реклами для того, щоб висвітлити наявність стереотипних образів та сексистських елементів стосовно осіб жіночої статі. Представлені жіночі образи у проаналізованих прикладах часто не мають ніякого відношення до рекламованих товарів. У вивчених зразках найчастіше використовуються такі механізми гендерних стереотипів, як «Еротизація», «Фейсизм» та зображення жінки у ролі домогосподарки. Доречно зазначити, що у рекламній сфері на телебаченні поступово з'являються відеоролики, в яких ролі чоловіка та жінки у сім'ї та суспільстві рівноправні. Проте, ця позитивна тенденція не прослідковується у зовнішній рекламі. В останню чергу слід додати, що сучасне суспільство вже почало створювати рекламу, яка пропагує антисексизм та недискримінацію щодо жінок.

Бібліографічний список:

1. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра. 2007. 205 с.
2. Василик Л.Є. Світоглядна публіцистика сучасних літературно-художніх видань: концептосфера національної ідентичності : монографія. Чернівці: Буква. 431 с.
3. Закон «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» щодо протидії дискримінації за ознакою статі». URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/213702.html>
4. Кісь О.Р. Гендерний підхід: історія, культура, суспільство. Львів: Класика. 2003. 250 с.
5. Хамітов Н.І. Філософія статті. *Філософська думка*. Випуск 6. 2000. С. 35-46.
6. Тлумачний словник української мови. Режим доступу: <http://eslovyk.com>.
7. Чухим Н.Д. Проблеми і перспективи феміністичної теорії. *Гендер і культура*. Випуск 4. 2001. С.94-101.

References:

1. Batsyevych, F. S. (2007) Slovník terminiv mizhkulturnoi komunikatsii. Kyiv : Dovira. 205 s.
2. Vasylyk, L. E. (2010) Svitoglyadna publitsistika suchasnikh literaturno-khudozhnikh vidan: kontseptosfera natsionalnoi identichnosti : monogr. Chernivtsi : Bukva. 431 s. .
3. Zakon Pro reklamu. Retrieved from <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/213702.html> .
4. Kisy O.R. (2003). Gendernii pidhid: istoria, cultura, suspilstvo. Lviv: Klyasyka. 250 s.
5. Khamitov N. I. (2000) Filosofiya stati. *Filosofska dumka*. 315; 35-46. .
6. Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language]. (n.d.). eslovyk.com. Retrieved from <http://eslovyk.com>
7. Chukhim, N. D. (2001) Problemi i perspektivi feministichnoi teorii. *Gender i kultura*. 296; 94-101.

Chornodon M., Tsvira A. Manifestations of gender discrimination in advertising in the modern information space

The scientific article found that advertising is an important marketing communication for the promotion and sale of services and goods of various kinds. It can be broadcast through different areas of the information space. The most common forms of advertising are: newspapers, magazines, television, the Internet and outdoor advertising. The main goal of advertising is to inform and persuade consumers to purchase a relevant product or service. Therefore, in order to attract maximum attention to advertising, campaigns resort to the use of sexist techniques and gender stereotypes in relation to women of various ages. Today's society lives in a large-scale information space. At the same time, a person processes a large amount of different data, while some of the received information affects him at a subconscious level. One of the powerful tools of the information environment is advertising. Advertisements not only create positive images in certain spheres of activity, but also represent distortions of concepts and actions that negatively affect the outlook of society. One of the unresolved problems of the world community is the manifestation of discrimination and sexism in various social institutions. Examples of different categories of Ukrainian advertising are considered in order to highlight the presence of stereotypical images and sexist elements regarding women. The presented female images in the analyzed examples often have nothing to do with the advertised products. Sexism in advertising can take many forms, including: gender discrimination, gender stereotypes, sexualization of women. Advertising shapes gender norms and attitudes that influence how men and women are understood and valued in society. It should also be added that modern society has already begun to create advertisements that promote anti-sexism and non-discrimination against women. Advertising can both undermine and promote gender equality

Keywords: *gender discrimination, gender stereotypes, sexism, advertising, information space*

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ

Редакційна колегія приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам МОН України.

Стаття повинна містити в явному чи неявному вигляді такі елементи, як:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- формулювання мети статті (постановка завдання);
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів;
- висновки до даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

До публікації в журналі приймаються наукові праці, які раніше не були опубліковані. За точність цитування та наведених у статтях наукових фактів, цифр, інших відомостей відповідають автори. Редколегія може не поділяти світоглядних переконань та концептуальних позицій авторів. У разі необхідності редакційна колегія може відправити статтю автору на доопрацювання. Редколегія залишає за собою право редагування текстів статей.

Статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються *рецензією* доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри про рекомендацію до друку.

Усі статті, які подаються до журналу, піддаються сліпому рецензуванню.

Публікація статей в межах черги надходження та зареєстрованого обсягу журналу є **безкоштовною**. В першу чергу розглядаються з метою публікації статті англійською мовою.

Орієнтовний обсяг статті, включаючи ілюстрації та таблиці – 16-20 тис. друкованих знаків разом із пробілами.

Вимоги для оформлення тексту: текст набирається в редакторі Microsoft Word for Windows; береги: верхній, нижній – 20 мм, правий – 10 мм, лівий – 30 мм; шрифт Times New Roman, кегель 12 пт, інтервал – 1; абзацний відступ – 10 мм. Вирівнювання тексту: по ширині (переноси слів не допускаються, між словами допускається тільки один пробіл, табуляцію не застосовувати).

Важливо звернути увагу на наступне: необхідно використовувати **кутові лапки** «Текст»; розрізняти символи **дефіс і тире** (тире відокремлюється з обох боків пропусками і довше дефіса); виставляти **нерозривні пробіли** між ініціалами та прізвищем, сторінкою і відповідним номером у посиланнях та списку використаних джерел, між датою і роком тощо (напр. В. С. Стуса; с. 22–28; 27 березня 2016 р.; м. Київ); по тексту **уніфікувати скорочення** (напр. зупинитися на одному з варіантів – 2014 р. або 2014 рік); розшифровувати **абрєвіатури** при першому згадуванні і лише відтак вживати надалі; між словами залишати по одному пробілові (прибрати *зайві пробіли*).

Рисунки і таблиці оформляються згідно чинного держстандарту. Схеми, графіки, діаграми, формули і таблиці повинні бути складені безпосередньо в текстовому редакторі і розміщені строго в межах зазначених вище розмірів сторінки. Таблиці формуються в редакторі за допомогою пункту меню «Таблиця». Формат таблиць лише книжковий.

Рукопис статті подається в електронному вигляді, виконаний у текстовому процесорі MS Word for Windows (збережений у форматі doc або rtf), який надсилається на одну з електронних адрес: publicnetworksandcommunication@gmail.com або publicnetcommn@donnu.edu.ua із зазначенням латиницею прізвища автора/авторів (наприклад: Chaltseva).

Перелік літературних джерел розташовується або за алфавітом, або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком **«Бібліографічний список:»** та оформлюється згідно з вимогами ДСТУ 8302:2015 і виконується мовою оригіналу. Бажано, за наявності, надавати DOI-адресу цитованого матеріалу. Джерела в переліку посилань **нумеруються вручну** (без використання функції меню Word **«Формат – Список – Нумерований»**). Посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: [5, с. 87], де 5 – порядковий номер джерела за списком літератури, 87 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [3, с. 5- 6] або [3, с. 145; 5, с. 25; 7, с. 348]. Якщо в Бібліографічному списку є хоча б одне видання кирилицею, після нього вміщується References – бібліографічний список у «латинізованому» вигляді: в ньому всі кириличні літери транслітеруються латиницею. Для автоматичної транслітерації кирилических джерел можна скористатися сайтом <https://slovyk.ua/translit.php> — для українських джерел.

Структура статті: УДК, ORCID-ідентифікатор автора, прізвище та ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова українською мовою, текст статті, бібліографічний список, бібліографічний список (References) латиницею; прізвище та ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова англійською мовою. Обсяг кожної з анотацій – українською та англійською мовою – не менше 1800 знаків, враховуючи пробіли та не враховуючи ключові слова.

Рєєстрацію в системі ORCID можна здійснити за адресою: <https://orcid.org/>

Зразок оформлення статті:

УДК

ORCID-ідентифікатор автора

Прізвище та ініціали автора, назва організації

НАЗВА СТАТТІ

Анотація (не менше 1800 знаків) та ключові слова українською мовою

Текст статті

Бібліографічний список:

References:

ПІБ, Назва статті, анотація (не менше 1800 знаків), та ключові слова англ. мовою

Приклад оформлення Бібліографічного списку:

1. Андріяш В. Державна етнополітика України в умовах глобалізації. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 328 с.
2. Оцінка спеціальними службами Данії актуальних загроз національній безпеці. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/otsinka-spetsialnomy-služhbam-y-daniyi-aktualnykh-zahroz> (дата звернення: 21.04.2024).
3. Медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни. Опитування ОПОРИ. ОПОРА. 01.06.2022. URL : https://www.oporaua.org/report/polit_ad/24068-mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opituvannia-opori (дата звернення: 21.03.2024).
4. Рибій О.В. Процеси трансформації політичних інститутів: етапи та рушії : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2011. 15 с.
5. Корупційні ризики. НАЗК. 2023. URL: https://antycorportal.nazk.gov.ua/risks/catalog/?search=&organ_owner_id=152&fl=1&page=8 (дата звернення: 20.04.2024).
6. Безуглий П. Г. Чинники та наслідки міграційного руху в Україні. *Політичне життя*. Вінниця, 2018. № 3. С. 4-9. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.3.1.
7. Люстрація в Україні як засіб легітимації нового політичного режиму / Бондаренко С. В., Зайченко І. А., Нагорняк Т. Л. [та ін.]. *Політичне життя*. Вінниця, 2018. № 2. С. 14-18. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.2.2.
8. Польовий М. А. Політичні процеси: теорія та практика моделювання : монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 288 с.
9. Потенціал взаємодії Уряду і суспільства потрібно використати для модернізації країни : Інтерв'ю Голови Держінформнауки Володимира Семиноженка. *Міжнародний діловий журнал Image.ua*. 2012. № 3. URL: http://crimea-portal.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=245664253&cat_id=244276512 (дата звернення: 06.01.2018).
10. Sassen S. Borders, Walls, and Crumbling Sovereignty. *Political Theory*. 2012. № 40 (1). P. 116–122. URL: <http://www.saskiasassen.com/PDFs/publications/Borders-Walls-and-Crumbling-Sovereignty.pdf> (дата звернення: 11.08.2018).

11. Scammell M. Political marketing: Lessons for political science. *Political studies*. 1999. № 47 (4). P. 718–739.
12. Zhang L. City branding and Olympic effect: A case study of Beijing. *Cities*. 2009. Vol. 26. No. 5. P. 245–254.

Приклад оформлення розділу References для поданого вище бібліографічного списку:

1. Andriyash V. (2013) Derzhavna etnopolityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsiyi (State ethnopolitics of Ukraine in the conditions of globalization). Mykolayiv : Vyd-vo CHDU im. Petra Mohyly, 328 p.
2. Otsinka spetsialnymy sluzhbamy Danii aktualnykh zahroz natsionalnii bezpetsi (Danish Special Services' assessment on current threats to national security). National Institute for Strategic Studies. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/otsinka-spetsialnymy-sluzhbamy-daniyi-aktualnykh-zahroz> (date of access: 21.04.2024)
3. Mediaspozhyvannya ukrayintsiv v umovakh povnomasshtabnoyi viyny. Opytuvannya OPORI (Media consumption of Ukrainians in conditions of full-scale war. OPORA survey). OPORA. 01.06.2022. URL : https://www.oporaua.org/report/polit_ad/24068-mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opituvannia-opori (Access date: 21.03.2024).
4. Rybii O.V. (2011) Protsesy transformatsii politychnykh instytutiv: etapy ta rushii : avtoref. dys. ... kand. polit. nauk : 23.00.01 (Processes of transformation of political institutions: stages and drivers: abstract of the thesis ... Ph.D. on Political Sciences). Kyiv : IPIEND im. I. F. Kurasa, 15 s.
5. Koruptsiini ryzyky (Corruption risks). NAZK (NACP). 2023. URL: https://antycorportal.nazk.gov.ua/risks/catalog/?search=&organ_owner_id=152&f1=1&page=8 (Access date: 20.04.2024).
6. Bezuglyi P. G. Chynnyky ta naslidky` migracijnogo ruxu v Ukraini (Factors and effects of migrations in Ukraine). *Politychne zhyttya (Political life)*. Vinnytsya, 2018. # 3. S. 4-9. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.3.1.
7. Lyustraciya v Ukraini yak zasib legitymaciyi novogo politychnogo rezhymu (Lustration in Ukraine as the mean of new political order legitimation) / Bondarenko S. V., Zajchenko I. A., Nagornyak T. L. [ta in.]. *Politychne zhyttya (Political life)*. Vinnytsya, 2018. # 2. P. 14-18. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.2.2
8. Polovyi M. A. Politychni procesy: teoriya ta prakty`ka modelyuvannya (Political processes: theory and practice) : monograph. Odesa: Feniks, 2011. 288 p.
9. Potencial vzayemodiyi Uryadu i suspilstva potrebno vykorystaty dlya modernizaciyi krayiny : Interv`yu Golovy Derzhinformnauky Volody`my`ra Semy`nozhenka (Government-society interaction potential should be used to modernize country: Interview of the Head of the State Agency of Science). *Mizhnarodnyj dilovyj zhurnal Image.ua*. 2012. № 3. URL: http://crimea-portal.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=245664253&cat_id=244276512 (Access date: 06.01.2018).
10. Sassen S. Borders, Walls, and Crumbling Sovereignty. *Political Theory*. 2012. № 40 (1). P. 116–122. URL: <http://www.saskiasassen.com/PDFs/publications/Borders-Walls-and-Crumbling-Sovereignty.pdf> (Access date: 11.08.2018).
11. Scammell M. Political marketing: Lessons for political science. *Political studies*. 1999. № 47 (4). P. 718–739.
12. Zhang L. City branding and Olympic effect: A case study of Beijing. *Cities*. 2009. Vol. 26. No. 5. P. 245–254.

Стаття обов'язково супроводжується **авторською довідкою** із зазначенням прізвища, імені, по-батькові (повністю); ORCID-ідентифікатора, наукового ступеня, вченого звання, посади, місця роботи, а також робочої, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти; назви статті.

Рукописи статей та диски авторам не повертаються.

Тел. для довідок: (099) 35-95-943

E-mail: publicnetworksandcommunication@gmail.com

publicnetcommn@donnu.edu.ua

Науковий журнал
PUBLIC NETWORKS AND COMMUNICATIONS

Виходить два рази на рік
№ 1, 2024 р.

Ідентифікатор медіа R30-02568 від 18.01.2024
Тираж 300 прим. Замовлення №PNAC-24-1

Адреса редакції:

21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21, к.418.
Тел.: гол. ред.: (050) 19-01-174;
відп.секр.: (099) 35-95-943;
e-mail: publicnetworksandcommunication@gmail.com
publicnetcommn@donnu.edu.ua

Адреса видавця:

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
тел.: +380 432 50 89 37
e-mail: res.pro-rector@donnu.edu.ua

Дизайн обкладинки: Н. О. Стеблина
Переддрукарська підготовка видання: М. В. Дубель
Технічний редактор: М. В. Дубель

Підписано до друку 19.08.2024. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 5,58. Обл. видавн. арк. 6,42
